

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ (ΙΤΕ)
ΣΕΙΡΑ: ΜΕΛΕΤΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ**

Η ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Πορίσματα έρευνας

Θ. Βακαλιός

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ (ΙΤΕ)
ΣΕΙΡΑ: ΜΕΛΕΤΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ**

Η ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Πορίσματα έρευνας

Θ. Βακαλιός

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Αντί Προλόγου	7
Πρόλογος	9
1. Εισαγωγή	11
1.1. Προκαταρκτικές διευκρινήσεις	11
1.2. Αντικείμενο και σκοπός της έρευνας.....	13
1.3. Υπόθεση εργασίας	14
1.4. Μέθοδος	17
1.5. Δυσκολίες γενικότερου χαρακτήρα	19
2. Κύρια συμπεράσματα και προτάσεις	21
2.1. Ο όρος αποτελεσματικότητα των προγραμμάτων σπουδών.....	21
2.2. Γενικό συμπέρασμα	24
2.3. Τα νέα προγράμματα σπουδών των ΤΕΙ.....	25
2.4. Οι κοινωνικές επιστήμες στα προγράμματα.....	26
2.5. Θετική εκτίμηση για τη Σχολή Τεχνολογίας τροφίμων με ερωτηματικά.....	29
2.6. Το Κτιριακό και το πρόβλημα των εργαστηρίων	30
2.7. Η πρακτική άσκηση και οι δυσκολίες ανεύρεσης εργασίας	31
2.8. Η ποιότητα τού εκπαιδευτικού έργου	35
2.8.1. Το εκπαιδευτικό προσωπικό.....	35
2.8.2. Τα συγγράμματα και οι εκδόσεις	37
2.8.3. Πρόταση για τη δημιουργία εκδοτικού.....	39
2.8.4. Ο ρόλος της βιβλιοθήκης σε σχέση με το εκπαιδευτικό έργο.....	40
2.8.5. Πρόταση για έκδοση περιοδικού.....	40
2.8.6. Συνολική πρόταση.....	41
3. Αναλυτική παρουσίαση της έρευνας στους απόφοιτους	43
3.1. Επιλογή δείγματος.....	43
3.2. Ερωτηματολόγιο - οδηγός και ο ρόλος του στην έρευνα.....	44
3.3. Οδηγίες για τη χρήση του ερωτηματολογίου	46
3.4. Δυσκολίες πραγματοποίησης των συνεντεύξεων	48
3.5. Παρουσίαση του υλικού κατά σχολές	50

4. Ανωτέρα Σχολή Τεχνολόγων Μηχανικών	53
4.1. Εισαγωγικό σημείωμα	53
4.2. Δημογραφικά, εκπαιδευτικά και οικογενειακά στοιχεία ερωτηθέντων	54
4.3. Σπουδαστικές προσδοκίες και επαγγελματική απασχόληση αποφοίτων	57
4.4. Βαθμός επάρκειας γνώσεων	63
4.5. Γνώμες για το Εκπαιδευτικό Προσωπικό και τα προγράμματα σπουδών	64
4.6. Προτάσεις για τη βελτίωση των προγραμμάτων σπουδών	66
4.7. Πρακτική άσκηση	74
4.8. Η κοινωνική διάσταση του εκπαιδευτικού έργου	76
4.9. Γνώμες για τα Τ.Ε.Ι.	77
5. Πέντε χρόνια μετά...	81
5.1. Προσπάθεια γενικής αποτίμησης	81
5.2. Αλλαγές στα προγράμματα σπουδών - η έρευνα για την αποτελεσματικότητά τους	87
5.2.1. Ασυνέχεια και συνέχεια	89

Αντί προλόγου

Η χάραξη της εκπαιδευτικής πολιτικής μιας χώρας αποτελεί στην εποχή μας ένα εξαιρετικά σύνθετο πρόβλημα, για την προσέγγιση του οποίου πρέπει να ληφθεί υπόψη, εκτός από την πλούσια παραγωγή νέων επιστημονικών και τεχνολογικών γνώσεων, η οικονομική, κοινωνική, διεθνής κ.λπ. διάσταση.

Το πρόβλημα γίνεται πολυπλοκότερο και -αντίστοιχα- η αντιμετώπισή του επιτακτικότερη, όταν αναφερόμαστε στη χώρα μας, μια χώρα που είναι «υποχρεωμένη» να προχωρήσει σε εκσυγχρονισμό των θεσμών της και σε ταχεία οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη.

Ετσι, η εκπαιδευτική έρευνα που θα υποστηρίξει τις διάφορες επιλογές για την ανάπτυξη και βελτίωση του εκπαιδευτικού μας συστήματος αποκτά σημαντική βαρύτητα.

Το Ινστιτούτο Τεχνολογικής Εκπαίδευσης (Ι.Τ.Ε.), που είναι αρμόδιο για την επιστημονική υποστήριξη του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων σε θέματα της τριτοβάθμιας τεχνολογικής εκπαίδευσης, δραστηριοποιείται στην κατεύθυνση της εκπαιδευτικής έρευνας, αναλαμβάνοντας και εκτελώντας ερευνητικά προγράμματα σε διάφορα θέματα που συνδέονται με την εκπαίδευση και προχωρώντας σε ανάλογες δημοσιεύσεις. Η παρούσα έκδοση είναι στο πνεύμα αυτής της κατεύθυνσης.

Αποφασίσαμε την έκδοση του βιβλίου του κ. Βακαλιού, Συμβούλου του Ι.Τ.Ε., μολονότι αυτό κατά κύριο λόγο αναφέρεται στα πορίσματα έρευνας η οποία δεν έγινε στο ΙΤΕ, επειδή μεγάλο μέρος των επισημάνσεων και των διαπιστώσεών του είναι μέσα στα ενδιαφέροντα και τους προβληματισμούς του Ιδρύματος.

Ομως, πέραν τούτου θεωρούμε σημαντικό να υπάρξει μια διαχρονική προσέγγιση των θεμάτων που τίγονται στο βιβλίο αυτό, πράγμα που ως ένα βαθμό το πράττει και ο ίδιος ο συγγραφέας με το ειδικό κεφάλαιο «Πέντε χρόνια μετά...», με το οποίο κλείνει το βιβλίο του.

Θεωρούμε ότι μεγάλο μέρος του προβληματισμού που αναπτύσσει στο βιβλίο διατηρεί την επικαιρότητά του. Αυτός ήταν ένας πρόσθετος λόγος που μας ώθησε στην απόφαση για την έκδοσή του.

Αθήνα, 6.12.1990

Ο Πρόεδρος του Ε.Σ. του Ι.Γ.Ε.

Δρ. Βασ. Κωτσάκης

Πρόλογος

Στην έκδοση αυτή παρουσιάζω, με κορμό τα «Κύρια συμπεράσματα και προτάσεις», ένα μέρος του πακέτου «Τελική έκθεση και άλλα υλικά» της ερευνητικής ομάδας που ασχολήθηκε με την αποτελεσματικότητα των προγραμμάτων σπουδών του ΚΑΤΕΕ Αθηνών, με προεκτάσεις στα υπό δημιουργία ΤΕΙ.

Την ερευνητική ομάδα αποτέλεσαν οι: Θανάσης Βακαλιός (επιστημονικός υπεύθυνος-συντονιστής και κύριος ερευνητής), Χρυσούλα Καπετάνιου (κοινωνιολόγος), Νίκος Λάππας (οικονομολόγος), Μαρία Εγγλέζου (κοινωνιολόγος), Γιάννης Χλιαουτάκης (κοινωνιολόγος. Μπήκε στη θέση της Μ. Εγγλέζου που αποχώρησε από την ομάδα το Δεκέμβριο του 1984). Η γραμματειακή κάλυψη έγινε (ως τον Ιούνιο του 1984) από την Ευαγγελία Σκάρου. Η έρευνα άρχισε στις 10.10.1983 και με διαλείμματα ολοκληρώθηκε στις 15.3.1985. Η κατάθεση της τελικής έκθεσης της ομάδας στη Διεύθυνση του ΤΕΙ Αθηνών μαζί με όλο το πακέτο των υλικών, για καθαρά τεχνικούς λόγους, έγινε στις 15.5.1985. Στο πακέτο των υλικών που καταθέσαμε αναφερόμαστε αναλυτικά στο συνεντευξιακό και πληροφοριακό υλικό που συγκεντρώσαμε, παρουσιάζουμε με πληρότητα τις γνώμες των αποφοίτων για τις σχολές και τα τμήματα στα ζητήματα που μας ενδιαφέρουν, μαζί με όλα τα στοιχεία για τη διαδικασία, τη μέθοδο και τις δυσκολίες διεξαγωγής της έρευνας. Το πακέτο περιέχει τα κύρια σημεία από τις συνεντεύξεις με τους φορείς και τις τρεις ειδικές μελέτες μελών της ομάδας με τα εξής θέματα: α) Οι μέθοδοι μέτρησης της αποτελεσματικότητας των προγραμμάτων σπουδών, β) Εκπαίδευση και επαγγέλματα. Η περίπτωση του ΤΕΙ Αθήνας και γ) Ο ρόλος των βιβλιοθηκών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Η περίπτωση του ΤΕΙ Αθήνας.*

Η έρευνα αυτή δεν άρχισε από το μηδέν. Είχε προηγηθεί προκαταρκτική μελέτη του θέματος από μένα με κορμό την εκπόνηση της «Καθοδηγητικής μελέτης»¹, σκοπός της οποίας ήταν η διατύπωση του προβλήματος, η οριοθέτηση του χώρου έρευνας, ο καθορισμός των γενικών κατευθύνσεων και η διατύπωση των πρώτων συμπερασμάτων που προέκυψαν στη φάση αυτή. Στη φάση που ακολούθησε, για την οποία εδώ γίνεται λόγος, προχωρήσαμε με την ερευνητική ομάδα που δημιουργήθηκε στη διερεύνηση του αντικειμένου σε βάθος εφαρμόζοντας ένα ευρύ φάσμα μεθόδων με κυριότερη τις ημικατευθυνόμενες συνεντεύξεις αποφοίτων του ΚΑΤΕΕ Αθηνών (1977-1982) που εργάζονται στο λεκανοπέδιο Αττικής. Έγινε προσπάθεια να εξεταστεί ένα ευρύτατο φάσμα συντελεστών, που συνδέονται με το αντικείμενο. Έ-

ται, στην πορεία της έρευνας χρειάστηκε να ξεπεράσουμε κατά πολύ τα ερευνητικά πλαίσια της «Ανάθεσης μελέτης εξακρίβωσης της αποτελεσματικότητας των προγραμμάτων σπουδών του ΚΑΤΕΕ Αθήνας».² Αυτό δεν έγινε από «υπερβολικό ζήλο» ή γιατί θέλαμε να δείξουμε ότι είμαστε ικανοί για περισσότερα αλλά επειδή αυτό απαιτούσε η λογική του ερευνητικού αντικειμένου. Βρεθήκαμε δηλαδή μπροστά στο συχνά εμφανιζόμενο πρόβλημα να περιοριστούμε στα στενά όρια της ανάθεσης ή παρακολουθώντας τη λογική του ερευνητικού αντικειμένου να προσχωρήσουμε στη διερεύνηση των συναφών παραμέτρων και προβλημάτων που προέκυψαν στην πορεία της έρευνας.

Στην προσπάθειά μας αυτή ως γνώμονα είχαμε τις κατευθύνσεις της υπουργικής απόφασης για την εκπόνηση «Γενικής μελέτης», με στόχο την «αποτίμηση της προσφοράς των ΚΑΤΕΕ στον εθνικό χώρο και της ανταπόκρισης των προγραμμάτων σπουδών των Σχολών των ΚΑΤΕΕ σε ανάγκες της βιομηχανίας, των επιχειρήσεων, των Δημόσιων Υπηρεσιών και Οργανισμών Κοινής Ωφελείας και του κοινωνικού συνόλου».³

Τα κείμενα που ακολουθούν γράφτηκαν το 1984-1985. Απεικονίζουν την τότε κατάσταση και τις τότε εκτιμήσεις μας για τις δυνατότητες υπέρβασής της, με την ίδρυση των ΤΕΙ.

Η επισήμανση αυτή οριοθετεί χρονικά την κρίση του σημερινού αναγνώστη. Ωστόσο, αυτή η επισήμανση αποσκοπεί και σε κάτι άλλο. Επιτρέπει στο σημερινό αναγνώστη, που γνωρίζει την εξέλιξη της κατάστασης στα ΤΕΙ να την κρίνει διαχρονικά κρίνοντας μαζί και τις εκτιμήσεις μας γι' αυτή και για τη δυναμική της. Εξάλλου, ο αναγνώστης θα έχει την ευκαιρία να συγκρίνει τις διαχρονικές του εκτιμήσεις με τις εκτιμήσεις που διατυπώνω στην προσπάθειά μου για μια γενική θεώρηση των αλλαγών ποιοτικού χαρακτήρα που σημειώθηκαν στα ΤΕΙ στα τελευταία πέντε χρόνια—στο κεφάλαιο με τον τίτλο «Πέντε χρόνια μετά...», με το οποίο κλείνει το βιβλίο αυτό.

Όλα τα κείμενα που δημοσιεύονται εδώ γράφτηκαν από μένα, εκτός από το 4ο κεφάλαιο. Το αρχικό ακατέργαστο κείμενο αυτού του κεφαλαίου γράφτηκε από το Ν. Λάπα, που είχε και την κύρια ευθύνη για την Ανωτέρα Σχολή Τεχνολόγων Μηχανικών (την προκάτοχο της Σχολής Τεχνολογικών Εφαρμογών). Το τελικό κείμενο που παρουσιάζω εδώ διαμορφώθηκε από μένα.

Θ. Βακαλιός

²Το συνολικό πακέτο των υλικών μπορεί να το αναζητήσει κανείς στις βιβλιοθήκες: του ΤΕΙ Αθηνών, του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου και του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου, καθώς και στη βιβλιοθήκη του Ινστιτούτου Τεχνολογικής Εκπαίδευσης (ΙΤΕ).

1. Εισαγωγή

1.1. Προκαταρκτικές διευκρινήσεις

Στα κείμενα που ακολουθούν γίνεται λόγος για τα ΚΑΤΕΕ τη στιγμή που έχουν ιδρυθεί τα ΤΕΙ. Θα μπορούσε να πει κανείς, σκεπτόμενος μηχανιστικά, πως ότι λέγεται στη μελέτη ανήκει στο παρελθόν και ότι μπορεί να έχει μόνο κάποια ιστορική σημασία: Οι ερευνητές καταγράψανε το παρελθόν για να γνωρίζουμε τι έχουμε αφήσει πίσω μας οικοδομώντας την καινούργια πραγματικότητα, για να γνωρίζουμε από πού ξεκινήσαμε. Αυτή είναι η αξία της μελέτης και τίποτα περισσότερο. Μια τέτοια άποψη που πιθανόν να υπάρχει μπορεί να βλάψει την υπόθεση οικοδόμησης των ΤΕΙ γιατί ενισχύει το διάχυτο πνεύμα να νομίζουμε ότι η νομοθετική ρύθμιση ενός προβλήματος είναι το σημαντικότερο στη διαδικασία αντιμετώπισης και επίλυσής του. Αυτό το πνεύμα λειτουργεί συχνά ως στοιχείο όχι προσέγγισης του προβλήματος στο οποίο αναφέρεται ο νόμος και τη λύση του οποίου καλείται να εξυπηρετήσει, αλλά ως στοιχείο απομάκρυνσης από αυτό.

Ο νόμος για τα ΤΕΙ είναι το αποκρυστάλλωμα των εμπειριών που συγκεντρώθηκαν σε πολλά επίπεδα (καθηγητές, σπουδαστές, υπουργείο, παραγωγή, φορείς, πολιτικές και συντεχνιακές ηγεσίες κ.λπ.) και των μελετών που συνέκλιναν πρώτο στην ανάγκη ύπαρξης τριτοβάθμιας τεχνολογικής εκπαίδευσης με κατεύθυνση την εφαρμογή, δεύτερο στην αναβάθμισή της με βάση ένα νόμο-πλαίσιο που να επιτρέπει τη συνολική και μεθοδική αντιμετώπιση των προβλημάτων της με γνώμονα τις αναπτυξιακές ανάγκες της χώρας και τρίτο, στην εξασφάλιση προοπτικά των προϋποθέσεων για μια ενιαία τριτοβάθμια εκπαίδευση και επομένως στην κατάργηση της διάκρισης ανώτερη-ανώτατη, με όλα τα αρνητικά για την κοινωνία και για την ίδια την Παιδεία σύνδρομα. Ήταν λοιπόν ο νόμος αυτός (παρά τις ορισμένες γνωστές ελλείψεις του που εξάλλου ξεπερνιούνται βαθμδόν με τα προεδρικά διατάγματα και άλλες ρυθμίσεις του υπουργείου, σε μερικές από τις οποίες θα αναφερθούμε στη συνέχεια) βγαλμένος μέσα από τα ίδια τα πράγματα και προσαρμοσμένος στη βούληση όσων επιδιώκουν την αλλαγή στην τριτοβάθμια τεχνολογική εκπαίδευση. Ο νόμος-πλαίσιο για τα ΤΕΙ αποτελεί, σύμφωνα με την πρόθεση του νομοθέτη, ρήξη με την πραγματικότητα από την οποία προήλθε. Ωστόσο, αυτή η πραγματικότητα δεν πρέπει να θεωρηθεί ότι έχει ξεπεραστεί. Τώρα μόλις αρχίζουμε να την ξεπερνούμε.

Το παλιό δεν υπάρχει μόνο στις γραφειοκρατικές δομές της τριτοβάθμιας τεχνολογικής εκπαίδευσης, υπάρχει και στις αντιλήψεις και τις στάσεις μεγάλου τμήματος παραγόντων που σχετίζονται με τα ΤΕΙ. Το παλιό εκφράζεται με ποικίλους τρόπους στο εκπαιδευτικό και το (ανύπαρκτο στην ουσία για μεγάλο τμήμα των εκπαιδευτι-

κών) παιδαγωγικό έργο, στη διοίκηση και τη διοικητική εν γένει αντιμετώπιση των προβλημάτων, στο υπαλληλικό πνεύμα, στη χρονική καθυστέρηση εφαρμογής του νόμου (π.χ. καθυστερήσεις στην επιλογή και τη σύσταση των οργάνων), στην κυρίαρχη έλλειψη ανταπόκρισης στις απαιτήσεις αναβάθμισης των ΤΕΙ από το Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας (ΤΕΕ), και από τους βασικούς συντελεστές της παραγωγής —τουλάχιστον στον ιδιωτικό τομέα. Υπάρχει όμως και μέσα στους θεσμούς και τους μηχανισμούς που πλαισιώσουν το έργο οικοδόμησης και λειτουργίας των ΤΕΙ.

Για όλους αυτούς τους λόγους είναι σημαντικό να γνωρίζουμε όσο γίνεται πιο αναλυτικά το πεδίο πάνω στο οποίο δίνεται η «μάχη» για την υλοποίηση του νόμου-πλαίσου και από το οποίο ξεκίνησε και ξεκινά (σε ολοένα μικρότερο όμως βαθμό - εφόσον προχωρούν σωστά τα πράγματα) αυτή η προσπάθεια. Είναι απολύτως χρήσιμο να γνωρίζουμε τη γνώμη εκείνων που εργάζονται στην πράξη (στην παραγωγή και στις υπηρεσίες) για το σπουδαιότερο ζήτημα όλης της προσπάθειας που στοχεύει στην αναβάθμιση της τριτοβάθμιας τεχνολογικής εκπαίδευσης: την ανταπόκριση των προγραμμάτων σπουδών και του εκπαιδευτικού έργου στις απαιτήσεις της πραγματικότητας. Ουσιαστική πλευρά αυτού του προβλήματος, στη φάση που διανύουμε, είναι η αναζήτηση των δυνατοτήτων θετικής υπέρβασης της απόκλισης που υπάρχει ανάμεσα στις γνώσεις που υποτίθεται ότι καλύπτει το πτυχίο και τις πραγματικές γνώσεις και ικανότητες του κατόχου του. Στη μελέτη επιμένουμε ιδιαίτερα στο ζήτημα της ανταπόκρισης των προγραμμάτων στις απαιτήσεις της πραγματικότητας που μαζί με την ποιότητα του εκπαιδευτικού έργου είναι ο σημαντικότερος μάλλον συντελεστής της αποτελεσματικότητάς τους —με δεδομένη την κτιριακή και την εργαστηριακή υποδομή και φυσικά το ποιοτικά και ποσοτικά επαρκές διδακτικό προσωπικό.

Νομίζουμε ότι είναι χρήσιμο για την προσπάθεια οικοδόμησης των ΤΕΙ να γνωρίζουμε (ή να μην ξεχνάμε για πολύν ακόμα καιρό) τα ζητήματα που επεσήμαναν οι απόφοιτοι και οι διοικήσεις των συλλόγων τους με τις οποίες μιλήσαμε για ένα τμήμα καθηγητών γενικότερα: για την ποιότητα του εκπαιδευτικού έργου στο ΚΑΤΕΕ Αθηνών και για άλλα συναφή με το θέμα μας ζητήματα. Τα ζητήματα αυτά τα συναντούν οι σημερινοί σπουδαστές μπροστά τους και τώρα και θα τα συναντούν για πολύ μεγάλο διάστημα μπροστά τους αν πιστέψουμε για μια στιγμή ότι με την ίδρυση των ΤΕΙ έπαψαν να υπάρχουν, άρα δεν υπάρχει λόγος να τα εντοπίσουμε για να τα πολεμήσουμε. Εξάλλου, έχοντας μπροστά μας τη συνολική εικόνα που προσφέρει η τελική έκθεση της ομάδας μας μπορούμε να δούμε καλύτερα το μέγεθος των δυσκολιών του εγχειρήματος ή της επιλογής για ουσιαστική ή ριζική, όπως διατυπώνεται συχνά, αναβάθμιση της τριτοβάθμιας τεχνολογικής εκπαίδευσης, σε επίπεδο ΤΕΙ.

Ωστόσο, για πρακτικούς λόγους καλύτερης χρήσης του υλικού που έχουμε επεξεργαστεί κρίναμε ότι πρέπει να δοθεί σε δύο επίπεδα. Με τη μορφή κύριων συμπερασμάτων και προτάσεων που αφορούν συνολικά το ΤΕΙ Αθηνών (με προεκτάσεις σε ορισμένα σημεία και στα άλλα ΤΕΙ) και με τη μορφή εκθέσεων κατά σχολή ή κατά τμήμα.

Στο πρώτο επίπεδο περιοριζόμαστε στη συνοπτική παρουσίαση, του προβλήματος,

χωρίς να προσφεύγουμε στην περιγραφή του και σε εκτενείς αναφορές στο συνεντευξιακό και το λοιπό πληροφοριακό υλικό, ρίχνοντας το βάρος στα συνολικά συμπεράσματα και προτάσεις. Αντίθετα, στο δεύτερο μέρος της έκθεσης επιδιώκουμε να δώσουμε με πληρότητα τα στοιχεία που συνθέτουν την εικόνα που αφορά τις σχολές και τα τμήματα. Έτσι στο πρώτο επίπεδο («Κύρια συμπεράσματα και προτάσεις») προσπαθούμε ν' αποφύγουμε την παροχή αναλυτικών πληροφοριών που είναι γνωστές σε όλους από άλλες ή και τις ίδιες πηγές, τονίζοντας τα στοιχεία που βοηθούν στο σχηματισμό ενός προβληματισμού που αναφέρεται, ας το πούμε έτσι, στη διαλεκτική της διαδικασίας εφαρμογής του νόμου και αναβάθμισης των ΤΕΙ, καθώς επίσης και σε στοιχεία τα οποία πρέπει να προσεχθούν ιδιαίτερα στην πορεία αυτή ως παράγοντες που μπορούν να τη διευκολύνουν ή να τη δυσχεραίνουν. Η στοιχειοθέτηση των προτάσεών μας γίνεται μέσα σ' αυτό το πνεύμα.

Στο δεύτερο επίπεδο αυτές οι δεσμεύσεις λειτουργούν μόνο ως γενικές κατευθύνσεις (ιδιαίτερα στην επεξεργασία του υλικού που συγκεντρώσαμε από τους φορείς στην οποία παρακολουθούμε τα κύρια προβλήματα που είχαμε θέσει στην «Ενδιάμεση έκθεση»). Η βασική αρχή που κυριαρχεί στο επίπεδο αυτό ήταν να δώσουμε —οργανώνοντάς τες σε ενότητες ερωτημάτων— όσο γίνεται πιο πολλές πληροφορίες στις σχολές και τα τμήματα για το χώρο που τους αφορά, αφήνοντας να μιλήσουν οι ίδιοι οι απόφοιτοι (και οι φορείς ή οι εκπρόσωποί τους) για τα ζητήματα που θίγουμε με το ερωτηματολόγιο και άλλα συναφή με αυτό θέματα. Πιστεύουμε ότι το πλούσιο υλικό που συγκεντρώσαμε για τις σχολές πρέπει να προσεχθεί από τους ενδιαφερόμενους, ακόμα και στις περιπτώσεις που «πρόκειται για πολύ γνωστά πράγματα». Ο τρόπος που αυτά λέγονται και το κλίμα μέσα στο οποίο λέγονται, αλλά κυρίως η λεπτομέρεια, η απόχρωση στην περιγραφή των καταστάσεων αφήνουν να φανούν τα σταθερά ανασταλτικά στοιχεία τα οποία θα παρακολουθούν για πολύν καιρό ακόμα την προσπάθεια της αλλαγής στο ΤΕΙ Αθηνών. Εξάλλου, η αναλυτική παρουσίαση της εικόνας που σχημάτησαν για κάθε σχολή οι απόφοιτοί της επιτρέπει σ' αυτή να προβεί στις αναγκαίες συγκρίσεις με αυτό που εκπροσωπεί ή πιστεύει ότι εκπροσωπεί σήμερα και να συνάγει τα δικά της συμπεράσματα. Μπορεί εξάλλου σε μια τέτοια ενέργεια να διδαχτεί μελετώντας και τα υλικά που αναφέρονται στις άλλες σχολές.

Παρουσιάζουμε επίσης αναλυτικά τις δυσκολίες που συναντήσαμε στο ερευνητικό μας έργο γενικά και ειδικότερα σχετικά με την πραγματοποίηση των συνεντεύξεων. Πιστεύουμε ότι η εμπειρία αυτή θα μπορούσε να φανεί χρήσιμη για παρόμοιες ερευνητικές δραστηριότητες, που ασφαλώς θα αναπτυχθούν στο μέλλον στο χώρο των ΤΕΙ και οι οποίες ελπίζουμε να διεξαχθούν με καλύτερες προϋποθέσεις.

1.2. Αντικείμενο και σκοπός της έρευνας

Με οδηγό τις κατευθύνσεις της ανάθεσης και της «Καθοδηγητικής μελέτης» προ-

χωρήσαμε στην αναζήτηση πηγών πληροφόρησης για την απόκτηση της αναγκαίας γνώσης. Αυτές ήταν:

1. Η σχετική με το θέμα επιστημονική βιβλιογραφία, ντόπια και ξένη.
 2. Βασικά κείμενα της Διεύθυνσης του ΚΑΤΕΕ Αθηνών και των Σχολών του.
 3. Προγράμματα σπουδών των ΚΑΤΕΕ και των άλλων βαθμίδων της τεχνικής εκπαίδευσης.
 4. Βασικά κείμενα και μελέτες του υπουργείου Παιδείας για τα ΚΑΤΕΕ, που καλύπτουν την περίοδο ως την κατάργησή τους με το νόμο για τα ΤΕΙ. Η εισηγητική έκθεση του υπουργού της Παιδείας στη Βουλή και τα βασικά κείμενα του ερευνητικού έργου που προηγήθηκε, υπό την αιγίδα του υπουργείου Παιδείας.
 5. Μελέτες και τοποθετήσεις των συλλόγων των απόφοιτων και των σπουδαστών των ΚΑΤΕΕ, καθώς επίσης και τοποθετήσεις των νεολαϊστικών οργανώσεων και των πολιτικών κομμάτων για τα ΚΑΤΕΕ και το νόμο για τα ΤΕΙ.
 6. Ότι έχει δημοσιευθεί στον ελληνικό Τύπο σχετικά με το θέμα, στα τελευταία δύο χρόνια.
 7. Ο νόμος-πλαίσιο για τα ΑΕΙ και η βασική αρθρογραφία για την πορεία και τα προβλήματα εφαρμογής του.
 8. Το προσχέδιο νόμου για τη «δομή και λειτουργία της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης» (Γενάρης 1984) και η σχετική αρθρογραφία στον Τύπο.
 9. Ορισμένα συγγράμματα (ή σημειώσεις) που καλύπτουν τη διδασκαλία των κοινωνικών επιστημών στο ΚΑΤΕΕ Αθηνών, τα οποία εξακολουθούν να ισχύουν και τώρα.
 10. Τα υλικά του σεμιναρίου του ΚΑΤΕΕ Αθηνών (12.6.1983) με θέμα «Επιπτώσεις της Τεχνολογικής και Επιστημονικής Επανάστασης», ειδικότερα τα κείμενα που αναφέρονται στην τριτοβάθμια εκπαίδευση.⁴
- Κύρια πηγή πληροφοριών για την αποτελεσματικότητα των προγραμμάτων σπουδών του ΚΑΤΕΕ Αθηνών ήταν οι συνεντεύξεις με 100 απόφοιτους του ΚΑΤΕΕ Αθηνών που αποφοίτησαν το 1977-1982, οι συνεντεύξεις με εκπροσώπους των συλλόγων των αποφοίτων, σε δεύτερο πλάνο, ως βοηθητικό υλικό και οι συνεντεύξεις με άλλους φορείς (ΓΣΕΕ, ΠΑΣΕΓΕΣ, ΕΟΜΜΕΧ, ΣΕΒ), σε τρίτο πλάνο.
- Όλες αυτές οι πηγές πληροφοριών, με κύρια το υλικό των συνεντεύξεων με τους απόφοιτους, επέτρεψαν να διαμορφώσουμε μια όσο γίνεται πιο αντικειμενική συνολική εικόνα σχετικά με το θέμα μας. Αυτό ήταν εξάλλου το σημαντικότερο μεθοδολογικό πρόβλημα που αντιμετωπίσαμε.
- Μας χρειαζόταν όμως, πριν αποφασίσουμε για τη μέθοδο που θα εφαρμόσουμε, να διατυπώσουμε μια υπόθεση εργασίας για το αντικείμενο και τις δυνατότητες διερεύνησής του.

1.3. Υπόθεση εργασίας

Στην «Καθοδηγητική Μελέτη» διαπιστώνεται ότι υπήρχαν δύο διαφορετικές κατ'

ουσίαν εκτιμήσεις και απόψεις σχετικά με τα προγράμματα σπουδών των ΚΑΤΕΕ.

Η μια άποψη υποστήριζε ότι τα προγράμματα σπουδών είναι κατά βάση σωστά. Αυτό δεν αποκλείει τροποποιήσεις, βελτιώσεις και συμπληρώσεις ή προσθήκες νέων μαθημάτων, την επέκταση των υφιστάμενων σχολών και τμημάτων ή ακόμα και τη δημιουργία νέων σχολών ή τμημάτων. Όμως, πίστευε η άποψη αυτή ότι δεν τίθεται πρόβλημα ουσιαστικής αναθεώρησης των προγραμμάτων, αλλά βελτίωσής τους. Η υπόθεση χωλαίνει, υποστήριζαν οι εκφραστές της, εξαιτίας κάποιων εγγενών αιτιών που ανάγονται κυρίως στη μη σύγχρονη λειτουργία των ΚΑΤΕΕ και στις αδυναμίες που υπάρχουν στην αγορά εργασίας όσον αφορά την απορρόφηση των αποφοίτων. Αναφέρονταν οι εκφραστές αυτής της άποψης και σε άλλες αιτίες που δυσχεραίνουν το έργο της σωστής και ολοκληρωμένης εφαρμογής των προγραμμάτων σπουδών. Τέτοιες είναι η αδιαφορία ενός μεγάλου τμήματος σπουδαστών για τη διδασκαλία στα ΚΑΤΕΕ και την επαγγελματική μόρφωση που προσφέρουν.

Η άλλη άποψη υποστήριζε ότι χρειάζεται να γίνουν ουσιαστικές αλλαγές στα προγράμματα. Η άποψη αυτή αντιλαμβάνονταν την αναμόρφωση των προγραμμάτων σπουδών ως πρόβλημα εκσυγχρονισμού της εκπαίδευσης που παρείχαν τα ΚΑΤΕΕ και των συνθηκών κάτω από τις οποίες την παρείχαν. Στο οπλοστάσιο των επιχειρημάτων αυτής της άποψης σπουδαία θέση κατείχε η αναφορά στην αντίστοιχη με τα ΚΑΤΕΕ τεχνική εκπαίδευση στις χώρες με προηγμένη τεχνολογία, ως συντελεστή οικονομικής και πολιτικής ανεξαρτησίας, ορθολογικής οργάνωσης και ανάπτυξης. Δεν αμφισβητούσε κάποιο ρόλο που ως τώρα διαδραμάτισαν τα ΚΑΤΕΕ. Πρόβαλε τα οξυμένα προβλήματά τους, όμως δεν τα συνέδεε άμεσα με τις συνθήκες ίδρυσής τους.

Υπήρχε και μια τρίτη άποψη για τα ΚΑΤΕΕ που έδινε έμφαση στις συνθήκες ίδρυσής τους στον αποφασιστικό ρόλο που έπαιξε η Διεθνής Τράπεζα στην ίδρυση και τη χρηματοδότηση των ΚΑΤΕΕ. Τα προγράμματα σπουδών των ΚΑΤΕΕ (στη σύνταξη των οποίων ο ρόλος των «ειδικών» της Διεθνούς Τράπεζας ήταν καθοριστικός), πρέπει να κρίνονται, σύμφωνα με αυτή την άποψη, μέσα από το πρίσμα αυτού του γεγονότος, που σφράγισε το ρόλο τους ως ιδρύματα μιας πολιτικής της εξάρτησης.

Η άποψη αυτή συνέδεε την αναβάθμιση των ΚΑΤΕΕ με την εφαρμογή μιας συνεισφοράς ανεξαρτησιακής πολιτικής που στοχεύει στην αλλαγή των «παραγωγικών και γενικότερα των κοινωνικών σχέσεων».⁵

Με την ίδρυση των ΤΕΙ η τρίτη άποψη έχει υποχωρήσει αφού η αναβάθμιση της τριτοβάθμιας τεχνικής εκπαίδευσης στην οποία στοχεύει ο νόμος έχει συνδεθεί οργανικά με το διακηρυγμένο μοντέλο της αυτοδύναμης και συνολικής ανάπτυξης. Έτσι το σταυρικό ερώτημα για τη διερεύνηση του προβλήματος της αποτελεσματικότητας των προγραμμάτων είναι το ερώτημα ποιες ακριβώς ανάγκες καλούνται οι σχολές και τα τμήματα των ΤΕΙ να καλύψουν τώρα και μελλοντικά, σε μια αναπτυξιακή πορεία της ελληνικής Οικονομίας και κοινωνίας;

Πρόκειται για σύνθετο ερώτημα που προϋποθέτει την ύπαρξη εκπαιδευτικού προγραμματισμού ενταγμένου οργανικά στα πλαίσια του οικονομικού και του ευρύτερου κοινωνικού και πολιτιστικού αναπτυξιακού προγραμματισμού. Αυτό όμως —όπως

σημειώνεται στην «Καθοδηγητική Μελέτη»— προϋποθέτει μια ευρεία ερευνητική κοινωνιολογική υποδομή με ειδικά τμήματα και πληθώρα κοινωνιολογικών μελετών για την Παιδεία, τη σχέση της με την παραγωγή, την Οικονομία, για όλο το φάσμα των εκπαιδευτικών και μορφωτικών προβλημάτων που αντιμετωπίζει η χώρα μας και άλλα πολλά.

Η δική μας υπόθεση εργασίας, στο ξεκίνημα της δεύτερης φάσης της έρευνας που ακολούθησε την εκπόνηση της Καθοδηγητικής Μελέτης ήταν ότι είναι εξαιρετικά δύσκολο να εκτιμηθούν τα προγράμματα σπουδών του KATEE Αθηνών (και των KATEE γενικότερα με αντίστοιχες σχολές και τμήματα) σε σχέση με τις ανάγκες που καλούνται να καλύψουν, α) γιατί αποτέλεσαν μεταφορά έτοιμων προγραμμάτων ανάλογων σχολών σε άλλες χώρες (των ΗΠΑ συγκεκριμένα), χωρίς προηγούμενη μελέτη του ελληνικού χώρου στον οποίο θα λειτουργούσαν, β) γιατί λείπει η εκπαιδευτική έρευνα και ο εκπαιδευτικός προγραμματισμός, που επιτρέπει να σταθμίσουν οι αρθρωμένες ανάγκες της εκπαίδευσης που παρέχουν τα KATEE για τους διάφορους τομείς της παραγωγής, για τις υπηρεσίες και για άλλους τομείς της κοινωνικής δραστηριότητας εν γένει, γ) γιατί τα πτυχία που παρέχουν τα KATEE (TEI) δεν αναγνωρίζονται από την αγορά εργασίας, καθιστώντας έτσι αδύνατη τη στάθμιση στην πράξη της αξίας των γνώσεων και ειδικοτήτων που παρέχουν τα KATEE (TEI).

Τα KATEE (TEI) ως εκπαιδευτικός θεσμός «παραγωγής» ενός είδους εργατικού δυναμικού νομικά, εν μέρει και πραγματικά, είναι ανύπαρκτα για την αγορά της εργασίας. Κανείς δεν μπορεί να υποχρεώσει κανέναν να προσλάβει έναν απόφοιτο του KATEE με βάση το πτυχίο του, για τον «απλούστατο» λόγο ότι δεν υπάρχει γι' αυτούς επαγγελματική κατοχύρωση. Αυτή ήταν η πραγματικότητα τουλάχιστον ως τώρα.

Μ' όλα ταύτα η ζωή έδειξε ότι τα προγράμματα σπουδών των KATEE καλύπτουν κάποιες ανάγκες —σε πιο βαθμό και έκταση αυτό δεν το γνωρίζουμε. Πάντως, οι υφιστάμενες εμπειρίες (οι οποίες σε μια πρώτη προσπάθεια συγκεντρώθηκαν και εκτιμήθηκαν από την Καθοδηγητική Μελέτη) επιτρέπουν να υποθέσει κανείς ότι, χάρη στην επιμονή των αποφοίτων και των συνδικαλιστικών και επιστημονικών φορέων τους (τους συλλόγους των αποφοίτων των KATEE – TEI) ένα ποσοστό από αυτούς μπόρεσε να τακτοποιηθεί σύμφωνα με αυτά που έμαθε —με μεγαλύτερες ή μικρότερες αποκλίσεις από τις προδιαγραφές των KATEE για το συγκεκριμένο επάγγελμα.

Αυτό το δεδομένο ήταν σημαντικό για τον προσδιορισμό του σκοπού της μελέτης-έρευνας και της μεθόδου προσέγγισής του. Πρώτο, απόδειχνε ότι υπάρχουν πραγματικές ακάλυπτες ανάγκες εργατικού δυναμικού στην παραγωγή (την οικονομία-διοίκηση) και στις υπηρεσίες που αναφέρονται στην τριτοβάθμια τεχνολογική εκπαίδευση και δεύτερο, ότι η κάλυψη αυτών των αναγκών δεν γίνεται κατά έναν φυσιολογικό τρόπο, αλλά είναι αποτέλεσμα σκληρών αγώνων και συγκρούσεων των ενδιαφερομένων με τους παράγοντες που διαμορφώνουν την αγορά εργασίας, πράγμα που, βέβαια, δυσχεραίνει τη διερεύνησή τους. Κρίθηκε λοιπόν από μας (αλλά και από την ανάθεση της έρευνας) ότι υπάρχει ένα πεδίο έρευνας που μπορεί να δώσει κάτι το εντελώς συγκεκριμένο και «από πρώτο χέρι» για την ανταπόκριση των γνώ-

σεων που παρέχουν τα KATEE στις ανάγκες της πραγματικότητας και για την αποτελεσματικότητά τους. Αυτό το πεδίο έρευνας ήταν η εμπειρία και οι γνώμες των αποφοίτων που εργάζονται στην πράξη. Έπρεπε μόνο η συγκέντρωση των πληροφοριών (ενισχυόμενες και από άλλες πηγές, για τις οποίες θα μιλήσουμε στη συνέχεια) να γίνει μεθοδικά, κάτω από πολύ δυσμενείς προϋποθέσεις —όπως θα δούμε. Παράλληλα, έπρεπε να ληφθεί υπόψη ότι οι πληροφορίες που θα συγκεντρώναμε με πολύν κόπο από τις συνεντεύξεις με τους απόφοιτους θα κάλυπταν μόνο ένα μέρος των απαιτήσεων σε πληροφορίες για την επιστημονική μελέτη του θέματος. Απαιτούνταν να δώσουμε στην έρευνά μας μια ευρύτερη διάσταση που θα κάλυπτε και ανάγκες συνολικής προσέγγισης συντελεστών οι οποίοι είναι καθοριστικοί για το θέμα μας, όπως: το μεθοδολογικό πρόβλημα μέτρησης των εκπαιδευτικών αναγκών και της αποτελεσματικότητας των προγραμμάτων σπουδών καθώς επίσης και η σχέση της εκπαίδευσης με τα επαγγέλματα. Έτσι, η μελέτη-έρευνα διαμορφώθηκε σε δύο επίπεδα. Το ένα επίπεδο καλύπτει την ανάγκη συστηματικής παρουσίασης του συνεντευξιακού και του άλλου πληροφοριακού υλικού που συγκεντρώσαμε και το άλλο την ανάγκη διερεύνησης του αντικείμενου μας σε βάθος. Στο επίπεδο αυτό πρόβαλε η ανάγκη συγγραφής του κεφαλαίου με τίτλο «Κύρια συμπεράσματα και προτάσεις» και των δύο ενδεικτικών μελετών, για τη μέθοδο μέτρησης και για τη σχέση εκπαίδευσης-επαγγελμάτων, που καταχωρούνται σε ειδικό κεφάλαιο και ξεπερνούν τα όρια της ανάθεσης.

Στη στοιχειοθέτηση της υπόθεσης εργασίας λάβαμε υπόψη την άποψη του υπουργείου Παιδείας, που εκφράστηκε με την Εισηγητική Έκθεση στο νόμο 1404/83 για την ίδρυση των TEI, σύμφωνα με την οποία «τελικά τα KATEE απέτυχαν συντριπτικά όχι μόνο να συμβάλλουν στην αντιμετώπιση των πραγματικών και κοινωνικοοικονομικών αναγκών της χώρας, αλλά ακόμα και σε σχέση με τους στόχους των εμπνευστών τους», δηλαδή την αντιμετώπιση της αυξημένης ζήτησης για πανεπιστημιακή εκπαίδευση και τη μαζική παραγωγή τεχνικών στελεχών για την αγορά εργασίας.⁶ Πρόκειται εξάλλου για μια άποψη που δέσποσε το «κίνημα» όσων ζητούσαν την κατάργηση των KATEE. Ταυτόχρονα η Εισηγητική Έκθεση έκανε μια πρώτη προσπάθεια καθορισμού κάποιων εκπαιδευτικών αναγκών που αφορούν στα TEI, οι οποίες προκύπτουν από το 5ετές αναπτυξιακό πρόγραμμα της κυβέρνησης και από την πολιτική επιλογή συμμετοχής της χώρας μας στη σύγχρονη τεχνολογική και επιστημονική επανάσταση.

1.4. Μέθοδος

Με δεδομένη την υπόθεση εργασίας και το σκοπό της έρευνας, η μέθοδος καθορίζεται, κατά πρώτο λόγο, από τη φύση του ερευνητικού αντικείμενου. Αλλιώς διερευνάται π.χ. ο τρόπος ανεύρεσης εργασίας των αποφοίτων (γι' αυτό θα αρκούσε ένα καλό ερωτηματολόγιο και η εφαρμογή κάποιας από τις καθιερωμένες μεθόδους για

την επεξεργασία και ανάλυση των ποσοτικών στοιχείων, χωρίς την ανάγκη προσφυγής σε ποιοτικές αναλύσεις και συγκρίσεις) και αλλιώς η αποδοτικότητα των προγραμμάτων σπουδών, στην αντίληψη που αναπτύξαμε πιο πάνω, που προϋποθέτει το συνδυασμό διαφόρων μεθόδων προσέγγισης του θέματος, με έμφαση στις μεθόδους που αναδεικνύουν τα ποιοτικά στοιχεία.

Μαζί με το αντικείμενο και το σκοπό της έρευνας στην επιλογή της μεθόδου έρευνας, σημαντικό ρόλο παίζουν και άλλοι παράγοντες:

- α. Οι υλικοτεχνικές προϋποθέσεις της έρευνας.
- β. Οι κοινωνικοί όροι διεξαγωγής της, το πνευματικό περιβάλλον μέσα στο οποίο διεξάγεται και
- γ. Οι υποκειμενικές προϋποθέσεις της έρευνας, δηλαδή ο βαθμός επάρκειας του ερευνητικού (και του βοηθητικού) προσωπικού, ποσοτικά και ποιοτικά.

Αλλιώς διερευνάται ένα θέμα σε μια χώρα με σύγχρονη υλικοτεχνική ερευνητική υποδομή, με μεγάλη ερευνητική εμπειρία και με ένα κοινωνικό περιβάλλον που όχι μόνο ευνοεί και εκτιμά το ερευνητικό έργο, αλλά ξέρει και να αξιοποιεί τα αποτελέσματά του, και αλλιώς σε μια χώρα, σαν τη δική μας, με ανύπαρκτη ερευνητική υποδομή στα θέματα Παιδείας και σχεδόν ολοσχερή έλλειψη πραγματικού ενδιαφέροντος για τέτοια έρευνα.

Στην πρώτη περίπτωση η έρευνα διεξάγεται ομαλά, σύμφωνα με τις σύγχρονες ερευνητικές προδιαγραφές· στη δεύτερη περίπτωση, όλες οι προδιαγραφές υπόκεινται σε τροποποίηση. Το πρόβλημα εδώ είναι οι τροποποιήσεις να μην αλλοιώνουν την επιστημονικότητα της έρευνας και να εξασφαλίζουν την αποτελεσματικότητά της.

Στηριζόμενοι σ' αυτές τις διαπιστώσεις αναζητήσαμε —όπως είπαμε— τη δυνατότητα πολλαπλών πηγών πληροφόρησης σχετικά με το ερευνητικό αντικείμενο γενικά και ειδικότερα σε σχέση με την αντικειμενικότητα, την εγκυρότητα και την προοπτική διάσταση των πληροφοριών από τις συνεντεύξεις των αποφοίτων, δίνοντας έμφαση και στις γνώμες των συλλόγων των αποφοίτων.

Ξεκινάμε από την υπόθεση ότι οι σύλλογοι των αποφοίτων έχουν κάθε λόγο να επιδιώκουν την ανταπόκριση των προγραμμάτων σπουδών, και γενικά των γνώσεων και δεξιοτήτων που παρέχουν τα ΚΑΤΕΕ (ΤΕΙ) στις ανάγκες της αγοράς εργασίας, θεωρώντας τες όχι στατικά αλλά δυναμικά, δηλαδή στην εξέλιξή τους. Εξάλλου, το σύνολο σχεδόν των συλλόγων αντιμετωπίζει τα ΤΕΙ σε σχέση με τις απαιτήσεις μιας σύγχρονης βιομηχανικής και τεχνολογικής ανάπτυξης, ενταγμένης στο ευρύτερο πλαίσιο της οικονομικής ανάπτυξης και της κοινωνικής προόδου.

Προχωρήσαμε όμως πιο πέρα: Για να αποφύγουμε τυχόν μονομέρειες των αποφοίτων και των φορέων τους σ' ότι αφορά τις κρίσεις τους για τις δυνατότητες ανεύρεσης εργασίας ανάλογης με τις σπουδές που έχουν κάνει και το μορφωτικό τους επίπεδο, αλλά και για να σταθμίσουμε καλύτερα τις εκπαιδευτικές ανάγκες της κοινωνίας απέναντι στα ΤΕΙ, προσφύγαμε σε συνεντεύξεις με εκπροσώπους της ΓΣΕΕ, της ΠΑΣΕΓΕΣ, του ΕΟΜΜΕΧ και του ΣΕΒ. Επίσης, στην πορεία της έρευνας συνειδητοποιήσαμε περισσότερο ότι οι συνεντεύξεις με τους απόφοιτους και με τους

φορείς θα πρέπει να χρησιμοποιηθούν και για τη συλλογή στοιχείων για τις τρεις ενδεικτικές μελέτες που προγραμματίσαμε, δηλαδή τη μελέτη για τη μέτρηση της αποτελεσματικότητας των προγραμμάτων σπουδών, τη μελέτη για τη σχέση εκπαίδευσης και επαγγελματών και τη μελέτη για το ρόλο των βιβλιοθηκών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Έτσι διαμορφώσαμε ένα φάσμα μεθόδων που ταιριάζει στις δικές μας συνθήκες, δηλαδή μπορεί να δώσει αποτέλεσμα. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να μιλήσουμε για τις δυσκολίες γενικότερου χαρακτήρα που συνόδεψαν (και δυσχεραίνουν) τη δουλειά μας, με την επιφύλαξη να αναφερθούμε αναλυτικά στις δυσκολίες πραγματοποίησης των συνεντεύξεων με τους σπουδαστές, στο αντίστοιχο κεφάλαιο.

1.5. Δυσκολίες γενικότερου χαρακτήρα

Έχουμε μιλήσει πιο πάνω για την έλλειψη κοινωνιολογικής ερευνητικής υποδομής στον τομέα της Παιδείας. Θα προσθέταμε σ' αυτά την έλλειψη κάθε είδους επιστημονικού διαλόγου και έρευνας για τα εκπαιδευτικά προβλήματα των ΤΕΙ, ως απαραίτητου πνευματικού περιβάλλοντος με θετικές επιπτώσεις στην οποιαδήποτε ερευνητική δραστηριότητα. Θα ήταν εξαιρετικά χρήσιμο για το δικό μας ερευνητικό έργο αν υπήρχε η δυνατότητα να συζητηθεί σε επιστημονικό επίπεδο (και δημόσια, αν χρειαζόταν) π.χ. ο σκοπός, οι μέθοδοι και ο τρόπος διεξαγωγής της έρευνας· η υπόθεση εργασίας της έρευνας, η αντίληψη διεξαγωγής της ή ακόμα τα πρώτα συμπεράσματα της «Καθοδηγητικής Μελέτης», το ερωτηματολόγιο των συνεντεύξεων και οτιδήποτε σημαντικό σχετικά με το ερευνητικό αντικείμενο και την ίδια την έρευνα. Αν γινόταν αυτό θα βοηθούσε πολύ το ερευνητικό μας έργο.

Όλα αυτά λείπουν με αποτέλεσμα την ευρύτατα επικρατούσα υποτίμηση του ρόλου της κοινωνιολογικής έρευνας στην προσπάθεια αναβάθμισης του εκπαιδευτικού έργου στα ΤΕΙ.

Η κατάσταση αυτή εκφράζεται και με την ολοκληρωτική έλλειψη πηγών τεκμηρίωσης και βιβλιογραφικής κάλυψης των προγραμμάτων σπουδών και της εκπαιδευτικής ερευνητικής δραστηριότητας, εν γένει.

Δυσκολίες στην ομαλή διεξαγωγή της μελέτης-έρευνας προέκυψαν και από την ελλιπή και μη σωστή γραμματειακή κάλυψη (π.χ. έλλειψη δακτυλογραφικής κάλυψης), από τις καθυστερήσεις στην εξυπηρέτηση της ομάδας με το απαραίτητο γραμματειακό και τεχνικό υλικό (γραφική ύλη, γραφομηχανή, κομπιουτεράκια, κασετόφωνα, κασέτες, προμήθεια βιβλιογραφικού και άλλου πληροφοριακού υλικού κ.λπ.), αλλά και από τις καθυστερήσεις στην καταβολή της αμοιβής των μελών της ομάδας που έχει γίνει καθεστώς για τους ωρομίσθιους (στην κατηγορία των οποίων υπάγονταν τα μέλη της ομάδας, αφού με το παλιό νομικό καθεστώς των ΚΑΤΕΕ δεν υπήρχε η δυνατότητα πρόσληψης έκτακτου προσωπικού για ερευνητική εργασία).

Θεωρούμε αναγκαίο να σημειώσουμε εδώ ότι αυτές οι ελλείψεις σχετίζονται πρώ-

τα και κύρια με την κατάσταση που διαμορφώθηκε στα ΚΑΤΕΕ και η οποία τελικά οδήγησε στην απόφαση για την κατάργησή τους. Δεν αποτελούν μομφή στη Διεύθυνση του ΚΑΤΕΕ Αθηνών της περιόδου που καλύπτει η έρευνα. Αντίθετα κρίνοντας τη Διεύθυνση του ΚΑΤΕΕ/ΤΕΙ (Αθηνών) με αντικειμενικά κριτήρια θα έπρεπε να εξάρουμε στο σημείο αυτό το ενδιαφέρον της για το ερευνητικό μας έργο που τη διαχωρίζει από παλιότερες καταστάσεις. Πρόκειται για συγκριτική διαπίστωση που δεν αναιρεί τίποτα από τις ελλείψεις και τις δυσκολίες διεξαγωγής της έρευνας στις οποίες αναφερόμαστε.

Είναι καιρός όμως να περάσω στην παρουσίαση μέρους της Τελικής Έκθεσης του ερευνητικού έργου της ομάδας.

2. ΚΥΡΙΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

2.1. Ο όρος αποτελεσματικότητα των προγραμμάτων σπουδών

Ο όρος **αποτελεσματικότητα των προγραμμάτων σπουδών** αφορά πρώτα και κύρια την τεχνική-επαγγελματική εκπαίδευση και έχει δύο πλευρές. Μια ποιοτική και μια ποσοτική. Η ποιοτική πλευρά αφορά στο είδος και την καταλληλότητα των γνώσεων σε σχέση με το επάγγελμα στο οποίο αναφέρονται. Είναι αποτελεσματικό ένα πρόγραμμα σπουδών εφόσον παρέχει ποιοτικά κατάλληλες γνώσεις για την ουσιαστική άσκηση του επαγγέλματος. Η ποσοτική πλευρά αφορά την αντιστοιχία των γνώσεων που προσφέρει η εκπαίδευση στις ανάγκες της παραγωγής και των υπηρεσιών, καθώς επίσης και την επάρκεια αυτών των γνώσεων. Οι ποιοτικοί και οι ποσοτικοί συντελεστές υπόκεινται στις απαιτήσεις των τεχνολογικών, οικονομικών και των ευρύτερων αλλαγών που συντελούνται στον κοινωνικό χώρο τον οποίο η εκπαίδευση καλείται να υπηρετήσει. Από μία εντελώς πρακτική άποψη η αποτελεσματικότητα των προγραμμάτων σπουδών κρίνεται από το βαθμό απορρόφησης των γνώσεων που παρέχουν στην αγορά εργασίας. Όσο πιο μεγαλύτερη είναι η ζήτησή τους στην αγορά εργασίας τόσο περισσότερο αποτελεσματικά είναι τα προγράμματα σπουδών που τις καλύπτουν.

Στην «Καθοδηγητική Μελέτη» αμφισβητήθηκε η απολυτότητα αυτής της άποψης. Πρόκειται για σύνθετο πρόβλημα για το οποίο δεν έχουμε τη δυνατότητα ν' ασχοληθούμε αναλυτικά εδώ. Πρέπει ν' αρκεστούμε με την παρατήρηση ότι ο όρος αποτελεσματικότητα των προγραμμάτων σπουδών, ποιοτικά και ποσοτικά, αποκτά ένα ευρύτερο περιεχόμενο αν συσχετίσουμε τα προγράμματα σπουδών όχι μόνο με τις απαιτήσεις της αγοράς εργασίας αλλά με τις ευρύτερες απαιτήσεις της πραγματικότητας.

Ξεκινούμε από τη διαπίστωση ότι **η αποτελεσματικότητα των προγραμμάτων σπουδών έχει άμεση σχέση με την ανταπόκρισή τους** στις ανάγκες και τις απαιτήσεις της πραγματικότητας.

Ωστόσο, η μέτρηση της αποτελεσματικότητας ενός προγράμματος σπουδών είναι μια διαδικασία η οποία έχει να κάνει με συγκεκριμένες παραμέτρους. Εξαρτάται από το είδος του διδακτικού αντικειμένου και τους εκπαιδευτικούς - παιδαγωγικούς στόχους τους οποίους θέτει. Αλλιώς μετράμε τα διδακτικά αντικείμενα που παρέχουν γενική παιδεία και αλλιώς εκείνα που παρέχουν συγκεκριμένη επαγγελματική γνώση. Αλλιώς τα αντικείμενα που έχουν έμμεση σχέση μαζί της. Διαφορετική είναι και η σχέση του διδακτικού αντικειμένου με τα **«εσωτερικά» κριτήρια** μέτρησης της αποτελεσματικότητάς των προγραμμάτων σπουδών.

Τα εσωτερικά κριτήρια αναφέρονται σε όλα τα διδακτικά αντικείμενα και σε όλα τα μαθήματα (γενικής παιδείας ή τεχνικά – επαγγελματικά) ενώ τα εξωτερικά αναφέρονται κατά κύριο λόγο στη μέτρηση των τεχνικών-επαγγελματικών μαθημάτων με άμεση σχέση προς τις ανάγκες της αγοράς εργασίας.

Τα εσωτερικά κριτήρια αναφέρονται στους εκπαιδευτικούς και τους παιδαγωγικούς στόχους που ενσαρκώνει το συγκεκριμένο πρόγραμμα και στους τρόπους εφαρμογής τους στην εκπαιδευτική – παιδαγωγική διαδικασία, χωρίς την αναγκαία αναφορά στις απαιτήσεις της αγοράς εργασίας. Το δοσμένο εκπαιδευτικό ίδρυμα αποτελεί το πλαίσιο ισχύος αυτών των κριτηρίων, καθώς επίσης και των κριτηρίων αξιολόγησης του διδακτικού έργου, που μετριέται με διάφορους τρόπους ελέγχου, με αιχμή τις εξετάσεις και αποκορύφωνα το απολυτήριο ή το πτυχίο. (Δεν ασχολούμαστε εδώ με το επίμαχο θέμα των εξετάσεων και τη μεγάλη βιβλιογραφία που αναφέρεται στο πρόβλημα της αξιολόγησης του διδακτικού έργου και της μάθησης. Κάτι τέτοιο θα μας πήγαινε αλλού, θα μας έβγαζε από τα πλαίσια αυτής της μελέτης).

Έτσι μπορεί να συμβεί ένα εκπαιδευτικό ίδρυμα να παρουσιάζει ψηλό βαθμό αποτελεσματικότητας στη δουλειά του που ανταποκρίνεται στα εσωτερικά κριτήρια αποτελεσματικότητας χωρίς αυτό να σημαίνει οπωσδήποτε ανάλογη ανταπόκρισή του στα εξωτερικά κριτήρια. Μ' άλλα λόγια μπορεί ένα εκπαιδευτικό ίδρυμα να παράγει π.χ. καλούς μαθηματικούς ή και χημικούς οι οποίοι να μην μπορούν, τελειώνοντας αυτό το σχολείο, να βρουν εργασία ή να υποχρεωθούν να ετεροαπασχολούνται έτσι που η προσφορά τους στην κοινωνία να είναι δυσανάλογα μικρότερη ή και αναντίστοιχη προς τις γνώσεις τους. Αυτό μπορεί να συμβεί πολύ περισσότερο στην περίπτωση που οι στόχοι του προγράμματος σπουδών ή του εκπαιδευτικού ιδρύματος υστερούν σε σχέση με τις απαιτήσεις της πραγματικότητας. Η παροχή ξεπερασμένων από τη ζωή γνώσεων είναι επίσης δυνατή και σε συνθήκες δημοκρατικής λειτουργίας του εκπαιδευτικού συστήματος με μεγάλο βαθμό αυτονομίας των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων και των καθηγητών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Τα εσωτερικά κριτήρια της αποτελεσματικότητας των σπουδών στην περίπτωση αυτή συμπίπτουν ή ταυτίζονται με τα κριτήρια του συγκεκριμένου καθηγητή ή του καθηγητικού κατεστημένου.

Τα εξωτερικά κριτήρια αναφέρονται στις ανάγκες της αγοράς εργασίας καθώς επίσης και τις ευρύτερες παροντικές και δυνητικές ή μελλοντικές ανάγκες της οικονομίας και της κοινωνίας. Γνώρισμα της εποχής μας είναι ότι τα εξωτερικά κριτήρια επηρεάζουν καθοριστικά τις εκπαιδευτικές ανάγκες που καλύπτει ένα πρόγραμμα σπουδών και το βαθμό αποτελεσματικότητάς του. Στη βάση αυτού του αντικειμενικού πλαισίου αναφοράς διαμορφώνεται το τρίπτυχο των εκπαιδευτικών αναγκών, στο επίπεδο της οικονομίας, της κοινωνίας και των ατόμων. Αυτό αφορά περισσότερο τα προγράμματα της τεχνικής – επαγγελματικής εκπαίδευσης, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι κάποιοι τομείς εκπαίδευσης εξαιρούνται από αυτόν τον κανόνα.

Στην περίπτωση της Τεχνικής – Επαγγελματικής Εκπαίδευσης (ΤΕΕ) το μεγαλύτερο βάρος πέφτει στο κατά πόσον αυτή ανταποκρίνεται στις εκπαιδευτικές ανάγκες της οικονομίας. Στην ΤΕΕ τα εξωτερικά κριτήρια είναι καθοριστικά και όσον αφορά

την ποιότητα και την αποτελεσματικότητα των εσωτερικών κριτηρίων. Ας μην ξεχνάμε ότι στο σύγχρονο τεχνολογικό εκπαιδευτικό εργαστήριο, σε ορισμένα μαθήματα όλη η εκπαιδευτική διαδικασία (π.χ. Μάρκετινγκ) στην ΤΕΕ, τα εξωτερικά κριτήρια διαμορφώνονται με βάση το μοντέλο του επαγγέλματος που καλύπτει η εκπαίδευση, ακόμα και με βάση το μοντέλο επαγγέλματος της επιχείρησης στην οποία αναφέρεται. Εξ άλλου, στην τριτοβάθμια ΤΕΕ συχνά οι αντίστοιχες με το επάγγελμα παραγωγικές μονάδες που περιβάλλουν το ίδρυμα είναι συγχρόνως τα εκπαιδευτικά εργαστήρια του ιδρύματος, έτσι που εκπαίδευση και παραγωγή να βρίσκονται σε μια άμεση και γόνιμη σχέση. Αλλά και η θεωρητική επιστήμη εμφανίζεται μέσα από τη σύγχρονη τεχνολογία (Ηλεκτρονική, πληροφορική τεχνολογία) ως στοιχείο της εκπαίδευσης που έχει άμεση σχέση με τη δομή, το δυναμισμό και τη λειτουργία της. Έτσι εξωτερικά και εσωτερικά κριτήρια στην ΤΕΕ βρίσκονται σε στενή σχέση μεταξύ τους, με καθοριστικά ωστόσο τα εξωτερικά κριτήρια. Σήμερα είναι αδιανότητη η δημιουργία ενός Τεχνολογικού Εκπαιδευτικού Ιδρύματος χωρίς τη συγκεκριμένη αναφορά στις ανάγκες της παραγωγής και της αγοράς εργασίας γενικότερα που το ίδρυμα αυτό καλείται να καλύψει.

Εμφανίζεται όμως η σύνδεση εσωτερικών και εξωτερικών κριτηρίων και σε ένα άλλο επίπεδο. Στο επίπεδο των ευρύτερων παιδαγωγικών και πολιτιστικών στόχων του εκπαιδευτικού συστήματος (γενικά: του σχολείου) και της κοινωνίας. Αυτό συμβαίνει όταν βασικός παιδαγωγικός στόχος της κοινωνίας και του σχολείου είναι η διαμορφωση ανθρώπου με ευρύτερη καλλιέργεια, ανεβασμένη ευαισθησία απέναντι στα κοινωνικά προβλήματα και ενεργό και υπεύθυνη συμμετοχή στην προσπάθεια για την αντιμετώπιση και τη λύση τους. Πρόκειται για την άποψη που αντιλαμβάνεται το σχολείο ως οργανικό δυναμικό στοιχείο της κοινωνικής πραγματικότητας της οποίας κύριος συντελεστής είναι το κοινωνικά υπεύθυνο και αυτόνομο δημιουργικό άτομο. Είναι φανερό ότι η αντίληψη της οργανωμένης κοινωνίας για τον ευατό της, τις αρχές λειτουργίας της, την κατεύθυνση και τους τρόπους ανάπτυξής της, επηρεάζει αποφασιστικά αυτή τη σχέση (μεταξύ εξωτερικών και εσωτερικών κριτηρίων) και το ιδεολογικό περιεχόμενο που δίνεται σ' αυτή τη σχέση. Είναι εξάλλου γνωστό ότι το εκπαιδευτικό, παιδαγωγικό και πολιτιστικό – κοινωνικό περιεχόμενο που δίνεται στα εσωτερικά και στα εξωτερικά κριτήρια διαφέρει από χώρα σε χώρα, ανάλογα και με το πως τοποθετούνται οι εκπαιδευτικοί ή οι εργοδότες απέναντι στους πολιτιστικούς και τους κοινωνικούς στόχους της οργανωμένης κοινωνίας και απέναντι στην κυρίαρχη ιδεολογία.

Έτσι, για να πάρουμε τη δική μας περίπτωση, το πρόγραμμα σπουδών ενός Τεχνολογικού Εκπαιδευτικού Ιδρύματος είναι αποτελεσματικό όταν παρέχει γνώσεις που καθιστούν ικανό τον απόφοιτο να ασκήσει το ουσιαστικό του χρέος, δηλαδή να συμβάλλει με το δικό του τρόπο στον ευρύτερο στόχο της συνολικής αυτοδύναμης ανάπτυξης της χώρας μας. Δηλαδή όταν δημιουργεί ανθρώπους με κατάλληλη σύγχρονη τεχνολογική γνώση, ικανούς να λειτουργήσουν παραγωγικά ως δημιουργικές και κοινωνικά – ηθικά ως αυτόνομες προσωπικότητες, με ευθύνη και συνέπεια προς την κατεύθυνση της προόδου. Συγχρόνως όμως τα προγράμματα σπουδών και η

συνολική λειτουργία του ιδρύματος πρέπει να επιτρέπει την ελεύθερη διακίνηση των ιδεών μέσα από την οποία θα διαμορφωθούν τα στοιχεία που συνθέτουν την ελεύθερη προσωπικότητα του ατόμου, η οποία όμως προϋποθέτει τη δυνατότητα πραγματικής, δηλαδή ουσιαστικής παρέμβασής του στη δημόσια και την πολιτική ζωή του άμεσου και του ευρύτερου κοινωνικού περιβάλλοντος.

Ωστόσο όταν μιλούμε για την αποτελεσματικότητα των προγραμμάτων σπουδών εννοούμε πρώτα και κύρια το βαθμό που οι γνώσεις που παρέχουν τα εκπαιδευτικά ιδρύματα έχουν άμεση απόδοση στην οικονομία.

2.2. Γενικά συμπεράσματα

Το γενικό συμπέρασμα για το ΚΑΤΤΕ Αθηνών που προέκυψε από τη μελέτη των δεδομένων που ερευνήσαμε ήταν ότι τα προγράμματα σπουδών μόνο κατά ένα τυχαίο τρόπο ανταποκρίνονται ή συμπίπτουν με τις ανάγκες της παραγωγής και των υπηρεσιών -της οικονομίας και της κοινωνίας γενικότερα. Δεν υπήρξε δηλαδή μια συνειδητή και καλά τεκμηριωμένη προσπάθεια συσχέτισης των προγραμμάτων με τις απαιτήσεις της πραγματικότητας και μια ανάλογη διαδικασία κατάρτισής τους. Τα προγράμματα καταρτίζονται σύμφωνα με τις προδιαγραφές του υπουργείου χωρίς τον απαιτούμενο έλεγχο από την έρευνα και χωρίς την ύπαρξη ερευνητικής υποδομής εκπαιδευτικού προγραμματισμού. Γι αυτό όμως θα μιλήσουμε στα επόμενα κεφάλαια. Εξ άλλου αυτό το γεγονός εμφανίστηκε στις απαντήσεις ενός μεγάλου τμήματος του δείγματος των αποφοίτων με έναν «ωμό» τρόπο: Υποστηρίχθηκε ότι αυτά είναι αντίγραφα προγραμμάτων ανάλογων σχολών του εξωτερικού, κυρίως των αμερικανικών.

Δε θ' ασχοληθούμε εδώ με αυτό το θέμα. Ενδιαφέρει η διαπίστωση ότι οι απόψεις των αποφοίτων για την αποελεσματικότητα των προγραμμάτων σπουδών διαφέρουν από σχολή σε σχολή και από τμήμα σε τμήμα. Όσοι έχουν ταχτοποιηθεί γρήγορα στο επάγγελμα χρησιμοποιούν χαμηλότερους τόνους στις επικρίσεις τους ή θεωρούν τα προγράμματα σωστά και μέμφονται τις συνθήκες εφαρμογής των αποκτημένων γνώσεων ή επικρίνουν τους καθηγητές οι οποίοι δεν μπόρεσαν ή δεν είχαν τις προϋποθέσεις να καλύψουν τα σωστά προγράμματα με αντίστοιχες γνώσεις. Αντίθετα, όσοι τα επέκριναν ριζικά είναι κατά κανόνα εκείνοι που δεν μπόρεσαν να βρουν εύκολα δουλειά ανάλογη με το επάγγελμά τους ή βρήκαν τέτοια δουλειά αλλά διαπίστωσαν ότι έχουν μεγάλες ελλείψεις που δυσχεραίνουν την ανταπόκρισή τους στις απαιτήσεις της και γι αυτό μέμφονται όχι μόνο τα προγράμματα αλλά και το εκπαιδευτικό προσωπικό. Κρίνουν δηλαδή και αυτοί τα προγράμματα και τις σπουδές τους στο ΚΑΤΕΕ Αθηνών στηριζόμενοι κυρίως στις δικές τους εμπειρίες, τις επιτυχίες τους ή τις αποτυχίες τους στην αγορά εργασίας και στον τομέα που εργάζονται.

Υπάρχει και η τρίτη κατηγορία των αποφοίτων. Οι απόφοιτοι που ανήκουν σ' αυτή την κατηγορία προσπαθούν να δουν το πρόβλημα σφαιρικά, από τη σκοπιά της λει-

τουργικότητας στην πράξη των γνώσεων που παρέσχε το ΚΑΤΕΕ προτάσσοντας τις απαιτήσεις της ανάπτυξης απέναντι στα προγράμματα σπουδών. Αυτό ισχύει πέρα για πέρα για τις διοικήσεις των συλλόγων των αποφοίτων, αλλά και για πολλούς από τους αποφοίτους γενικότερα. Πάντως **δεν υπάρχει σαφής αντίληψη για την απο-τελεσματικότητα των προγραμμάτων σπουδών** γενικά. Υπάρχουν όμως πολλές προτάσεις στα υλικά που συγκεντρώσαμε από τις συνεντεύξεις που θα πρέπει να ληφθούν υπόψη σε μια σφαιρική προσέγγιση του προβλήματος. Και **είναι διάχυτο το πνεύμα ότι τα προγράμματα πρέπει να υπηρετούν την ανάπτυξη ότι έχουν ανάγκη α) από εκσυγχρονισμό και ποιοτική αναβάθμιση και β) ότι πρέπει να εκφράζουν τα δικά μας δεδομένα, τις δικές μας δυνατότητες και προοπτικές.** Αυτοί οι δύο συντελεστές λειτούργησαν μαζί στις κρίσεις των αποφοίτων όταν συσχέτιζαν τα προγράμματα σπουδών με τις απαιτήσεις της τεχνολογικής εξέλιξης. Θα μπορούσαμε μάλιστα να πούμε ότι η ατομική εμπειρία και η αναγνώριση της αναγκαιότητας για τεχνολογική ανάπτυξη οδήγησαν, στην περίπτωση αυτή, στο ίδιο αποτέλεσμα στην αναγνώριση της **ανάγκης για την παροχή περισσότερης σύγχρονης τεχνολογικής γνώσης και ανάλογης θεωρητικής υποδομής** από το ΚΑΤΤΕ/ΤΕΙ Αθηνών. Το συμπέρασμα αυτό προέκυψε πριν ακόμα ολοκληρωθεί η έρευνά μας, στη διάρκεια της διεξαγωγής της.

- Καθολική ήταν η πρόταση για την εισαγωγή της πληροφορικής (της μικροηλεκτρονικής) σε όλες τις σχολές και για την εξειδίκευσή της κατά μάθημα-αντικείμενο, καθώς επίσης και η πρόταση για τη στήριξη του μαθήματος της μικροηλεκτρονικής με τα αντίστοιχα μαθηματικά. Αυτά αναφέρονταν στην «ενδιάμεση έκθεση» που είχε υποβάλλει η Ομάδα μελέτης στη Διεύθυνση του ΤΕΙ Αθηνών με ημερομηνία 8.7.1984.

2.3. Τα νέα προγράμματα σπουδών των ΤΕΙ

Τα νέα προγράμματα σπουδών που εξέδωσε το υπουργείο⁷ φαίνεται να καλύπτουν σε μεγάλο βαθμό αυτή την υπόδειξη, που εξάλλου υπήρχε από παλιότερα στους προβληματισμούς των ειδικών αυτού του αντικειμένου και στις προθέσεις των σχολών.

Δεν είναι στις αρμοδιότητές μας να κρίνουμε τα προτεινόμενα προγράμματα -και για τον πρόσθετο λόγο ότι όταν βγήκαν τα προγράμματα είχαμε εισέλθει στη φάση της επεξεργασίας του υλικού που συγκεντρώσαμε και της συγγραφής της τελικής έκθεσης. Οφείλουμε όμως να υπενθυμίσουμε εδώ μια προτεινόμενη από την «Ενδιάμεση Έκθεση» μεθοδολογική αρχή σχετικά με την οποιαδήποτε αναμόρφωση ή βελτίωση των προγραμμάτων σπουδών, που δεν την βρήκαμε αποτυπωμένη στο «Ένας χρόνος μετά...». Λέγαμε λοιπόν εκεί ότι **η καθιέρωση νέων μαθημάτων ή η ουσιαστική βελτίωση ή τροποποίηση των υφιστάμενων, σε ώρες διδασκαλίας και σε περιεχόμενο, προϋποθέτει την αιτιολόγηση της αλλαγής η οποία**

(αιτιολόγηση) θα αναφέρεται και στους τρόπους και τους όρους υλοποίησης και της αλλαγής στις πιθανές επιπτώσεις των νέων μαθημάτων στο συνολικό εκπαιδευτικό έργο. Τονίζουμε ότι αυτές οι αρχές ισχύουν για οποιαδήποτε βελτιωτική ή τροποποιητική πρόταση για τα προγράμματα σπουδών των σχολών και των τμημάτων.

Πρόκειται για μια μεθοδολογική πρόταση στην οποία το Ινστιτούτο Τεχνολογικής Εκπαίδευσης (ΙΤΕ) από τη μεριά του, αλλά και οι σχολές και τα τμήματα θα μπορούσαν να δώσουν σάρκα και οστά, αφού βέβαια εξασφαλιζόνταν η αναγκαία επιστημονική ερευνητική υποδομή στα θέματα των προγραμμάτων και της αποτελεσματικότητάς τους που να στηρίζεται σε ένα πολυεπίπεδο εξειδικευμένο επιστημονικό ερευνητικό έργο. Εξ άλλου, και τα υλικά του συνεδρίου πληροφορικής που έγινε πρόσφατα στην Αθήνα συνηγορούν υπέρ της άποψης ότι η έρευνα αποτελεί και για τα ΤΕΙ προϋπόθεση για την α ναβάθμιση των σπουδών και τη σύνδεσή τους με την παραγωγή και τις ευρύτερες εκπαιδευτικές ανάγκες της κοινωνίας.

Είναι χρήσιμο να πούμε εδώ ότι από τους φορείς και τους απόφοιτους γενικότερα τονίστηκε η ανάγκη να μπει η μικροηλεκτρονική στα προγράμματα όχι ανεξάρτητη, σαν διδασκαλία του Η/Υ και μόνο, αλλά **εφαρμοσμένη στο συγκεκριμένο κλάδο**. Π.χ. η μικροηλεκτρονική και η κατασκευή κτιρίων και γεφυρών, η μικροηλεκτρονική στην επεξεργασία των τροφίμων, στον έλεγχο κ.τ.λ. Ανάλογη πρέπει να είναι η κάλυψη αυτής της πρότασης με την αναγκαία τεχνολογική, εργαστηριακή υποδομή και με το ανάλογο εκπαιδευτικό προσωπικό, καθώς επίσης και η διδασκαλία γλωσσών COMPUTER (Η/Υ). Στις συνεντεύξεις μαζί τους απόφοιτοι του ΚΑΤΕΕ Αθηνών μίλησαν για τη διδασκαλία λάθος γλώσσας COMPUTER, σε σχέση με αυτή που απαιτεί, όπως είπαν ο κλάδος και το επάγγελμα.

Με βάση το συνεντευξιακό υλικό και την ευρύτερη πληροφόρηση και μελέτη του θέματος προβάλλει η ιδέα για για την κατάστρωση προγράμματος εκμάθησης της χρήσης ανάλογων προς την ειδικότητα κομπιούτερ από όλους τους εκπαιδευτικούς και τους σπουδαστές, λαβαίνοντας υπόψη και τις πιο πάνω υποδείξεις. Υπάρχει ήδη μια πρώτη εμπειρία στον τομέα αυτό με το σεμινάριο που έγινε σε εκπαιδευτικούς και σε διοικητικούς υπαλλήλους. Στην πρόταση όμως των αποφοίτων πρόκειται για κάτι το μονιμότερο, καθολικό και συστηματικό, που βέβαια και αυτό προϋποθέτει τη συνολική μελέτη όλων των συντελεστών που το συνθέτουν. Γενικά η εκπαίδευση στο ΤΕΙ Αθηνών πρέπει να διαποτιστεί από το πνεύμα της σύγχρονης τεχνολογίας, όχι μόνο της μικροηλεκτρονικής, προσαρμοσμένης στις αναπτυξιακές ανάγκες και τους στόχους της χώρας μας.

2.4. Οι κοινωνικές επιστήμες στα προγράμματα σπουδών του ΤΕΙ Αθηνών.

Από την μελέτη των προγραμμάτων σπουδών των ΚΑΤΕΕ και ειδικότερα του ΚΑΤΕΕ Αθηνών και του πληροφοριακού υλικού που συγκεντρώσαμε προέκυψε η **πρόταση**

για την αποφασιστική ενίσχυση της διδασκαλίας των κοινωνικών επιστημών με ανάλογη εξειδίκευση κατά σχολή και τμήμα. Αυτή η πρότασή μας που περιέχεται στην «Ενδιάμεση έκθεση» υπόκειται σε κάποιες τροποποιήσεις, αν λάβει κανείς υπόψη τα νέα περιγράμματα σπουδών του υπουργείου. Σ' αυτά α) έχει βελτιωθεί η κατάσταση σε ορισμένες σχολές και τμήματα. Π.χ. από μία πρώτη ματιά φαίνεται να έχει βελτιωθεί ουσιαστικά το πρόγραμμα του Τμήματος Διοίκησης Επιχειρήσεων και του Τμήματος Εμπορίας και Διαφήμισης της Σχολής Διοίκησης και Οικονομίας (παλιά, Ανωτέρα Σχολή Στελεχών Επιχειρήσεων - ΑΣΣΕ) με την εισαγωγή νέων μαθημάτων ή την τροποποίηση παλιών όπως π.χ. των μαθημάτων: Επιχείρηση και κοινωνία, Ανθρώπινες σχέσεις στην εργασία, Οικονομικός προγραμματισμός και επιχειρησιακή έρευνα, Ελληνική οικονομία και κοινωνιολογία της σύγχρονης Ελλάδας -τα δύο τελευταία είναι επιλεγόμενα υποχρεωτικά. Βελτιωτικές φαίνεται να είναι και οι αλλαγές στο πρόγραμμα της Σχολής Τεχνολογίας Τροφίμων με την εισαγωγή των μαθημάτων Ανθρωπος και τρόφιμα (υποχρεωτικό), Οικονομικοτεχνική ανάλυση και Ανθρώπινες σχέσεις στην εργασία, αλλά και του μαθήματος Περιβαλλοντική τεχνολογία (κατεπιλογή υποχρεωτικό), ενώ συγχρόνως καταργούνται τα μαθήματα Αρχές Οικονομικής επιστήμης, Ψυχολογία και το μάθημα Τεχνολογία και κοινωνία. Δυστυχώς δεν γνωρίζουμε να υπάρχει κάποια αιτιολόγηση για τις αλλαγές που προτείνονται, γι αυτό οι εκτιμήσεις μας είναι υποθετικές. Έτσι δεν μπορούμε να κρίνουμε ουσιαστικά γιατί π.χ. καταργείται το μάθημα Τεχνολογία και κοινωνία που υπήρχε στο προηγούμενο πρόγραμμα, το οποίο μάλλον θα πρέπει να διδάσκεται σε όλες τις σχολές και τα τμήματα του ΤΕΙ, με τον όρο όμως ότι θα στηρίζεται σε ένα καλό βασικό συνθετικό σύγγραμμα και σε μία ευρύτερη επιστημονική βιβλιογραφία που υπάρχει σε ικανοποιητικό βαθμό στα ελληνικά και από Έλληνες συγγραφείς τώρα πια. (Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι και από το συνεντευξιακό υλικό προκύπτει η γενική δυσφορία για το βιβλίο «Τεχνολογία και Κοινωνία»). Μια τέτοια πρόταση θα μπορούσε να υποστηριχθεί με γερά επιχειρήματα, εφόσον γινόταν κατ' αρχήν αποδεκτή. Το γεγονός ότι τα ΤΕΙ, κατά κύριο λόγο, καλούνται, σύμφωνα με τις κυβερνητικές επιλογές, να στηρίξουν με ανώτερα ειδικευμένο δυναμικό τη συμμετοχή της χώρας μας στη σύγχρονη τεχνολογική επανάσταση, στα πλαίσια της συνολικής και αυτοδύναμης ανάπτυξης, δίνει ιδιαίτερη έμφαση σ' αυτή την πρόταση. Εξ άλλου, είναι προφανής η έλλειψη της πολιτικής οικονομίας και της βιομηχανικής κοινωνιολογίας ή στοιχείων της από τα περισσότερα τμήματα της Σχολής Τεχνολογικών Εφαρμογών (παλιά, ΑΣΤΕΜ).

Δεν είμαστε σε θέση, ούτε είναι και στους στόχους αυτής της μελέτης να κρίνει τα προτεινόμενα προγράμματα. Έτσι ενώ φαίνεται δικαιολογημένη η κατάργηση του μαθήματος «Φιλοσοφία, Ιστορία του πολιτισμού» στη Σχολή Τεχνολογικών Εφαρμογών, η έλλειψη κάθε αιτιολόγησης (όπως εξάλλου συμβαίνει και με τις υπόλοιπες αλλαγές στα προγράμματα) δημιουργεί πρόσθετα ερωτήματα για τη σχεδόν ολοσχερή κατάργηση των κοινωνικών επιστημών στη σχολή αυτή. Υπάρχει βέβαια η δυνατότητα των κατεπιλογή υποχρεωτικών μαθημάτων (και των προαιρετικών) που ως ένα βαθμό θέτει με νέο τρόπο το πρόβλημα της διδασκαλίας των κοινωνικών επιστη-

μών στα ΤΕΙ. Ένα πρόβλημα που στην «Ενδιάμεση έκθεση» το χαρακτηρίσαμε ως εξής: υπάρχει, λέγαμε, ένα πραγματικό χάος και μία ασυναρτησία ως προς τα μαθήματα των κοινωνικών επιστημών και τη θέση τους στα προγράμματα των ΤΕΙ. Έτσι διατηρεί την ισχύ της η πρότασή μας για τη μελέτη του θέματος σε βάθος από ομάδα εργασίας, με τη συμμετοχή και πανεπιστημιακών. Πρόκειται για θέμα που θα μπορούσε να είναι από τα πρώτα ενδιαφέροντα του Ινστιτούτου Τεχνολογικής Εκπαίδευσης (ΙΤΕ). Παράλληλα πρέπει να δημιουργηθούν οι αναγκαίες προϋποθέσεις για τη διδασκαλία θεμάτων όπως: κοινωνικοποίηση, αυτοδιαχείριση, αυτοδιοίκηση. Πρόκειται για θέματα που προτάθηκαν σχεδόν από όλους τους αποφοίτους που ρωτήθηκαν και από τους φορείς τους. Εξάλλου, έχει προταθεί η εισαγωγή του συνεταιριστικού μαθήματος στη Σχολή Τεχνολογίας Τροφίμων. (Πρώην ΑΣΤΕΤ). Θα μπορούσαμε στο σημείο αυτό ν' αναφέρουμε ενδεικτικά τις διευθετήσεις που προτείνονται στα Περιγράμματα για το Τμήμα Διοίκησης Γεωργικών Εκμεταλλεύσεων της Σχολής Τεχνολογίας Γεωπονίας, μολονότι δεν ενδιαφέρει άμεσα το ΤΕΙ Αθηνών, χαρακτηρίζοντας ως πρωτοπόρες. Αυτό βέβαια το λέμε με την επιφύλαξη ότι δεν γνωρίζουμε το περιεχόμενο των μαθημάτων που προτείνονται και τον τρόπο που αυτά εντάσσονται στο συνολικό πρόγραμμα σπουδών και στο συνολικό εκπαιδευτικό έργο του Τμήματος και της Σχολής -πράγμα που ενδέχεται να τροποποιούσε την πιο πάνω εκτίμησή μας. Πρόκειται για την εισαγωγή στο πρόγραμμα αυτής της σχολής των μαθημάτων Αγροτική κοινωνιολογία, Ιστορία και αρχές του συνεταιρισμού, Κοινή αγροτική πολιτική, Οικονομικός προγραμματισμός και γεωργικοί συνεταιρισμοί.⁸

Οξυμένο εμφανίζεται το πρόβλημα της διδασκαλίας των κοινωνικών επιστημών στη Σχολή Τεχνολογικών Εφαρμογών -πρώην ΑΣΤΕΜ. Είναι προφανής ο ιδιαίτερος ρόλος των στελεχών που βγάζει αυτή η σχολή (μαζί και των διπλωματούχων μηχανικών που βγάζουν τα πολυτεχνεία) στην εισαγωγή ενός πνεύματος στο χώρο της παραγωγής που να συνδυάζει την τεχνοκρατική γνώση με την ευρύτερη συμπεριφορά, με έντονα τα κοινωνικά και τα ευρύτερα αναπτυξιακά στοιχεία.

Με έμφαση στη Σχολή Τεχνολογικών Εφαρμογών, θα μπορούσε να ειπωθεί για το ΤΕΙ Αθηνών γενικά (ίσως και για τα υπόλοιπα ΤΕΙ της χώρας) ότι από τα προγράμματα σπουδών, αλλά και από το συνολικό τους έργο λείπει ο κοινωνικός και ο αναπτυξιακός προβληματισμός που αφορά το σύγχρονο κόσμο και ειδικότερα τη χώρα μας. Και ενώ στα ΑΕΙ έχουν εμφανιστεί (όχι μόνο στις σχολές των κοινωνικών και των ανθρωπιστικών επιστημών -σ' αυτές αυτός ο προβληματισμός, περισσότερο ή λιγότερο, πάντα υπήρχε- αλλά και στις σχολές των τεχνικών επιστημών και των επιστημών της φύσης) οι πρώτες σοβαρές ενδείξεις συνειδητοποίησης από τους εκπαιδευτικούς και τους σπουδαστές αυτής της έλλειψης και ανάληψης πρωτοβουλιών για την κάλυψή της, στα ΤΕΙ βρισκόμαστε ακόμα στη φάση της απογείωσης από το σημείο μηδέν -εκτός από εξαιρέσεις, που ωστόσο πρέπει να επισημανθούν και να εκτιμηθούν ανάλογα.

Θεωρούμε χρήσιμο να υπενθυμίσουμε εδώ την πρόταση της Καθοδηγητικής Μελέτης για την **ανάγκη ενός υπεύθυνου και καλά οργανωμένου διαλόγου για τη σχέση των ανθρωπιστικών και των θετικών μαθημάτων, καθώς επίσης και για**

τη σχέση των οικονομικών και των τεχνολογικών μαθημάτων σε μια προσπάθεια αντιμετώπισης, σε επιστημονολογικό και θεωρητικό επίπεδο, της σχέσης των επιστημών γενικότερα και των γνώσεων που καλύπτουν αυτά τα μαθήματα. Θα ήταν ιδιαίτερα χρήσιμο, λέγαμε, αν μια τέτοια συζήτηση επεκτεινόταν και σε θέματα παιδαγωγικής και διδασκαλίας στα ΤΕΙ κι αν προσπαθούσε να προσεγγίσει και απ' αυτή τη σκοπιά τα προγράμματα και το περιεχόμενο των σπουδών τους.⁹ Μάλιστα θα προσθέταμε ότι για να είναι πετυχημένη μια τέτοια ενέργεια θα πρέπει να έχει εξασφαλιστεί η συμμετοχή όλων όσους μπορούν να συμβάλλουν ουσιαστικά σε ένα τέτοιο διάλογο. Το πρόβλημα της **σχέσης και της συνεργασίας** με τους εκπαιδευτικούς των ΑΕΙ και με εκπροσώπους Ερευνητικών Ιδρυμάτων των κοινωνικών επιστημών, τίθεται επιτακτικά και σ' αυτό το σημείο.

2.5. Θετική εκτίμηση για τη Σχολή Τεχνολογίας Τροφίμων, με ερωτηματικά

Στην ενδιάμεση έκθεση, μεταφέροντας τη γνώμη των αποφοίτων και των συλλόγων τους, κάναμε λόγο αναλυτικότερα για την ΑΣΤΕΤ (σημερινή Σχολή Τεχνολογίας Τροφίμων), έχοντας υπόψη και την ολοκληρωμένη πρόταση αναλυτικού προγράμματος και περιγραφής των μαθημάτων της ΠΕΤΕΤ. (Πανελλήνια Ένωση Τεχνολόγων Τροφίμων).

Μιλούσαμε επίσης στην Ενδιάμεση Έκθεση, στηριζόμενοι στις ίδιες πηγές, για την ανύψωση της σχολής από τρίτοετή που ήταν σε τετραετή και για την ενοποίηση των τμημάτων ζωικών προϊόντων και φυτικών προϊόντων. Από το συνεντευξιακό και το πληροφοριακό εν γένει υλικό που συγκεντρώσαμε προκύπτει ότι υπάρχει ένας αρκετά πλούσιος προβληματισμός στη σχολή και για τη σχολή ο οποίος φαίνεται να έχει ωριμάσει μέσα από ουσιαστικές διαδικασίες. Έτσι εξηγείται μάλλον και το γεγονός ότι το Συμβούλιο Τεχνολογικής Εκπαίδευσης (ΣΤΕ) αποδέχτηκε την πρόταση αναβάθμισης της σχολής από τριετή σε τετραετή ενώ παράλληλα στα περιγράμματα σπουδών του υπουργείου μπήκαν καινούργια μαθήματα που καλύπτουν μεγάλο μέρος από τις απαιτήσεις που είχαν διατυπωθεί από τη σχολή και από την ΠΕΤΕΤ για τη βελτίωση των προγραμμάτων της. Πάντως, η σχολή εξακολουθεί να παραμένει χωρισμένη σε δύο τμήματα, των ζωικών και των φυτικών τροφίμων.

Ξεκινώντας από την πιο πάνω διαπίστωση για την ύπαρξη στη σχολή και για τη σχολή ώριμου προβληματισμού, που στα περισσότερα σημεία του ενισχύεται και από το συνεντευξιακό υλικό των αποφοίτων, θεωρούμε χρήσιμο να υπενθυμίσουμε εδώ την πρόταση για την ενοποίηση των δύο τμημάτων της σχολής (η οποία πρόταση εξάλλου υπάρχει ως προβληματισμός και στην έκθεση της ΑΣΤΕΤ που περιέχεται στην προκαταρκτική μελέτη («Καθοδηγητική Μελέτη») και να κάνουμε έναν σχολιασμό -μολονότι αυτό δεν είναι στις υποχρεώσεις μας.

Ειπώθηκε λοιπόν απ' όλους ότι ο χωρισμός της σχολής σε τμήμα ζωικών και σε τμήμα φυτικών τροφίμων δημιουργεί προβλήματα προσαρμογής των αποφοίτων

με τα δικά μας δεδομένα που απαιτούν από έναν τεχνολόγο της ΑΣΤΕΤ «να τα ξέρει όλα», να διαθέτει ακόμα και σοβαρές μηχανολογικές γνώσεις. Ωστόσο, στις συνεντεύξεις ειπώθηκε ότι προβλήματα προσαρμογής στην παραγωγή δεν έχουν όσοι πιάνουν δουλειά σε πολυεθνικές εταιρίες. Αναφέρθηκε ως παράδειγμα η άνετη κάλυψη της θέσης του μικροβιολόγου σε πολυεθνικές. Δεν είχαμε όμως την ευκαιρία να επαληθεύσουμε αυτή την πληροφορία με περισσότερα παραδείγματα.

Δεν γνωρίζουμε τα επιστημονικά και τα εκπαιδευτικά επιχειρήματα της ενοποιημένης πρότασης, ούτε την αναλυτική άποψη της σχολής για «μια ριζική αναμόρφωση των ωρολογίων και αναλυτικών προγραμμάτων ιδίως στο χώρο των τεχνολογικών μαθημάτων» (όπ. π.) και δεν ακούστηκε αυτής της τάξεως η επιχειρηματολογία στις συνεντεύξεις με τους απόφοιτους. Κυριάρχησε το κριτήριο της ανεύρεσης εργασίας, με βάση τα σημερινά δεδομένα.

Δεν είμαστε αρμόδιοι να κρίνουμε την πρόταση για την ενοποίηση των δύο τμημάτων της σχολής. **Αξίζει όμως να πούμε εδώ ότι ενώ με τους απόφοιτους των άλλων σχολών το πρόβλημα της εξειδίκευσης κατέλαβε σημαντική θέση στις προτάσεις τους, στους αποφοίτους της ΑΣΤΕΤ κυριάρχησε το αίτημα της ενοποίησης.** Δεν μπορούμε, όπως είπαμε, να κρίνουμε την ορθότητα αυτής της επιμονής, ότι δηλαδή η ενοποίηση βοηθά τους απόφοιτους να βρουν ευκολότερα δουλειά. Μπορούμε όμως να συμβάλλουμε στην τεκμηρίωσή της παραθέτοντας τις απόψεις όχι μόνο των αποφοίτων αλλά και των φορέων τους, των συλλόγων τους, σε ειδικό κεφάλαιο.

Εξάλλου, το Συμβούλιο Τεχνολογικής Εκπαίδευσης (ΣΤΕ) σε πρόσφατη συνεδρίασή του αποφάσισε να προτείνει στον υπουργό την ενοποίηση των δύο τμημάτων της Σχολής Τεχνολογίας Τροφίμων (πρώην ΑΣΤΕΜ). Μπορούμε λοιπόν να υποθέσουμε ότι σύντομα θα υπάρξει νομοθετική ρύθμιση αυτού του θέματος.

Πάντως, όπως κι αν εξελιχτούν τα πράγματα οφείλουμε να κάνουμε την παρατήρηση ότι στις σύγχρονες εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις οι ιδέες και τάσεις της ενοποίησης και της εξειδίκευσης πάνε μαζί. Από το συγκεκριμένο κάθε φορά συνδυασμό τους προκύπτει η αναμόρφωση των συγκεκριμένων προγραμμάτων. Εξάλλου, στις συνεντεύξεις με τους απόφοιτους από πολλούς διατυπώθηκε η αποψη για ενιαίες σπουδές με βασικές γνώσεις για όλα τα θέματα που σχετίζονται με το επάγγελμα και εξειδικεύσεις σε ορισμένα θέματα οι οποίες θα τους επιτρέπουν ν' ασχοληθούν σε κάθε επί μέρους τομέα της τεχνολογίας τροφίμων.

2.6. Το κτιριακό και το πρόβλημα των εργαστηρίων

Οι διευθετήσεις που έχουν γίνει από την ίδρυση του ΤΕΙ Αθηνών και οι διαδικασίες που έχουν δρομολογηθεί για την αντιμετώπιση του **κτιριακού προβλήματος** για τη διεύρυνση της εργαστηριακής υποδομής και το σύγχρονο τεχνολογικό εξοπλισμό της επιτρέπουν να ελπίζουμε ότι σύντομα θα μπορούμε σε μια διαδικασία αντιμετώπι-

σης του προβλήματος. Ωστόσο, για τώρα το κτιριακό πρόβλημα και το πρόβλημα των εργαστηρίων είναι από τα σημαντικότερα. Γι αυτό παρά τις καλύτερες προοπτικές που διαφαίνονται, νομίζουμε ότι δεν είναι περιττή η αναλυτική αναφορά στις κρίσεις των αποφοίτων και για αυτά τα θέματα στο επόμενο κεφάλαιο.¹⁰

Το πρόβλημα των εργαστηρίων δεν είναι ανεξάρτητο από τους υπόλοιπους συντελεστές λειτουργίας του ιδρύματος. Αντίθετα, συνδέεται στενά μαζί τους. Πρώτα και κύρια με τη στάση του εκπαιδευτικού προσωπικού, ειδικότερα με τη στάση του εκπαιδευτικού προσωπικού που ασχολείται με τη δουλειά στο εργαστήριο. Σ' αυτή την παρατήρηση των αποφοίτων θα επανέλθουμε αναλυτικότερα παρακάτω, ενώ θ' αφήσουμε για το επόμενο κεφάλαιο την παρουσίαση των απόψεών τους για το επίσης σημαντικό πρόβλημα χαμηλής λειτουργικότητας του ιδρύματος και χαμηλού βαθμού οργάνωσης του εκπαιδευτικού έργου. Εξ άλλου, **πρέπει να θεωρείται αυτονόητη για εκπαιδευτικό ίδρυμα (πράγμα που δεν συμβαίνει σε μας) η «συνήθεια» οι διάφορες διευθετήσεις να κρίνονται όχι καθεαυτές, δηλαδή με την αποκλειστική αναφορά στο αντικείμενο που καλύπτουν, αλλά σε σχέση με τους εκπαιδευτικούς στόχους του ιδρύματος και το πραγματικό εκπαιδευτικό έργο του.**

Ο συνδυασμός αυτής της θεμελιακής αρχής με την αρχή συνολικής αναβάθμισης του ιδρύματος αποτελεί μια από τις σημαντικότερες προϋποθέσεις χωρίς την οποία δεν νοείται η κατάργηση της παλιάς και η δημιουργία της νέας πραγματικότητας στο ΤΕΙ Αθηνών που να εντάσσεται στον ευρύτερο στόχο ριζικής αναβάθμισης της τριτοβάθμιας τεχνολογικής εκπαίδευσης. Το κρίσιμο ερώτημα για το πώς θα γίνει αυτό αφορά πρώτ' απ' όλα αυτούς που εργάζονται πρακτικά για την εφαρμογή του νόμου -πλαισίου για τα ΤΕΙ. Ωστόσο θεωρούμε χρήσιμο να κάνουμε εδώ την παρατήρηση ότι η «θεωρητική» προσέγγιση αυτού του μεθοδολογικού κατά βάση προβλήματος θα μπορούσε να οδηγήσει στην ανεύρεση μηχανισμών αποτελεσματικής αντιμετώπισής του.

Το πρόβλημα των εργαστηρίων και της εργαστηριακής άσκησης συνδέεται στενά με το πρόβλημα της πρακτικής άσκησης στην παραγωγή για την οποία στο σημείο αυτό θέλουμε να τονίσουμε την ανάγκη αντιμετώπισής της ως δραστηριότητας που συνδέεται με όλους τους άλλους συντελεστές του εκπαιδευτικού έργου: το πρόγραμμα σπουδών της σχολής, τους τρόπους διδασκαλίας των θεωρητικών μαθημάτων που έχουν μια αμεσότερη σχέση με την πρακτική άσκηση, τη στάση των καθηγητών αυτών των μαθημάτων απέναντί της, τις εκπαιδευτικές δραστηριότητες πέρα από τις αίθουσες διδασκαλίας και τα εργαστήρια (π.χ. εκπαιδευτικές εκδρομές κ.λπ.), την προηγούμενη ενημέρωση των σπουδαστών σχετικά με τους χώρους και τις διαδικασίες της πρακτικής άσκησης και φυσικά συνδέεται με την ενημέρωση των σπουδαστών για το επάγγελμα και τις προϋποθέσεις άσκησής του.

2.7. Η πρακτική άσκηση και οι δυσκολίες ανεύρεσης εργασίας

Οι εμπειρίες που έχουν συσσωρευτεί επιτρέπουν να τονίσουμε ότι ο ουσιαστικός

έλεγχος της πρακτικής άσκησης από την πλευρά της επιχειρήσης ή της υπηρεσίας και από τη σχολή θα παρουσιάσει πολλά εμπόδια. **Αξίζει να πούμε ότι στην έρευνά μας εμφανίστηκαν μόνο μεμονωμένες** περιπτώσεις ανταπόκρισης των επιχειρήσεων στην προσπάθεια να εξασφαλιστούν οι κατάλληλες συνθήκες πρακτικής άσκησης. Στη συντριπτική τους πλειοψηφία οι επιχειρήσεις και οι υπηρεσίες (και οι δημόσιες) έδειξαν ότι υπάρχει πλήρης αδιαφορία για την ουσιαστική απασχόληση των «ασκούμενων», ότι οι «ασκούμενοι» χρησιμοποιήθηκαν για βοηθητικές δουλιές, ενώ δεν ήταν σπάνιο το φαινόμενο της πλήρους αδιαφορίας για τους σπουδαστές που πήγαν με συστάσεις της σχολής (π.χ. της ΑΣΣΕ) και της συμπαιγνίας της με το σπουδαστή εναντίον της σχολής, με την παροχή υπογραφών χωρίς κανένα πρακτικό αντίκρουσμα. Έχουμε ισχυρές αμφιβολίες για την αξιοποίηση των 9.000 θέσεων πληρωμένης πρακτικής άσκησης που εξασφάλισε πέρυσι το υπουργείο. Δεν έχουμε ειδικά διευρευνήσει το θέμα, θεωρούμε όμως ενδεικτικό ότι κανένας από τους συλλόγους των αποφοίτων δεν αμφισβήτησε την αρνητική εικόνα για τις συνθήκες της πρακτικής άσκησης που προέκυψε από τις συνεντεύξεις, ενισχύοντάς την με στοιχεία καθολικής ισχύος.

Καθολική ήταν λοιπόν η άποψη ότι η πρακτική άσκηση, για την συντριπτική πλειοψηφία των «ασκούμενων» δεν είναι ουσιαστική, είναι εικονική ή υποτυπώδης. Κυριάρχησε η άποψη στις συνεντεύξεις ότι οι απόφοιτοι στη διάρκεια της άσκησης ασχολούνται με εντελώς άσχετα πράγματα προς το αντικείμενό τους και το σκοπό της άσκησης. Το γενικό συμπέρασμα για την πρακτική άσκηση είναι ότι πρέπει ν' αντιμετωπιστεί σαν δέσμη μέτρων (και όχι σαν μια μεμονωμένη ενέργεια) που εξασφαλίζουν, μαζί με την τυπική κάλυψη των θέσεων (συμφωνία σχολής με τις επιχειρήσεις και τις υπηρεσίες) και την ουσιαστική διεξαγωγή της. Σ' αυτή την κατεύθυνση κινείται εξάλλου και το σχέδιο προεδρικού διατάγματος του υπουργείου.

Θέλοντας να εφιστήσουμε την προσοχή στις δυσκολίες που θ' αντιμετωπίσει η εφαρμογή αυτού του νομοθετήματος αναφερόμαστε αναλυτικά στο δεύτερο μέρος της έκθεσης στις εμπειρίες κατά σχολή και τμήμα και στις προτάσεις που ακούστηκαν στις συνεντεύξεις ή στοιχειοθετήθηκαν από μας. Από αυτές τις προτάσεις μεταφέρουμε εδώ μερικές που νομίζουμε ότι συμπληρώνουν τη δέσμη μέτρων που αναφέρονται στο σχέδιο του υπουργείου: α) παροχή δυνατότητας στον σπουδαστή που κάνει πρακτική άσκηση να περάσει από όλες τις θέσεις - κλειδιά της επιχείρησης για ν' αποκτήσει σφαιρική αντίληψη για τη λειτουργία της. Ειπώθηκε στις συνεντεύξεις ότι κάνοντας μόνο μια δουλειά ο σπουδαστής δεν μπορεί να μάθει πολλά πράγματα, β) να συμπεριληφθεί στα προγράμματα σπουδών ή κρατική πολιτική για τον συγκεκριμένο κλάδο παραγωγής που αφορά τη σχολή έτσι ώστε ο σπουδαστής να γνωρίζει το γενικό πλαίσιο της τέχνης του και τι θα ζητηθεί απ' αυτόν όταν βγει στη ζωή, γ) να εξασφαλιστεί η συνεχής επαφή του ΤΕΙ με τον έξω κόσμο: οργάνωση ενημερωτικών σεμιναρίων για την κατάσταση και τα προβλήματα του κλάδου από διευθυντές και στελέχη των επιχειρήσεων και από συλλόγους των αποφοίτων αλλά και από τα αρμόδια υπουργεία και τις υπηρεσίες, εκπαιδευτικές επισκέψεις σε επι-

χειρήσεις και τόπους δουλειάς όπου πρόκειται να γίνει η πρακτική άσκηση, κ.λπ. Στις προτάσεις αυτές θα προσθέταμε, δ) τη σύναψη προκαταρκτικών συμβάσεων των επιχειρήσεων με σπουδαστές για την ανάληψη εργασίας σ' αυτές μετά την αποφοίτησή τους. Στην επιχείρηση με την οποία ο σπουδαστής θα συνάψει προκαταρκτική σύμβαση θα κάνει βέβαια και την πρακτική του άσκηση. Θα μπορούσαν σχετικά μ' αυτή την πρόταση ν' αξιοποιηθούν οι θετικές εμπειρίες άλλων χωρών. Δυτικών και Ανατολικών. Εξάλλου, τα θέματα αυτά θα μπορούσαν ν' αποτελέσουν αντικείμενο εξέτασης του ΙΤΕ με σκοπό τη δημιουργία των προϋποθέσεων για την δειρεύνησή τους.

- Στις συνεντεύξεις με τους απόφοιτους και τους συλλόγους τους το γνωστό **αίτημα για επαγγελματική κατοχύρωση** (για το οποίο από πολλούς εκφράστηκε η άποψη ότι «χωρίς επαγγελματική κατοχύρωση ο θεσμός των ΤΕΙ είναι αποτυχημένος») συνδέθηκε, όπως ήταν φυσικό, με το πρόβλημα ανεύρεσης εργασίας. Επισημάνθηκε η αδιαφορία των ΚΑΤΕΕ για την ανεύρεση εργασίας στους απόφοιτους, εκτός από ορισμένες περιπτώσεις οι οποίες όμως αφορούσαν περισσότερο καθηγητές και όχι σχολές. Είναι σωστή η διαπίστωση των συντακτών του σχεδίου προεδρικού διατάγματος για την πρακτική άσκηση ότι «η πρακτική άσκηση των σπουδαστών ΚΑΤΕΕ κατά το παρελθόν γινόταν άτυπα και πάντως όχι οργανωμένα»¹¹ και όπως είπαμε αλλού, σπανίως γινόταν με ουσιαστικό τρόπο.

Πολλοί από τους συζητητές μας αναφέρθηκαν στην ύπαρξη συγκεκριμένου ενδιαφέροντος αντίστοιχων προς το ΤΕΙ εκπαιδευτικών ιδρυμάτων στο εξωτερικό για την απορρόφηση των αποφοίτων τους στην παραγωγή και την αγορά εργασίας. Σε μας όμως ο απόφοιτος είναι εγκατελειμμένος στην τύχη του και στις δικές του ενέργειες και αναζητήσεις.

Από το συνεντευξιακό υλικό προέκυψε ότι η συντριπτική πλειοψηφία αυτών που εργάζονται σε τομέα απασχόλησης ανάλογο με τις γνώσεις που καλύπτει το πτυχίο τους, έχουν περάσει μέσα από μία διαδικασία του ανέργου, του ετεροαπασχολούμενου και του ανθρώπου που με ατομική προσπάθεια καταφέρνει τελικά να αναδειχτεί σε ειδικό όπως τον θέλει η δουλειά που κάνει και ο εργοδότης του. Οι άλλοι είναι ετεροαπασχολούμενοι ή άνεργοι. Πρόκειται για μια γενική κατάσταση που αφορά και τους απόφοιτους των ΑΕΙ.

Μπροστά σ' αυτή την κατάσταση οι σύλλογοι των αποφοίτων επιδίδονται στην ανεύρεση εργασίας για τα μέλη τους. Αυτό βέβαια δεν μπορεί παρά να γίνεται σε συντεχνιακή βάση. Τίθεται το ερώτημα τι πρέπει και τι μπορεί να γίνει:

Δεν είναι δουλειά της Ομάδας να απαντήσει σ' αυτό το δύσκολο ερώτημα. Διατυπώνουμε απλώς ορισμένες προτάσεις τις οποίες θέτουμε υπόψη των αρμόδιων:

Οποσδήποτε είναι ανάγκη να μελετηθούν οι τρόποι αντιμετώπισης του προβλήματος σε άλλες χώρες με διαφορετικά ή με ανάλογα με τα δικά μας δεδομένα. Με βάση αυτές τις γνώσεις μπορούμε να προχωρήσουμε μετά στη μελέτη των δυνατοτήτων που υπάρχουν στη χώρα μας ή που θα μπορούσαν να δημιουργηθούν. Οι δύο μελέτες θα μπορούσαν να γίνουν παράλληλα.

Βέβαια γι αυτό θα χρειαζόταν να έβαζε κάποιος στο χαρτί ορισμένες κατευθύνσεις.

Προς το παρόν η μόνη πρακτικά εφικτή πρόταση που ακούστηκε στις συνεντεύξεις αφορά τη δημιουργία υπηρεσίας στα ΤΕΙ Αθηνών με σκοπό να ενημερώνει την παραγωγή και τις υπηρεσίες για τους απόφοιτους που βγάζει: τον αριθμό και τις ειδικεύσεις, δηλαδή να προπαγανδίζει κατά κάποιο τρόπο την «πραμάρτεια» του και να κάνει υποδείξεις στους απόφοιτους που να ψάξουν για δουλειά, καθώς επίσης και η πρόταση που κάναμε στο προηγούμενο σημείο για προκαταρκτικές συμβάσεις εργασίας των επιχειρήσεων με τους σπουδαστές. Βέβαια εδώ προβάλλει ως εμπόδιο η έλλειψη επαγγελματικής κατοχύρωσης των αποφοίτων των ΤΕΙ.

Στο σημείο αυτό πρέπει να πούμε και τα εξής: Ο ιδιωτικός τομέας φαίνεται να μην ενδιαφέρεται για τα στελέχη που καταρτίζουν τα ΤΕΙ. Ενδιαφέρεται περισσότερο για τεχνικούς και τεχνίτες με μέση εκπαίδευση και για διπλωματούχους μηχανικούς. Κατά συνέπεια, για τον ιδιωτικό τομέα το πτυχίο του ΤΕΙ πρακτικά δεν τον υποχρεώνει σε τίποτα. Το γενικότερο αρνητικό κλίμα για την αξία των ΚΑΤΕΕ και η έλλειψη επαγγελματικής κατοχύρωσης επέδρασε ανασταλτικά σ' αυτή την κατάσταση.

Η χαμηλή υπόληψη των ΚΑΤΕΕ στη συνείδηση της ελληνικής κοινωνίας, επενδυμένη και με το επιστημονικό κύρος κάποιων ερευνητών και του Τεχνικού Επιμελητηρίου Ελλάδας λειτουργούσε απαγορευτικά για όποιον θα ήθελε, στον ιδιωτικό τομέα τουλάχιστον, να λάβει σοβαρά το πτυχίο του ΚΑΤΕΕ. Αυτό εξάλλου επέτρεπε την αξιοποίηση των αποφοίτων των ΚΑΤΕΕ από τους εργοδότες με χαμηλές αμοιβές. Πρόκειται για μια κατάσταση που εξακολουθεί να υπάρχει και η οποία θα πρέπει να αντιμετωπιστεί ανάλογα. Πρώτ' απ' όλα με την αναβάθμιση του περιεχομένου των σπουδών, αλλά και με μελέτες και αρθρογραφία που ν' αποδείχνει προς όλες τις κατευθύνσεις τη σημασία των γνώσεων (επομένως και των πτυχίων) που παρέχουν τα ΤΕΙ, τώρα πια, για την παραγωγή και τις υπηρεσίες, δημιουργώντας ένα θετικό κοινωνικό κλίμα γύρω από τα ΤΕΙ και τα πτυχία που παρέχουν. Πάντως πρέπει να πούμε ότι από τις συνεντεύξεις με τους απόφοιτους του ΚΑΤΕΕ Αθηνών προέκυψε η ανάγκη ενημέρωσης του ιδιωτικού τομέα για τις σπουδές που παρέχονται και τη δουλειά που γίνεται στα ΤΕΙ.

Το πρόβλημα ανεύρεσης εργασίας (που εξακολουθεί να συνοδεύεται για τους απόφοιτους των ΤΕΙ και ΑΕΙ από το φαινόμενο της ανεργίας και της ετεροαπασχόλησης, σε μαζική έκταση) συνδέεται με τον εκπαιδευτικό προγραμματισμό και ευρύτερα, με τον προγραμματισμό του εργατικού δυναμικού. Για το θέμα αυτό θα μιλήσουμε αναλυτικότερα στις ενδεικτικές μελέτες για τη μέτρηση των προγραμμάτων σπουδών και για τη σχέση εκπαίδευσης και επαγγελματών. Εδώ θα περιοριστούμε στη διατύπωση κάποιων γενικών σκέψεων που σχετίζονται με το γεγονός ότι, σύμφωνα με το ελληνικό Σύνταγμα, η πολιτεία δεν δεσμεύεται με κανενός είδους εκπαιδευτικό προγραμματισμό για τα ΑΕΙ και τα ΤΕΙ· έναν προγραμματισμό που να καθορίζει τον αριθμό των αποφοίτων σύμφωνα με τις ανάγκες της αγοράς εργασίας και τις ανάγκες της παραγωγής και των υπηρεσιών σε εργατικό προσωπικό της στάθμης των ΑΕΙ και ΤΕΙ, και με βάση αυτόν τον προγραμματισμό να ορίζει κατά προσέγγιση και τον αριθμό των εισαγόμενων. Τα δικά μας δεδομένα επιτρέπουν την πρόσληψη και αποφοίτηση ενός διαρκώς αυξανόμενου αριθμού νέων από την τριτοβάθμια εκ-

παίδευση του εσωτερικού και την χωρίς όρια φοίτησή τους στο εξωτερικό, με ανάλογη αναγνώριση των πτυχίων τους από το ΔΙΚΑΤΣΑ και την αντίστοιχη υπηρεσία του ΙΤΕ. Κάτω από αυτές τις συνθήκες η πολιτεία δεν είναι δυνατό να δεσμευτεί να βρει δουλειά στους απόφοιτους των ΤΕΙ και ΑΕΙ, πράγμα εξάλλου, που όπως είπαμε δεν της το υποχρεώνει το Σύνταγμα.

Είναι προφανές η ανάγκη να μελετηθεί το πρόβλημα σε βάθος και σε όλες τις διαστάσεις του, σε σχέση με την αναπτυξιακή πολιτική της όποιας κυβέρνησης την πραγματική αναπτυξιακή πορεία και τις αναπτυξιακές δυνατότητες της χώρας μας. Η θεωρητική αποσαφήνιση του σύνθετου αυτού προβλήματος είναι προϋπόθεση για οποιεσδήποτε πρακτικές ενέργειες με καθολική ισχύ. Εξάλλου, έχει αρχίσει μια σοβαρή θεωρητική δουλειά στο ΚΕΠΕ (και για το ΚΕΠΕ)¹² που ωστόσο δεν παρέχει ακόμα την απαιτούμενη θεωρητική υποδομή, τουλάχιστον σε ότι αφορά το πρόβλημα κάποιου εκπαιδευτικού προγραμματισμού.

2.8. Η ποιότητα του εκπαιδευτικού έργου

Από τη μελέτη και έρευνά μας προκύπτει αβίαστα η πρόταση για την αναμόρφωση του περιεχομένου των σπουδών, την προσαρμογή της διδακτικής ύλης στις αναπτυξιακές απαιτήσεις της χώρας μας και τη ριζική βελτίωση του τρόπου διδασκαλίας. Εξάλλου, η σκέψη αυτή φαίνεται να έχει πρυτανεύσει στην κατάρτιση των νέων περιγραμμάτων σπουδών του υπουργείου (παρά τις ελλείψεις τους για τις οποίες μιλήσαμε σε άλλο σημείο) και άλλες διευθετήσεις του, όπως π.χ. οι διευθετήσεις για την πρακτική άσκηση κ.τ.λ. (Δες, «Ένας χρόνος μετά...»).

2.8.1. Το εκπαιδευτικό προσωπικό

Αυτό που κανένας νόμος και καμία κεντρική διευθέτηση δεν μπορεί να εξασφαλίσει είναι η αναβάθμιση του εκπαιδευτικού έργου και η αλλαγή νοοτροπίας του εκπαιδευτικού προσωπικού για τη δουλειά του και τη σχέση του με τους σπουδαστές. Αυτό είναι υπόθεση όχι του νομοθέτη, αλλά του ίδιου του εκπαιδευτικού προσωπικού. Πρόκειται για πρόβλημα που δεν έχει ακόμα τεθεί σοβαρά και φυσικά δεν έχει διερευνηθεί, το οποίο μπορεί να αμφισβητήσει την πιθανότητα επιτυχίας των προσπαθειών για την αναβάθμιση των προγραμμάτων σπουδών τα ΤΕΙ.

Ωστόσο, κρίνοντας ρεαλιστικά, δεν μπορούμε παρά να αναγνωρίσουμε τα νέα στοιχεία έναρξης μιας διαδικασίας προς τη σωστή κατεύθυνση. Εδώ έχουμε υπόψη τις αποφάσεις του υπουργείου για τις διαδικασίες και προϋποθέσεις αδειών μετεκπαίδευσης του εκπαιδευτικού προσωπικού γι αυτούς που θέλουν ν' αποκτήσουν πρόσθετα προσόντα και να εξελιχθούν. Με βάση τις αποφάσεις αυτές μετεκπαιδεύονται σε πανεπιστήμια του εσωτερικού και του εξωτερικού 60 εκπαιδευτικοί. Επίσης έχουν

με υπόψη τα επιμορφωτικά προγράμματα που ήδη λειτουργούν (π.χ. Σεμινάρια επιμόρφωσης στελεχών στην οργάνωση και διοίκηση γεωργικών συνεταιρισμών – Πρόγραμμα ARGO I-, σεμινάριο επεξεργασίας στοιχείων με Η/Υ, επιμορφωτικό σεμινάριο για τη χρήση των πυρηνικών ακτινοβολιών στη συντήρηση των αγροτικών προϊόντων, σεμινάριο περιβαντολλογίας κ.τ.λ.) καθώς επίσης και τα περιορισμένα προγράμματα εφαρμοσμένης έρευνας που έχουν αρχίσει στα ΤΕΙ, αλλά και άλλες ενέργειες του υπουργείου που ενισχύουν αυτή την προσπάθεια. (Δες, περισσότερα στο «Ένας χρόνος μετά...»).

Είναι όμως όλα αυτά μόνο μια καλή αρχή που δεν αλλάζει ακόμα την εικόνα της πραγματικότητας που προέκυψε από τα στοιχεία της έρευνάς μας. Ότι δηλαδή το μεγαλύτερο τμήμα των εκπαιδευτικών είναι ανεπαρκώς προετοιμασμένοι για την εκπλήρωση των καθηκόντων τους. Μάλιστα, φαίνεται ότι δεν είναι λίγοι εκείνοι για τους οποίους οι απόφοιτοι και οι σύλλογοί τους που ρωτήθηκαν δηλώνουν ακαταλληλότητα.

Δεν κρίνουμε εδώ την τύχη της πρότασης για την επανάκριση όλου του εκπαιδευτικού προσωπικού με βάση καθορισμένα προσόντα, ούτε το ερώτημα αν αυτό θα ήταν δυνατό και με πιο τρόπο. **Όπως έχουν τα πράγματα εφικτή (και αναγκαία) ενέργεια για την αναβάθμιση του εκπαιδευτικού προσωπικού θα ήταν η συνολική αντιμετώπιση του προβλήματος επιμόρφωσης ή και μετεκπαίδευσης του διδακτικού προσωπικού.** Το θέμα αυτό υπάγεται στο υπουργείο και στο ΙΤΕ που ακόμα δεν έχει συσταθεί. Ωστόσο, νομίζουμε ότι το ΤΕΙ Αθηνών θα μπορούσε και θα έπρεπε από τώρα να το θέσει συνολικά για το ίδρυμα και να προχωρήσει προς την κατεύθυνση συνολικής αντιμετώπισής του. Το πρώτο βήμα θα ήταν να προχωρήσει στη σύσταση μιας Επιτροπής από εκπαιδευτικούς του ΤΕΙ Αθηνών και ΑΕΙ με σκοπό την επεξεργασία, σε μια πρώτη φάση, συνολικής πρότασης για την αντιμετώπιση του προβλήματος στο επίπεδο του ιδρύματος –χωρίς να παραιτείται (το ίδρυμα) από ενέργειες για την κάλυψη άμεσων αναγκών. Σε μια δεύτερη φάση αυτή η Επιτροπή, πλαισιωμένη από ένα ευρύ φάσμα εκπαιδευτικών που ορίζουν οι σχολές ή τα τμήματα και ενισχυμένη από εκπροσώπους των μαζικών φορέων (σύλλογοι αποφοίτων, σύλλογοι εκπαιδευτικών του ΤΕΙ Αθηνών, Ένωση φοιτητών), χωρίς να παραβιάζει τα πλαίσια δημοκρατικής λειτουργίας του ιδρύματος που ορίζει ο νόμος, θα μπορούσε να προχωρήσει στην κατάρτιση ενός επιμορφωτικού προγράμματος των εκπαιδευτικών, με την απαιτούμενη επιστημονική και παιδαγωγική στήριξη.

Η ενέργεια αυτή, που από τα πρώτα βήματά της πρέπει να τείνει να γίνει θεσμός, αποτελεί σημαντική προϋπόθεση για την υλοποίηση των στόχων της κυβέρνησης για τα ΤΕΙ. Το ΤΕΙ Αθηνών μπορεί να πρωτοστατήσει στο θέμα αυτό, που δεν σημαίνει βέβαια ότι πρέπει να επιδοθεί σε προχειρότητες για να «δείξει» ότι πρωτοστατεί. Θα πρέπει να επιδειώσει ν' αποτελέσει εξαίρεση από αυτόν τον κανόνα στη συμπεριφορά των σύγχρονων Ελλήνων. Έτσι η αναγκαία συνεργασία του με το ΙΤΕ στο θέμα αυτό, που στο μεταξύ θα έχει δημιουργηθεί και θα έχει πλαισιωθεί με την κατάλληλη υποδομή, θα μπορούσε από την πρώτη στιγμή να πάρει ένα συγκεκριμένο περιεχόμενο.

Παράλληλα πρέπει να μελετηθεί το πρόβλημα της καλύτερης αξιοποίησης του έκτακτου εκπαιδευτικού προσωπικού και ειδικότερα το πρόβλημα της συνεργασίας με τις αντίστοιχες σχολές των ΑΕΙ, με σκοπό την αναβάθμιση των σπουδών τους. Οφείλουμε ν' αναφερθούμε στο σημείο αυτό στη γνώμη αποφοίτων της πρώτης περιόδου μετά την ίδρυση των ΚΑΤΕΕ, σύμφωνα με τους οποίους η ευρεία αξιοποίηση καθηγητών του Μετσόβιου Πολυτεχνείου στο ΚΑΤΕΕ Αθηνών (ελλείψει εκπαιδευτικού προσωπικού) ήταν πολύ θετική. Ήταν ανεβασμένο το επίπεδο σπουδών και οι γνώσεις που παρέχονταν ήταν λειτουργικές για την επαγγελματική σταδιοδρομία των αποφοίτων. Εξάλλου πρέπει ν' αντιμετωπισθεί το θέμα του πολύ μεγάλου αριθμού των εκτάκτων. Δεν χρειάζεται όμως να επεκταθούμε περισσότερο εδώ στο θέμα του εκπαιδευτικού προσωπικού. Στο επόμενο κεφάλαιο θα παρουσιάσουμε αναλυτικά τις εμπειρίες και τις γνώμες των αποφοίτων για τους καθηγητές και γενικά για το εκπαιδευτικό προσωπικό.

Αναφέρονται οι απόφοιτοι τους οποίους ρωτήσαμε σε θετικά αλλά και σε αρνητικά στοιχεία όχι μόνο σχετικά με το επίπεδο των γνώσεων του εκπαιδευτικού προσωπικού, αλλά και σε φαινόμενα ασυνέπειας στην προετοιμασία για το μάθημα, σε φαινόμενα «κατάχρησης εξουσίας», όπως: σκόπιμη καθυστέρηση βαθμολογίας και άλλα. Μολονότι φαίνεται ότι πρόκειται μάλλον για μεμονωμένες περιπτώσεις, οι επιπτώσεις τους στο γενικότερο κλίμα ανάμεσα στους σπουδαστές και στη σχέση καθηγητών – σπουδαστών είναι πολύ αρνητικές.

Σημαντικό πρόβλημα εφαρμογής των προγραμμάτων και της συνολικής αναβάθμισης των σπουδών είναι η μεγάλη διαφορά επιπέδου μεταξύ καθηγητών, με αποτέλεσμα να δυσχαιρένεται η κανονική συνέχιση των σπουδών από το ότι το προηγούμενο ή το παράλληλο μάθημα υποδομής δεν έχει γίνει σωστά ή βασίζεται σε απαρχαιωμένη ύλη και σε ανάλογη μέθοδο διδασκαλίας. Το στοιχείο αυτό αναφέρθηκε από πολλούς ερωτώμενους.

2.8.2. Τα συγγράμματα και οι εκδόσεις

Για το γνωστό σ' όλους θέμα των συγγραμμάτων οι γνώμες των συνομηλितών μας ήταν γενικά επικριτικές. Θα αναφερθούμε σ' αυτές αναλυτικά στο δεύτερο μέρος της μελέτης. Συγκεντρώσαμε εδώ την προσοχή μας στη διατύπωση κάποιων προτάσεων και σκέψεων για την αντιμετώπιση του προβλήματος αυτού, που βέβαια δεν μπορεί να είναι άμεση για όλο το φάσμα των γνωστικών αντικειμένων.

Προτείνουμε τη σύσταση ομάδας εργασίας για τη μελέτη του κρίσιμου θέματος των συγγραμμάτων και σημειώσεων και για το θέμα των εκδόσεων. Η έγκαιρη και πλήρης κάλυψη όλων των μαθημάτων με σωστά συγγράμματα (ή σημειώσεις), μαζί με τους καθηγητές, τα εργαστήρια και τη σωστή πρακτική άσκηση, είναι οι σπουδαιότεροι συντελεστές για την αναβάθμιση των σπουδών –με δεδομένη σ' αυτή την περίπτωση τη μαθησιακή ανταπόκριση των σπουδαστών, που μπορεί ωστόσο να επη-

ρεαστεί αρνητικά από την έλλειψη επαγγελματικής κατοχύρωσης και τις δυσκολίες ανεύρεσης εργασίας.

Βέβαια προβάλλει το ερώτημα τι εννοούμε όταν λέμε «σωστά συγγράμματα». Είναι ανάγκη να διερευνηθεί αυτό το πρόβλημα και να συζητηθεί υπεύθυνα από το εκπαιδευτικό προσωπικό και από όλους τους ενδιαφερόμενους με διαφορετικούς τρόπους και μορφές. Η έρευνα και η συζήτηση θα πρέπει να καλύψει το περιεχόμενο των συγγραμμάτων, τον τρόπο γραφής τους, το παιδαγωγικό πρόβλημα και το πρόβλημα των εκδόσεων. Θεωρούμε ότι αν δεν δημιουργηθεί αυτή η προϋπόθεση (μελέτη και πάνω στα πορίσματά της συζήτηση και τελική συμφωνία των ενδιαφερομένων) δεν θα μπορέσει να λειτουργήσει ουσιαστικά η δυνατότητα που παρέχει ο νόμος στα όργανα των σχολών και στα τμήματα να παρεμβαίνουν στη διαμόρφωση του περιεχομένου των σπουδών.

Εξάλλου, δεν μπορούν να μείνουν αδιάφορα τα ΤΕΙ στη συζήτηση που έχει αρχίσει προ πολλού και συνεχίζεται δημόσια και από τον καθημερινό τύπο για το πανεπιστημιακό βιβλίο· αν δηλαδή η διδασκαλία θα πρέπει να γίνεται με ένα βασικό (ή αποκλειστικό) βιβλίο για κάθε μάθημα ή με πολλά, για τον τρόπο επιλογής του ενός ή των πολλών βιβλίων κ.τ.λ., γενικά για το ρόλο του βιβλίου στο συνολικό εκπαιδευτικό έργο των ΑΕΙ.

Θα ήταν λάθος να μεταφέρονταν μηχανικά η εμπειρία που συγκεντρώθηκε πάνω στο θέμα αυτό στα ΑΕΙ ή ακόμα και ο ίδιος ο προβληματισμός. Θα πρέπει μάλλον ο προβληματισμός αυτός ν' αποτελέσει αφορμή για μια συζήτηση που να στηρίζεται στα δεδομένα και τις δυνατότητες των ΤΕΙ (χωρίς να αγνοεί το νόμο για τα ΤΕΙ και τις σχετικές διατάξεις του). Μια συζήτηση που, όπως είπαμε, πρέπει να στηριχθεί στη σύνθετη μελέτη του θέματος. Όσον αφορά τον παρεμβατικό ρόλο των οργάνων της σχολής και του τμήματος δεν πρέπει να μας διαφεύγει μια βασική αρχή της θεωρίας των αποφάσεων, σύμφωνα με την οποία σωστή απόφαση μπορεί να ληφθεί εφόσον υπάρχει επάρκεια πληροφοριών και γνώσεων για το αντικείμενο της απόφασης: γνωρίζουμε τόσα όσα απαιτούνται για τη σωστή απόφαση. Όχι μόνο η παραπληροφόρηση ή η υποπληροφόρηση, αλλά και η υπερπληροφόρηση, δηλαδή ο καταγίγισμος πληροφοριών, χωρίς τη δυνατότητα αφομοίωσής τους, μπορεί να οδηγήσει σε λαθεμένη απόφαση, ή τουλάχιστον μπορεί να δυσκολέψει σοβαρά τη λήψη απόφασης ή τη λήψη σωστής απόφασης. (Λαβαίνεται ως δεδομένη η ικανότητα όσων αποφασίζουν να μπορούν ν' αποφασίζουν σωστά). Η εφαρμογή του νόμου στο σημείο αυτό (πρόκειται για το σημείο του νόμου που λέει ότι το συμβούλιο του τμήματος «αποφασίζει για το κύρος και την καταλληλότητα των σημειώσεων που διανέμονται στους σπουδαστές»¹³, προϋποθέτει και τη δυνατότητα άσκησης ουσιαστικού ελέγχου στις σημειώσεις μέσα από το δημόσιο επιστημονικό διάλογο και την εκδοτική κριτική. Εξάλλου, στις συζητήσεις με τους φορείς προτάθηκε η σύσταση επιτροπής στο επίπεδο του ΤΕΙ Αθηνών που θα παρακολουθεί συστηματικά τα προγράμματα σπουδών, το βαθμό ανταπόκρισής τους στις νέες απαιτήσεις και θα υποβάλλει προτάσεις για τη βελτίωσή τους. Άλλο τόσο, που σύμφωνα με το νόμο, τα προγράμματα σπουδών πρέπει να ανανεώνονται κάθε δυο χρόνια. Πρόκειται βέβαια για τεράστιο

θέμα, αν σκεφτεί κανείς ότι αυτό θα έχει συνέπειες στη συγγραφή των διδακτικών βιβλίων και σημειώσεων και στην εκδοτική δραστηριότητα.

2.8.3. Πρόταση για τη δημιουργία εκδοτικού

Εδώ θα θέλαμε ν' αναφερθούμε στη σημαντική υπουργική απόφαση για την «ανάθεση στο ΟΕΔΒ της εκτύπωσης βιβλίων ΤΕΙ» (Ένας χρόνος μετά...», σελ. 459) σαν πρώτο μέτρο για την αντιμετώπιση της απαράδεκτης κατάστασης –όπως διατυπώθηκε συχνά στις συνεντεύξεις– που υπάρχει στη συγγραφή (για ένα μεγάλο ποσοστό) και την έκδοση των σημειώσεων (σε ένα μεγαλύτερο ποσοστό) από την υπηρεσία φωτοτυπιών στο ΤΕΙ Αθηνών, στην οποία οι εργαζόμενοι δουλεύουν εντατικά για ν' ανταποκριθούν στις αυξημένες ανάγκες.

Δεν γνωρίζουμε ποιες θα είναι οι επόμενες διευθετήσεις από τη μεριά του υπουργείου για την αντιμετώπιση αυτού του καίριου προβλήματος. Πάντως, από τα ίδια τα πράγματα προβάλλει η σκέψη για τη μερική έστω κάλυψη των αυξανόμενων εκδοτικών αναγκών του ΤΕΙ Αθηνών με τη δημιουργία δικού του εκδοτικού, το οποίο στην αρχή θα αναλάβαινε ορισμένο αριθμό εκδόσεων μιας ορισμένης τάξης συγγραμμάτων ή σημειώσεων και στο βαθμό που θα πετύχαινε θα απλώνονταν περισσότερο για να εξελιχθεί τελικά σε ένα «κανονικό» εκδοτικό οίκο.

Σημαντικό μέρος των οικονομικών στην πρώτη φάση θα μπορούσε να προέλθει από την κατάργηση ή το ριζικό περιορισμό της παραγωγής σημειώσεων με τα φωτοτυπικά μηχανήματα στα οποία δαπανούνται τεράστια ποσά με εκπαιδευτικό και παιδαγωγικό αποτέλεσμα την αναπαραγωγή του καθεστώτος της προχειρότητας και όχι σπάνια της ανευθυνότητας των εκπαιδευτικών απέναντι στους σπουδαστές τους και της χαμηλής από κάθε άποψη στάθμης των σημειώσεων, ως γενικού φαινομένου. Εξάλλου, ένα μέρος του προσωπικού που θα χρειαστεί για τη λειτουργία του τυπογραφείου θα μπορούσε να το εξασφαλίσει η Σχολή Γραφικών Τεχνών και Καλλιτεχνικών σπουδών.

Η δημιουργία τυπογραφείου, με την έννοια που είπαμε πιο πάνω, θα είχε ευεργετικές συνέπειες σε όλα τα επίπεδα λειτουργίας του ΤΕΙ Αθηνών: εκπαιδευτικό, παιδαγωγικό, πολιτιστικό, οργανωτικό – διοικητικό κ.τ.λ. Παράλληλα θα δημιουργούνταν ένα εντελώς νέο καθεστώς για τη Σχολή Γραφικών Τεχνών· η παροχή της δυνατότητας στους σπουδαστές της να κάνουν στο τυπογραφείο όχι μόνο την πρακτική τους άσκηση και τις πτυχιακές τους εργασίες, αλλά και να εργαστούν σ' αυτό με πληρωμή, θα μπορούσε να αναμορφώσει όλο το έργο της.

Το ζήτημα της δημιουργίας εκδοτικού στο ΤΕΙ Αθηνών είναι βέβαια ένα σύνθετο πρόβλημα, έχει πολλές πλευρές και δεν εξαντλείται σε μια απλή πρόταση. Πάντως εμείς δεν έχουμε διερευνήσει ειδικά το θέμα για να μπορέσουμε να προβούμε σε μια ολοκληρωμένη πρόταση. Αυτό θα μπορούσε να το κάνει μια ομάδα εργασίας (ή μια Επιτροπή) η οποία θα έπρεπε να αξιοποιήσει στο έργο της και τις προτάσεις που

έχουν γίνει κατά καιρούς σχετικά με αυτό το θέμα.

Με τη δημιουργία του ΙΤΕ όλα τα πιο πάνω θέματα θα αποκτήσουν σαφέστερη έκφραση και προοπτική.

2.8.4. Ο ρόλος της βιβλιοθήκης σε σχέση με το εκπαιδευτικό έργο

Από την επεξεργασία του συνολικού πληροφοριακού υλικού που συγκεντρώσαμε προκύπτει ότι **επείγει η αναδιοργάνωση της βιβλιοθήκης του ΤΕΙ Αθηνών σύμφωνα με τις επιταγές της σύγχρονης βιβλιοθηκονομίας και τις ανάγκες που υπαγορεύονται από τους εκπαιδευτικούς και τους πολιτιστικούς σκοπούς του ιδρύματος**. Προτείνουμε τη σύσταση ομάδας εργασίας ή Επιτροπής για τη διερεύνηση των δυνατοτήτων έναρξης αυτής της διαδικασίας που η ολοκλήρωσή της προφανώς θα πάρει πολύ χρόνο. Και για το λόγο αυτό προτείνουμε στις σχολές να προχωρήσουν άμεσα στη δημιουργία μικρών βιβλιοθηκών με επιλογή από τις κυριότερες ελληνικές και ξένες εκδόσεις. Επίσης προτείνουμε να αναλάβουν οι σχολές προσπάθεια για την οργάνωση της παρακολούθησης της ξένης και της ντόπιας βιβλιογραφίας που τις αφορά και για τη συστηματική επιστημονική ενημέρωση του εκπαιδευτικού προσωπικού σχετικά με τα νέα στοιχεία και τις νέες εκδόσεις στα εκπαιδευτικά τους αντικείμενα. Θα μπορούσαν εξάλλου οι σχολές να εγγραφούν συνδρομητές σε περιοδικές εκδόσεις (ξένες και ελληνικές) που τις αφορούν. Είναι προφανές ότι για αυτές τις διευθετήσεις πρέπει να υπάρξει ανάλογη σταθερή οικονομική κάλυψη.

Η αναδιοργάνωση και ανάπτυξη της βιβλιοθήκης του ιδρύματος μαζί με τη δημιουργία ενός συστήματος ενημέρωσης στο επίπεδο των σχολών, θα μπορούσε να συμβάλλει αποφασιστικά στην αναβάθμιση των σπουδών του τμήματος βιβλιοθηκονομίας.

2.8.5. Πρόταση για έκδοση περιοδικού

Από το είδος των προβλημάτων που αντιμετωπίζει το ΤΕΙ Αθηνών και τους στόχους που έχει μπροστά του προκύπτει η σκέψη για την **έκδοση περιοδικού ενημέρωσης και προβληματισμού με αναφορά κυρίως σε εκπαιδευτικά ζητήματα**. Ένα τέτοιο περιοδικό θα είχε ευεργετικές συνέπειες σε όλο το έργο του ιδρύματος και ιδίως στο έργο των εκπαιδευτικών. Πέρα από αυτό θα μπορούσε να γίνει ο κρίκος από τον οποίο θα «πιανόμασταν» για ν' αρχίσουμε να δημιουργούμε την αναγκαία υποδομή για τη σταθερή συνεργασία του ΤΕΙ Αθηνών με τα ανάλογα προς τις σχολές του και τα τμήματά τους ΑΕΙ χωρίς την οποία δεν βλέπουμε να μπορεί να καρποφορίσει προοπτικά η πολιτική για την αναβάθμιση της τριτοβάθμιας τεχνολογικής εκπαίδευσης. Στα ειδικά τεύχη για επιστημονικές ανακοινώσεις και άρθρα των εκπαιδευτικών και για διάλογο θα μπορούσε να επιδιωχθεί η συνεργασία με το Εθνικό Μετσόβιο Πο-

λυτεχνείο και με άλλες ανάλογες ανώτατες σχολές. Π.χ. στο τεύχος για τη βιοτεχνολογία και τη βιομηχανία τροφίμων, που θα το επιμελούνταν η Σχολή Τεχνολογίας Τροφίμων, θα μπορούσε να ζητηθεί η συνεργασία της Ανωτάτης Γεωπονικής Σχολής Αθηνών κ.τ.λ.

2.8.6. Συνολική πρόταση

Γενικεύοντας όσα έχουμε πει παραπάνω κάνουμε τη σκέψη ότι η μέθοδος που προτείνουμε θα μπορούσε ν' αποτελέσει αποφασιστικό μοχλό στην προσπάθεια για την αναβάθμιση του εκπαιδευτικού έργου στο ΤΕΙ Αθηνών, με τον όρο βέβαια ότι θα έχουν εξασφαλιστεί οι οικονομικές προϋποθέσεις. Η μέθοδος είναι η εξής: Δημιουργούμε νέες δομές αναβαθμίζοντας συγχρόνως αυτές που υπάρχουν (τυπογραφείο, περιοδικό, βιβλιοθήκη, θεσμός επιστημονικής ενημέρωσης και διαλόγου στο επίπεδο των σχολών και των τμημάτων, έλεγχος της ποιότητας των σημειώσεων και των συγγραμμάτων με τη βιβλιοκρισία και το διάλογο και έμμεσα με την εκδοτική κριτική, μετεκπαίδευση και συστηματική επιμόρφωση του εκπαιδευτικού προσωπικού, παρακολούθηση της πρακτικής άσκησης των σπουδαστών, υπηρεσία παρακολούθησης της αγοράς εργασίας) και στηριζόμενοι σ' αυτές κινητοποιούμε το ανθρώπινο δυναμικό, δηλαδή προχωρούμε στην εκπλήρωση των σύνθετων εκπαιδευτικών στόχων. Η εφαρμογή αυτής της μεθόδου προϋποθέτει άλλους τρόπους δουλειάς που επιτρέπουν την απελευθέρωση όλων των δημιουργικών δυνάμεων του ιδρύματος. Το υπαλληλικό πνεύμα είναι ο θάνατος κάθε δημιουργικής πρωτοβουλίας. Αυτό αποτελεί κοινή διαπίστωση.

Τέλος θέλουμε να επισημάνουμε ότι είναι ανάγκη να σκεφτούμε την εξέλιξη του ιδρύματος και το ρόλο του στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα και στην ελληνική κοινωνία σε μια προοπτική 15-20 χρόνων. Μια τέτοια προσέγγιση θα έδινε μian άλλη διάσταση στις ενέργειες που αναφέρονται στο σήμερα και στο αύριο. Θα δημιουργούσε ένα άλλο κλίμα στην αντιμετώπιση των προβλημάτων. Θα έμπαζε στη δουλειά το τόσο αναγκαίο στοιχείο του προγραμματισμού και του σχεδιασμού και την ιδέα να δημιουργηθεί γι αυτό ανάλογη υποδομή. Έτσι θα μπορούσε να ακαταπολεμηθεί η πρακτική του πυροσβέστη που είναι τόσο διαδομένη στη χώρα μας, θα υποχρεωνόταν όλοι να δούνε το ρόλο του ΤΕΙ Αθηνών σε μια μακρύτερη προοπτική, πέρα από τα όρια του πενταετούς, δηλαδή μακροπρόθεσμα. Εξάλλου, ο καίριος ρόλος που επιφυλάσσεται στα ΤΕΙ σχετικά με το «κέρδισμα» της σύγχρονης τεχνολογικής επανάστασης που είναι μπροστά μας επιβάλλει στο ΤΕΙ Αθηνών μια τέτοια στάση.

3. ΑΝΑΛΥΤΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΣΤΟΥΣ ΑΠΟΦΟΙΤΟΥΣ

3.1. Επιλογή δείγματος

Για την επιλογή δείγματος θέσαμε αρχικά τρεις όρους: Ο πρώτος ήταν ο υποψήφιος προς συνέντευξη να είναι απόφοιτος του ΚΑΤΕΕ Αθηνών, ο δεύτερος όρος, να εργάζεται στο λεκανοπέδιο Αττικής και ο τρίτος να ασχολείται στο επάγγελμα (ή να εργάζεται κάπου) όχι λιγότερο από ενάμισυ χρόνο.

Με αυτά τα κριτήρια επιλέχθηκαν όσοι αποφοίτησαν το 1977-1982. Ξεκινήσαμε από την υπόθεση ότι λιγότερος από ένας χρόνος δεν είναι αρκετός για να αποκτήσει ο απόφοιτος μια σχετικά καλή εικόνα για την αξία του πτυχίου του σε σχέση με τις απαιτήσεις του επαγγέλματος στην αγορά εργασίας. Για τους άνδρες στην επιλογή του έτους αποφοίτησης λάβαμε υπόψη ότι τα πρώτα δύο χρόνια μετά την αποφοίτηση τα καλύπτει η στρατιωτική θητεία. Γι' αυτό η επιλογή του έτους αποφοίτησής τους αφορούσε κυρίως τα έτη 1977-1981.

Οι συνεντεύξεις έγιναν σε τρεις φάσεις. Στην πρώτη φάση μιλήσαμε με 15 απόφοιτους. Από την εκτίμηση αυτή των συνεντεύξεων προέκυψε ότι στο δείγμα θα έπρεπε να υπάρχουν άτομα με μεγαλύτερη πείρα στην παραγωγή, δηλαδή άτομα με κάποια ευχέρεια παρακολούθησης της σχέσης επαγγέλματος και αγοράς εργασίας. Σαν τέτοιοι προσφέρονταν α) τα μέλη των διοικήσεων των συλλόγων των αποφοίτων, που παρακολουθούν καθημερινά και σε όλη της την έκταση τη συσχέτιση αυτή, β) απόφοιτοι που ασκούν εκπαιδευτικό έργο στο ΤΕΙ Αθηνών και γ) ορισμένα άτομα που οι απαιτήσεις της δουλειάς που κάνουν επιτρέπουν να κρίνουν με βάση τις απαιτήσεις της δικής τους εξέλιξης στο επάγγελμα τις γνώσεις και δεξιότητες που προσφέρει το ΚΑΤΕΕ (ΤΕΙ).

Με αυτά τα κριτήρια που αποκρυσταλλώθηκαν μετά τις πρώτες 15 συνεντεύξεις, προχωρήσαμε στην επιλογή του τελικού δείγματος απόφοιτων, το οποίο όμως επηρεάστηκε από παράγοντες, που λειτούργησαν ως ανεξάρτητες μεταβλητές. Αυτοί ήταν: 1) τα διαθέσιμα στοιχεία που υπήρχαν στις Σχολές ή αλλού για τους απόφοιτους και 2) η δυνατότητα αντιπροσωπευτικής εκπροσώπησης των διάφορων τομέων εργασίας στους οποίους απασχολούνται οι απόφοιτοι που μας ενδιαφέρουν.

Στοιχεία απόφοιτων (με σημερινές διευθύνσεις και είδος δουλειάς που κάνουν) δεν διαθέτουν οι σχολές, παρά μόνο ελάχιστα. Τα περισσότερα από αυτά τα έχουν οι μαζικοί φορείς των απόφοιτων στους οποίους τελικά απευθυνθήκαμε και τους

οποίους ευχαριστούμε θερμά, αφού προηγούμενα είδαμε ότι υπήρχε στις σχολές και τα τμήματα του ΚΑΤΕΕ Αθηνών.

Τα στοιχεία για τους απόφοιτους της ΑΣΤΕΜ τα συγκεντρώσαμε από τα αρχεία που διαθέτει η ΠΕΠΥΤΕΜ, δηλαδή ο επιστημονικός και συνδικαλιστικός φορέας των απόφοιτων της ΑΣΤΕΜ. Για τους τεχνολόγους τροφίμων τα στοιχεία τα πήραμε από την ΠΕΤΕΤ, για τα παραϊατρικά επαγγέλματα από τους αντίστοιχους φορείς τους, το ίδιο και για τις γραφικές τέχνες. Εκεί που πραγματικά συναντήσαμε μεγάλη δυσκολία ήταν το τμήμα της ΑΣΣΕ, επειδή δεν υπάρχει σύλλογος απόφοιτων της ΑΣΣΕ. Γι' αυτό τα στοιχεία των απόφοιτων της ΑΣΣΕ ήταν ελάχιστα, συνολικά 3 απόφοιτοι με τους οποίους μπορέσαμε να επικοινωνήσουμε.

Βασικός παράγοντας για την επιλογή των υποψήφιων προς συνέντευξη ήταν το είδος της εργασίας που κάνει ο απόφοιτος με κυρίαρχη κατεύθυνση να βρεθούν απόφοιτοι οι οποίοι ασκούν το επάγγελμα που αντιστοιχεί στο πτυχίο τους. Επίσης επιδιώξαμε στο δείγμα να αντιπροσωπεύονται οι δύο βασικοί τομείς δραστηριότητας: ο δημόσιος και ο ιδιωτικός τομέας και σε μικρότερο βαθμό, τα ελεύθερα επαγγέλματα, όπου αυτό δικαιολογείται, π.χ. στους γραφίστες και δακοσμητές.

Όπως φαίνεται και από τα παραπάνω, στην επιλογή του δείγματος αντιμετωπίσαμε το πρόβλημα της αντιπροσωπευτικότητάς του το οποίο επιδιώξαμε να υπερβούμε με την προσφυγή σε πολλές πηγές πληροφόρησης και με την διασταύρωση αυτών των πληροφοριών, έτσι που τελικά να εξασφαλίζεται η εγκυρότητα των κρίσεων, των συμπερασμάτων και των προτάσεών μας. Εξάλλου στις μελέτες βάθους, όπως θέλαμε να είναι η δική μας, το πρόβλημα της αντιπροσωπευτικότητας του δείγματος, με την μορφή της ποσοστιαίας έκφρασης, είναι χωρίς ιδιαίτερη σημασία. Μετρά περισσότερο η σύνθετη προσέγγιση και ανάλυση του ερευνητικού αντικειμένου, με όλες τις ουσιαστικές παραμέτρους και τάσεις που το ορίζουν.

Η μορφή των ημικατευθυνόμενων συνεντεύξεων πρόβαλε ως μέθοδος που εξυπηρετεί το σκοπό και ανταποκρίνεται καλύτερα στις ειδικές συνθήκες διεξαγωγής της έρευνας. Πρόβλημα ήταν επίσης το ερωτηματολόγιο - οδηγός με τη βοήθεια του οποίου θα διεξάγονταν οι ημικατευθυνόμενες συνεντεύξεις, το οποίο τελικά διαμορφώθηκε ως εξής:

3.2. Ερωτηματολόγιο - οδηγός και ο ρόλος του στην έρευνα

1. Φύλο
2. Τόπος και έτος γέννησης
3. Ποιες είναι οι γραμματικές γνώσεις του πατέρα σας;
4. Ποιες είναι οι γραμματικές γνώσεις της μητέρας σας;

5. Ποιο είναι το επάγγελμα του πατέρα σας;
6. Ποιο είναι το επάγγελμα της μητέρας σας;
7. Πότε εισαχθήκατε στο ΚΑΤΕΕ Αθηνών;
8. Πότε αποφοιτήσατε από το ΚΑΤΕΕ Αθηνών;
9. Ποια σχολή και τμήμα τελειώσατε;
10. Η σχολή και το τμήμα που παρακολουθήσατε ήταν αυτή που αρχικά επιθυμούσατε:

ΝΑΙ

ΟΧΙ

11. Αν «όχι» ποιο τμήμα-σχολή θέλατε να ακολουθήσετε;
12. Περιγράψτε μας, αν θέλετε, το επάγγελμά σας και τη δουλειά που κάνετε (συγκεκριμένες υπευθυνότητες κ.λπ.)
13. Από πότε εργάζεστε στη συγκεκριμένη επιχείρηση; (έτος, μήνας)
14. Πριν από αυτή τη δουλειά εργαστήκατε αλλού;

ΝΑΙ

ΟΧΙ

15. Αν «ναι» με τι ασχοληθήκατε; α. β. γ.
και για ποια χρονικά διαστήματα; α. β. γ.
16. Πείτε μας, αν θέλετε, με ποιο τρόπο βρήκατε τη σημερινή σας δουλειά; (γνωριμίες, διαγωνισμός, αγγελίες κ.λπ.). Σας βοήθησε το πτυχίο του ΚΑΤΕΕ:

17. Είστε ευχαριστημένος από τη δουλειά που κάνετε:

ΝΑΙ

ΟΧΙ

ΕΤΣΙ ΚΙ ΕΤΣΙ

Αιτιολογείτε την απάντησή σας.

18. Με βάση τη μέχρι τώρα πείρα στη δουλειά σας πείτε μας αν οι γνώσεις που αποκομίσατε στο ΚΑΤΕΕ Αθηνών έχουν άμεση εφαρμογή στο επάγγελμα
19. Πιστεύετε ότι οι γνώσεις που σας πρόσφερε το ΚΑΤΕΕ Αθηνών επαρκούν για την άσκηση του επαγγέλματος; Αν «όχι» που εντοπίζετε τις ελλείψεις;
20. Ποια η γνώμη σας για τα προγράμματα σπουδών του ΚΑΤΕΕ Αθηνών; Πιστεύετε ότι είναι σωστά και ότι για τις ελλείψεις ευθύνονται οι καθηγητές ή μήπως υποστηρίζετε το αντίθετο;
21. Ποιες αλλαγές πρέπει να γίνουν κατά την γνώμη σας στα προγράμματα σπουδών σε σχέση με τις αναπτυξιακές ανάγκες και τις ανάγκες της αγοράς εργασίας; (Παρουσιάζουμε στον ερωτώμενο - συνομιλητή μας τον οδηγό σπουδών των ΚΑΤΕΕ)

22. Ποια η γνώμη σας για την πρακτική άσκηση; Πως και πότε πρέπει να γίνεται, σε ποιο σημείο των σπουδών και τι διάρκεια πρέπει να έχει;
23. Ποια η γνώμη σας για τις εξειδικεύσεις που παρέχουν τα ΚΑΤΕΕ; Μιλήστε μας από την πείρα σας στον κλάδο που δουλεύετε.
24. Για να έχει απασχόληση ο εργαζόμενος συχνά υποχρεώνεται ν' αλλάξει τομέα δουλειάς ή ακόμα και επάγγελμα. Το στοιχείο αυτό λαβαίνεται υπόψη στις σπουδές που παρέχουν τα ΚΑΤΕΕ; Έχετε σκεφτεί πάνω σ' αυτό το πρόβλημα: Αν «ναί» ποια η γνώμη σας;
Το ερώτημα αφορά στο πρόβλημα της μετατρέψιμης γνώσης και του μετατρέψιμου επαγγέλματος.
25. Ποια η γνώμη σας για την κοινωνική διάσταση του εκπαιδευτικού έργου στα ΚΑΤΕΕ; Δηλαδή, πρέπει η εκπαίδευση ν' αναπτύσσει, μαζί με το ενδιαφέρον για το επάγγελμα, και το ενδιαφέρον του σπουδαστή για τα κοινωνικά προβλήματα; Πως κρίνετε από αυτή την άποψη τα προγράμματα σπουδών και το εκπαιδευτικό έργο των καθηγητών;
26. Τα ΚΑΤΕΕ σα θεσμός σας δημιούργησαν την ανάγκη να συμμετέχετε σε δραστηριότητες που αφορούν το κοινωνικό σύνολο;
26. Νομίζετε ότι οι γνώσεις που αφορούν την αυτοδιαχείριση, τους συνεταιρισμούς, την κοινωνικοποιημένη επιχείρηση, τη συμμετοχή των εργαζομένων κ.λπ. έχουν θέση στα προγράμματα σπουδών των ΚΑΤΕΕ;
27. Τι περιμένετε από τα ΤΕΙ; Πέστε μας αν θέλετε σύντομα τη γνώμη σας.

3.3. Οδηγίες για τη χρήση του ερωτηματολογίου

Το ερωτηματολόγιο αυτό παίζει τον ρόλο του οδηγού στις συνεντεύξεις. Ο ερωτών συνεντευκτής διεξάγει τη συνέντευξη όχι αυθόρμητα αλλά ακολουθώντας τη σειρά του ερωτηματολογίου. Ωστόσο οι διατυπώσεις ορισμένων ερωτήσεων μπορούν να έχουν το δικό του στυλ, χωρίς να ξεφεύγουν όμως από το νόημά τους. Εξάλλου, κυρίως στα ερωτήματα που εκφράζουν πιο άμεσα το ερευνητικό αντικείμενο και το σκοπό της έρευνας, ο συνεντευκτής επιδιώκει το διάλογο με τον ερωτώμενο, χωρίς να παραβαίνει την κύρια επιδίωξη της συνέντευξης, να μιλήσει ο ερωτώμενος δηλαδή, να πει όσο γίνεται πληρέστερα και καθαρά τη γνώμη του για ότι ερωτάται.

Στη χρήση του ερωτηματολογίου ξεκινάμε από την παραδοχή ότι σκοπός της έρευνας με τις ημικατευθυνόμενες συνεντεύξεις είναι:

1. Να ελέγξει: να ενισχύσει ή να διορθώσει τις βασικές διαπιστώσεις και κατευθύνσεις της «Καθοδηγητικής μελέτης για τα ΚΑΤΕΕ» όσον αφορά την ανταπόκριση των προγραμμάτων σπουδών στις ανάγκες της παραγωγής και της αγοράς εργασίας.

2. Να συγκεντρώσει πληροφορίες (στοιχεία) σχετικά με τη βελτίωση των προγραμμάτων σπουδών, με βάσει τις εμπειρίες των ερωτώμενων πτυχιούχων του ΚΑΤΕΕ Αθήνας. Η καλή γνώση της Καθοδηγητικής μελέτης, των κατευθύνσεων της κυβέρνησης και του υπουργείου για το μέλλον στο χώρο των ΤΕΙ και των προθέσεων των σχολών είναι απαραίτητος όρος για την πετυχημένη διεξαγωγή των συνεντεύξεων στα σημεία αυτά.

3. Να κάνει μια πρώτη ανίχνευση και να καταγράψει γνώμες που αφορούν στους μηχανισμούς ανεύρεσης εργασίας, στην υποδοχή και την ένταξη των αποφοίτων του ΚΑΤΕΕ Αθήνας στους τόπους εργασίας.

Η έρευνα απευθύνεται σε ένα δείγμα 100 αποφοίτων του ΚΑΤΕΕ Αθήνας στην περίοδο 1977-1982.

Το ερωτηματολόγιο εστιάζεται κυρίως στις δύο πρώτες ενότητες ερωτημάτων. Τα υπόλοιπα ερωτήματα έχουν συμπληρωματικό χαρακτήρα προεκτείνονται όμως συγχρόνως τα ενδιαφέροντά μας σε τομείς πέρα από τις δύο ενότητες ερωτημάτων ή ακόμα και πέρα από τους προβληματισμούς της Καθοδηγητικής μελέτης. Πρόκειται για ερωτήματα που σχετίζονται με την παραπέρα εμβάθυνση του θέματος και τις νέες προοπτικές που ξανοίγονται με το νόμο για τα ΤΕΙ και τη δημιουργία των ΤΕΙ. Ας πούμε εδώ ότι δεν ήταν στις προθέσεις της Καθοδηγητικής μελέτης να συμβάλλει άμεσα στην «αναθεώρηση των αναλυτικών προγραμμάτων» των ΤΕΙ όπως προβλέπει η υπουργική απόφαση που αφορά την εκπόνηση «Γενικής Μελέτης» για το ερευνητικό μας αντικείμενο.

Στο ερωτηματολόγιο τα ερωτήματα κατανέμονται ως εξής:

Οι πρώτες 9 ερωτήσεις αφορούν σε αντικειμενικά βιογραφικά στοιχεία των ερωτώμενων. Οι ερωτήσεις 10 - 11 αναφέρονται στην ταύτιση ή την απόκλιση ανάμεσα στις αρχικές σπουδαστικές προσδοκίες των αποφοίτων και την τελική επιλογή τους να φοιτήσουν στο ΚΑΤΕΕ, σε ένα συγκεκριμένο κλάδο. Με τις ερωτήσεις αυτές θα επιδιωχθεί, η συλλογή πληροφοριών που επιτρέπουν να κρίνουμε καλύτερα την αποτελεσματικότητα των προγραμμάτων σπουδών, έχοντας υπόψη και τους αντικειμενικούς παράγοντες της στάσης των σπουδαστών απέναντι στο Ίδρυμα (ταύτιση, αποξένωση). Στο σημείο αυτό θα πρέπει να αξιοποιηθούν και τα σχετικά πορίσματα της ερευνητικής ομάδας Κάρμα.¹⁴ Ωστόσο δεν πρέπει να επιμείνουμε πολύ σ' αυτά τα ερωτήματα.

Τα ερωτήματα 12 - 17 αναφέρονται στο επάγγελμα (στη δουλειά που κάνει ο ερωτώμενος) και στην ενδεχόμενη κινητικότητα του εργαζόμενου. Καθώς επίσης και στους μηχανισμούς ανεύρεσης εργασίας και στην ταύτιση του εργαζόμενου με τη δουλειά του, ή στην αποξένωσή του προς τη δουλειά του. Οι πληροφορίες που

θα επιδιώξουμε να πάρουμε με τα ερωτήματα αυτά θα μας επιτρέψουν, μεταξύ των άλλων να σχηματίσουμε μια εικόνα για τη σχέση του KATEE και των Σχολών του για τις οποίες γίνεται λόγος με την αγορά εργασίας και την παραγωγή.

Με τις ερωτήσεις 18 -21 ενδιαφερόμαστε να καταγράψουμε όσο γίνεται καλύτερα και με περισσότερες λεπτομέρειες τις απόψεις των απόφοιτων για τις σπουδές τους, για τα προγράμματα σπουδών τα προηγούμενα **όταν σπούδαζαν στα KATEE Αθηνών** και τα σημερινά, αλλά και τις ενδεχόμενες προτάσεις τους για τη βελτίωση των προγραμμάτων σε σχέση με το επαγγελματί τους και τις ευρύτερες προσδοκίες. Η προετοιμασία του συνεντευκτή πάνω στα θέματα αυτά και ο τρόπος που ρωτά και κουβεντιάζει ή συζητά με τον ερωτώμενο μπορεί να αποφασίσει για την επιτυχία της συνέντευξης.

Εξυπηρετικά και συμπληρωματικά των ερωτημάτων 18 — 21 είναι τα ερωτήματα 22 - 24 που ζητούν τη γνώμη των απόφοιτων για την πρακτική άσκηση, τις εξειδικεύσεις, την κινητικότητα στο επάγγελμα και την μετατρέψιμη γνώση και για ένα συναφή φάσμα συντελεστών που επηρεάζουν τις αλλαγές στην αγορά εργασίας και τις επιπτώσεις αυτών των αλλαγών στο επάγγελμα, στη δουλειά τους, με αναφορά πάντα στις σπουδές που παρέχει το KATEE/TE Αθηνών.

Οι ερωτήσεις 25 - 27 διευρύνουν το πλαίσιο της συνέντευξης σε θέματα που ως τώρα δεν λαμβάνονταν καθόλου υπόψη στην κατάρτιση των προγραμμάτων. Αναφέρονται οι ερωτήσεις αυτές στην κοινωνική διάσταση του εκπαιδευτικού παιδαγωγικού έργου και στην εισαγωγή στην εκπαίδευση μιας νέας θεματικής που σχετίζεται με τις εξελίξεις στην ελληνική κοινωνία (κοινωνικοποιήσεις, συμμετοχή των εργαζομένων στα κέντρα λήψεως των αποφάσεων, αυτοδιαχείριση, συνεταιρισμός). Ανάλογη πρέπει να είναι η προετοιμασία του συνεντευκτή. Οφείλει να γνωρίζει τις βασικές κατευθύνσεις του 5ετούς αναπτυξιακού προγράμματος σ' αυτά τα θέματα.

Με το 28 ερώτημα καταγράφουμε τις απόψεις των απόφοιτων για τα ΤΕΙ χωρίς να δίνουμε έμφαση σ' αυτές και χωρίς να επιδιώκουμε αναλυτικές απαντήσεις. Το θέμα αυτό ήταν έξω από τα ενδιαφέροντα της έρευνας. Εξάλλου μετά την ολοκλήρωση των συνεντεύξεων στους απόφοιτους και τους φορείς ο υπεύθυνος της ερευνητικής ομάδας ετοίμασε οδηγίες για την επεξεργασία του συνετελεξιακού υλικού με βάση τους σκοπούς της έρευνας, που επίσης μοιράστηκαν στα μέλη της Ομάδας και συζητήθηκαν διεξοδικά στις συνεδριάσεις της. Από τις συζητήσεις αυτές προέκυψε η δομή της Τελικής Εκθεσης και του πακέτου των υλικών που υποβάλλουμε.

3.4. Δυσκολίες πραγματοποίησης των συνεντεύξεων

Οι δυσκολίες πραγματοποίησης των συνεντεύξεων άρχιζαν από την αναζήτηση του τηλεφώνου του υποψήφιου προς συνέντευξη, συνεχίζονταν με τον καθορισμό συμφωνημένου χρόνου και τόπου διεξαγωγής της συνέντευξης, αλλά δεν τελειωναν εδώ.

Αξίζει να δούμε αυτή την διαδικασία αναλυτικά: Ο συνεντευκτής επικοινωνεί τηλεφωνικά με τον υποψήφιο, του εξηγεί το σκοπό της έρευνας και συμφωνεί μαζί του μια συνάντηση που θα καθορίσει ο ίδιος τον τόπο και τον χρόνο. (Ήταν σπάνιες οι περιπτώσεις άρνησης συνεργασίας). Για το διάστημα που μεσολαβεί ως τη συνάντηση, ο συνεντευκτής «περιμένει στο ακουστικό του», δηλαδή περιμένει να τον πάρει ο υποψήφιος τηλέφωνο για να του πει πότε ευκαιρεί. Συνέβηκε πολύ συχνά ο υποψήφιος, λόγω έλλειψης χρόνου ή για άλλους προσωπικούς λόγους, να μην θέλει να καθορίσει από πριν το χρόνο συνάντησης. Να προτιμά δηλαδή η συνέντευξη να γίνει την ίδια μέρα που αυτός τηλεφωνεί στον συνεντευκτή ή το αργότερο την επομένη. Σε μερικές μόνο περιπτώσεις υπήρξε προγραμματισμός της συνέντευξης για μετά από μία βδομάδα. Και για το λόγο αυτό ο αριθμός των συνεντεύξεων στη διάρκεια μιας μέρας περιορίζεται στις δύο, το πολύ στις τρεις αφού ο συνεντευκτής ειδοποιούνταν την τελευταία στιγμή για την πραγματοποίησή τους.

Συχνές ήταν οι αόριστες αναβολές (που σημαίνει ότι στις περιπτώσεις αυτές έπρεπε να επαναληφθεί η προηγούμενη διαδικασία) ή η μετάθεση του χρόνου συνάντησης την τελευταία συνήθως στιγμή, αλλά και η ασυνέπεια ορισμένων υποψηφίων προς την συνέντευξη στο συμφωνημένο μαζί τους ραντεβού. Το φαινόμενο αυτό παρουσιάστηκε συχνότερα με τις συνεντεύξεις που συμφωνήθηκε να γίνουν στον τόπο δουλειάς. Συχνή ήταν η καθυστερημένη εμφάνιση του υποψήφιου στο ραντεβού η οποία μπορούσε να κρατήσει από μία ώρα έως δύο ώρες, ενώ συνέβηκε επανειλημμένα ο υποψήφιος να μην εμφανιστεί στην συνάντηση χωρίς προηγούμενα να έχει ειδοποιήσει, με αποτέλεσμα τη ματαίωση της συνέντευξης.

Με τις συνεντεύξεις στο χώρο δουλειάς παρουσιάστηκαν και τα εξής φαινόμενα:

- Απροσδόκητος φόρτος εργασίας αναγκάζει την διακοπή της συνέντευξης, μέχρι του σημείου να χρειαστεί να συνεχιστεί άλλη μέρα,

- εμφανίζεται ο συνεντευκτής στο χώρο δουλειάς στην καθορισμένη ώρα αλλά απουσιάζει ο υποψήφιος για εξωτερική εργασία που μπορεί να διαρκέσει μέχρι δύο-μιας ώρες,

- την τελευταία στιγμή διαπιστώνεται ότι ο χώρος δουλειάς είναι ακατάλληλος για τη συνέντευξη,

- ορίζεται συνάντηση έξω από το χώρο δουλειάς σε απογευματινή ώρα. Ο υποψήφιος προς συνέντευξη ζητάει από τον συνεντευκτή να περάσουν από το σωματείο του για μια συνεδρίαση που κρατάει μιάμιση ώρα. Η συνέντευξη τελικά πραγματοποιείται στο σωματείο,

- ο ερευνητής συναντά την σφοδρή δυσπιστία του εργοδότη, που εμφανίζεται ως άρνηση στην πραγματοποίηση της συνέντευξης γιατί πιστεύει ότι ο ερευνητής είναι κάποιος δημοσιογράφος,

- αδυναμία ή άρνηση του εργοδότη να δώσει πληροφορίες για τον νέο τόπο δουλειάς του απόφοιτου (υποψηφίου προς συνέντευξη) που προηγούμενα εργάζονταν σ' αυτόν, ή το τηλέφωνο του σπιτιού του κ.λπ.

Χρονοβόρες και με ορισμένα προβλήματα είναι και οι περιπτώσεις εκείνες που ο υποψήφιος ενώ έχει δεχτεί να συνεργαστεί μαζί μας αναβάλλει διαρκώς το χρόνο

πραγματοποίησης της συνέντευξης (τηλεφωνείτε μου εσείς ή θα σας τηλεφωνήσω εγώ την άλλη εβδομάδα κ.α.).

3.5. Παρουσίαση του υλικού κατά σχολές

Η απόφασή μας να προβούμε στις αναλυτικές εκθέσεις κατά σχολή (και κατά τμήμα, στην περίπτωση της ΑΣΤΕΜ) των στοιχείων και των πληροφοριών που συγκεντρώσαμε από τις συνεντεύξεις έχει το εξής νόημα:

1.- Επιτρέπουν να δει κανείς συγκριτικά τα προβλήματα που παρουσιάζουν οι σχολές του σημερινού ΤΕΙ Αθηνών σε σχέση με εκείνα που επεσήμαναν οι απόφοιτοι του ΚΑΤΕΕ Αθηνών. Στη σημασία αυτού του δεδομένου αναφερόμαστε διεξοδικά στην Εισαγωγή γι' αυτό δεν υπάρχει λόγος εδώ να επεκταθούμε.

2.- Επιτρέπουν στον αναγνώστη να δει το ευρύτερο πλαίσιο εξέτασης του ερευνητικού μας αντικείμενου έτσι που λαμβάνοντας υπόψη και αυτό το στοιχείο να μπορεί να κρίνει τα αποτελέσματα της δουλειάς μας, όπως την εκθέσαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο.

3.- Με την αναλυτική παρουσίαση του συνεντευξιακού υλικού κατά σχολή προδιαγράφουμε τα πλαίσια παρόμοιας έρευνας με καλύτερες προϋποθέσεις για τα ΤΕΙ τώρα πια των προγραμμάτων τους σε σχέση με τις αναπτυξιακές ανάγκες και με τις ευρύτερες απαιτήσεις της κοινωνίας απέναντί τους.

Εφιστούμε την προσοχή στην ανομοιογένεια που παρουσιάζει η ανάλυση των στοιχείων γενικά και ιδιαίτερα μεταξύ των εκθέσεων κατά σχολή.

Αυτό έχει την εξής εξήγηση. Η έρευνά μας επικεντρώνεται στο πρόβλημα της αποτελεσματικότητας των προγραμμάτων σπουδών στις ανάγκες και τις απαιτήσεις της πραγματικότητας με κύρια μέθοδο τις συνεντεύξεις. Αναλύουμε και αξιολογούμε περισσότερο τα στοιχεία και τις πληροφορίες που βρίσκονται σε πιο άμεση σχέση με το ερευνητικό μας αντικείμενο.

Ανάλογη είναι και η παρουσίαση των τοποθετήσεων, των κρίσεων και των προτάσεων που διατυπώθηκαν από τους συνομιλητές μας. Ωστόσο οι συνομιλίες με τους ερωτώμενους έφεραν στην επιφάνεια και προβλήματα που αρχικά δεν ήταν στις προθέσεις μας να τα διερευνήσουμε, όπως π.χ. η κοινωνική προέλευση των απόφοιτων του δείγματος, η ταύτιση του εργαζόμενου απόφοιτου με τη δουλειά του ή της αποστροφής του από αυτή και άλλα. Κάθε σχολή σχετικά με αυτό το υλικό ήταν διαφορετική. Αλλού προχωρήσαμε σε κάποιες εκτιμήσεις και αναλύσεις και αλλού αρκούμαστε στην απλή παρουσίαση των πληροφοριών. Αυτό έχει να κάνει με την ποσότητα των πληροφοριών και με τις ειδικότερες γνώσεις που συναντάμε στις εκθέσεις για το συγκεκριμένο θέμα.

Γενικά οι πληροφορίες στα «περιφερειακά» αυτά θέματα για το ερευνητικό μας αντικείμενο και σκοπό ήταν ελλειπείς και δεν επέτρεπαν βαθύτερες αναλύσεις. Προχωρήσαμε θα λέγαμε σε εκτιμήσεις και αναλύσεις που δεν υπερβαίνουν τα όρια

που θέτουν οι ίδιες οι πληροφορίες (η ποσότητα και η ποιότητα αυτών των πληροφοριών) και η ερευνητική δεοντολογία. Δεν είναι επιτρεπτό π.χ. να διευρευνηθεί το θέμα της ταύτισης με την δουλειά παρεπιπτόντος γιατί είναι ένα πολυσύνθετο θέμα που απαιτεί αυτόνομη και ολοκληρωμένη προσέγγιση με την συμμετοχή πολλών οπτικών: εργασιακών, κοινωνιολογικών, ψυχολογικών κ.λπ. Εξάλλου κάθε έκθεση φέρνει επάνω της το στίγμα του στυλ γραφής του μέλους της ομάδας που είχε την κύρια ευθύνη για την σύνταξή της. Αυτό το στοιχείο το σεβάστηκε ο υπεύθυνος της έρευνας που έδωσε και την τελική μορφή της Τελικής Έκθεσης και όλου του πακέτου των υλικών της ομάδας.

Με αυτές τις ιδιαιτερότητες εξηγούνται οι ορισμένες αποκλίσεις στην παρουσίαση των στοιχείων σε πίνακες. Γενικά επιδιώξαμε να βάλουμε σε πίνακες τα στοιχεία που δένουν άμεσα με το ερευνητικό αντικείμενο και το σκοπό της έρευνας ρίχνοντας το βάρος στις γνώμες που ειπώθηκαν από τους ερωτώμενους για τα συναφή θέματα. Γι' αυτό συγκεντρώσαμε τα στοιχεία αυτά σε συνοπτικούς πίνακες για όλες τις σχολές. Εξαίρεση αποτελεί η έκθεση για την ΑΣΤΕΜ που πέρα από το συνοπτικό πίνακα προχωρήσαμε και στην ανάλυση των στοιχείων κατά τμήματα. Αυτό εξηγείται με το γεγονός ότι το δείγμα των συνεντεύξεων με τους απόφοιτους της ΑΣΤΕΜ ήταν σχεδόν το μισό του συνολικού δείγματος (45 στους 100) της έρευνας και συγχρόνως ήταν αρκετά αντιπροσωπευτικό. Συνέβαλε όμως σ' αυτό και η διάθεση του κυρίως υπεύθυνου για την σύνταξη της έκθεσης να προχωρήσει με δική του πρωτοβουλία σε πρόσθετη δουλειά.

Αυτό με οδήγησε επιλέξω γι αυτή την έκδοση το συνεντευξιακό υλικό με τους απόφοιτους αυτής της σχολής. Για τη δημοσίευση του υλικού των συνεντεύξεων με τους απόφοιτους των άλλων σχολών του ΚΑΤΕΕ Αθηνών δεν φτάνουν τα λεφτά. Όπως επίσης δεν φτάνουν ούτε για τη δημοσίευση των συνεντεύξεων που είχαμε με τους συνδικαλιστικούς - επιστημονικούς φορείς τους και των υλικών που οι φορείς αυτοί μας παραχώρησαν, καθώς και των υλικών από τις συνεντεύξεις με τους εκπροσώπους της ΓΣΕΕ, του ΣΕΒ, του ΕΟΜΜΕΧ και της ΠΑΣΕΓΕΣ. Τα υλικά αυτά, μαζί με τις τρεις ειδικές μελέτες και την προκαταρκτική μελέτη υπάρχουν στο πακέτο που καταθέσαμε στη Διοίκηση του ΤΕΙ Αθηνών με τον τίτλο «Τελική έκθεση και άλλα υλικά». Τα υλικά αυτά, όπως αναφέρω και στον πρόλογο, υπάρχουν στις βιβλιοθήκες του ΤΕΙ Αθηνών, του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου, του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου και του Ι.Τ.Ε.

4. ΑΝΩΤΕΡΑ ΣΧΟΛΗ ΤΕΧΝΟΛΟΓΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ* **(Α.Σ.ΤΕ.Μ.)**

4.1. Εισαγωγικό Σημείωμα

Τα στοιχεία για τους απόφοιτους της ΑΣΤΕΜ, τα συγκεντρώσαμε από τα αρχεία του Συλλόγου των απόφοιτων, την ΠΕΠΥΤΕΜ, το Γενάρη του 1984.

Μέσα από τις καρτέλλες χιλιάδων απόφοιτων μελών της ΠΕΠΥΤΕΜ από όλη την Ελλάδα επιλέξαμε τους απόφοιτους που εκπλήρωναν τις προϋποθέσεις που θέσαμε. Δηλαδή να είναι απόφοιτοι του ΚΑΤΕΕ Αθήνας να εργάζονται στο Λεκανοπέδιο Αττικής και τέλος να εργάζονται για 1 (ένα) τουλάχιστο χρόνο σε απασχόληση σχετική με την ειδικότητά τους.

Από αυτή την πρώτη επιλογή προέκυψε ότι οι απόφοιτοι που εκπλήρωσαν τις παραπάνω προϋποθέσεις ήταν 129. Από αυτούς αφαιρέσαμε τους απόφοιτους του Τμήματος Ναυπηγών που ήταν μόνο 2 (δύο) γιατί κρίναμε ότι θα ήταν καλύτερο να επικεντρωθούμε στους απόφοιτους των άλλων Τμημάτων για τους οποίους είχαμε περισσότερα στοιχεία.

Έχοντας ξεχωρίσει ανά Τμήμα και αντικείμενο εργασίας τους 127 απόφοιτους που απέμειναν αρχίσαμε τις συνεντεύξεις από αυτούς που είχαν αποφοιτήσει τα πιο πρόσφατα έτη, πηγαίνοντας προς τα παλαιότερα.

Στην πορεία ανακαλύψαμε ότι ένας αρκετά μεγάλος αριθμός απόφοιτων, περίπου 30 με 40, είχε πάψει να εκπληρώνει τις προϋποθέσεις συμμετοχής τους στο δείγμα. Για παράδειγμα αρκετοί έγιναν στο μεταξύ άνεργοι για μεγάλα χρονικά διαστήματα, άλλοι μεταπήδησαν σε επαγγέλματα εντελώς έξω από την ειδικότητά τους, άλλοι έφυγαν από το λεκανοπέδιο Αττικής για να εργασθούν αλλού, άλλοι άλλαξαν διεύθυνση και δεν ειδοποίησαν την ΠΕΠΥΤΕΜ κ.λπ. Οι αλλαγές αυτές δεν σημειώνονταν στα αρχεία του Συλλόγου όταν καταρτίζαμε το δείγμα.

Έχοντας κάνει τις παραπάνω αφαιρέσεις μπορούμε να πούμε ότι οι γνώμες που καταγράψαμε αντικαθρεπτίζουν σε μεγάλο βαθμό τις απόψεις όλων των απόφοιτων που είναι μέλη της ΠΕΠΥΤΕΜ και εκπληρώνουν τις προϋποθέσεις επιλογής που θέσαμε. Αυτό μπορούμε να το ισχυριστούμε με βάση και τις απόψεις της Διοίκησης του Συλλόγου των αποφοίτων της ΑΣΤΕΜ, δηλαδή της ΠΕΠΥΤΕΜ που παρουσιάζουμε στο συνολικό πακέτο, όπως επίσης και τις γνώμες άλλων φορέων και πηγών πληρο-

* Σημερινή διαδοχή της: ΣΧΟΛΗ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΩΝ ΕΦΑΡΜΟΓΩΝ

φόρησης της μελέτης - έρευνας.

Στο κείμενο που ακολουθεί επεξεργαστήκαμε όλα όσα μας είπαν οι 45 ερωτηθέντες απόφοιτοι της ΑΣΤΕΜ, ενισχυμένα με ενδεικτικά αποσπάσματα τοποθετήσεών τους.

Η άμεση σχέση των αποφοίτων του δείγματος της ΑΣΤΕΜ με την παραγωγική διαδικασία και οικονομική δραστηριότητα δίνει μια ιδιαίτερη βαρύτητα στις απόψεις τους. Μέσα από αυτές μπορεί κανείς να δει καλύτερα την αποτελεσματικότητα των γνώσεων που πήραν φοιτώντας στα ΚΑΤΕΕ Αθηνών.

Η σειρά διαπραγμάτευσης του υλικού που επεξεργαστήκαμε είναι ίδια με εκείνη που χρησιμοποιούμε και για τις άλλες σχολές, με τη διαφορά ότι η ανάλυσή μας εδώ επεκτείνεται και στα Τμήματα.

4.2. Δημογραφικά, εκπαιδευτικά και οικογενειακά στοιχεία ερωτηθέντων

α) Κατανομή ερωτηθέντων ανά Τμήμα και Φύλο.

Ο Πίνακας 1 δείχνει την κατανομή των ερωτηθέντων αποφοίτων της ΑΣΤΕΜ ανά Τμήμα της Σχολής και Φύλο. Σε σύνολο 45 ερωτηθέντων απόφοιτων οι 31 ήταν άντρες και οι 14 γυναίκες και προέρχονταν από τα Τμήματα των Τεχνολόγων Πολιτικών Μηχανικών κατεύθυνσης Δομικών και κατεύθυνσης Συγκοινωνιακών - Υδραυλικών Εργων, Τοπογράφων, Μηχανολόγων, Ηλεκτρολόγων, Ηλεκτρονικών. Ο αριθμός των ερωτηθέντων σε καθένα από τα παραπάνω τμήματα ήταν αντίστοιχα 7, 9, 5, 9, 9, 6.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1: Ερωτηθέντες απόφοιτοι της ΑΣΤΕΜ και κατανομή τους κατά Τμήμα και φύλο

ΤΜΗΜΑ	ΑΝΤΡΕΣ	ΓΥΝΑΙΚΕΣ	ΣΥΝΟΛΟ
Τεχνολόγων Πολιτικών Μηχανικών α. Δομικών Έργων	3	4	7
β. Συγκοιν/κών και Υδραυλικών Εργων	5	4	9
Τεχνολόγων Τοπογράφων	3	2	5
Τεχνολόγων Μηχανολόγων	7	2	9
Τεχνολόγων Ηλεκτρολόγων	8	1	9
Τεχνολ/γων Ηλεκτρονικών	5	1	6
Σύνολο	31	14	45

Ο αριθμός των ερωτηθέντων γυναικών δεν εκφράζει τον πραγματικό συσχετισμό τους με τους άντρες. Στα Τμήματα Τεχνολόγων Μηχανολόγων, Ηλεκτρολόγων και Ηλεκτρονικών εξηγήσαμε το λόγο αυτής της έλλειψης. Πάντως υποχρεωθήκαμε να κινηθούμε σε δεδομένες καταστάσεις που δεν επιτρέπουν περισσότερα. Ας προχωρήσουμε όμως στην παρουσία των αντικειμενικών στοιχείων.

β) Τόπος γέννησης ερωτηθέντων

Ο Πίνακας 2 που ακολουθεί κατανέμει τους ερωτηθέντες απόφοιτους με βάση τον τόπο γέννησής τους. Η κατανομή σε Αστικές, Ημιαστικές και Αγροτικές περιοχές έγινε με βάση τα πρότυπα που χρησιμοποιεί η Εθνική Στατιστική Υπηρεσία.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2: Τόπος Γέννησης Ερωτηθέντων Απόφοιτων της ΑΣΤΕΜ.

Καταγωγή απόφοιτου	Αριθμός απόφοιτων
Περιοχή Αθήνας	20
Άλλες αστικές περιοχές	11
Ημιαστικές περιοχές	4
Αγροτικές περιοχές	6
Χωρίς στοιχεία	4

Όπως δείχνει ο Πίνακας, η συντριπτική πλειοψηφία των ερωτηθέντων απόφοιτων προέρχεται από την περιοχή της Πρωτεύουσας, και κατά δεύτερο λόγο από άλλα αστικά κέντρα της χώρας. Τέλος ένα μικρό κομμάτι προέρχεται από ημιαστικές και αγροτικές περιοχές. Ο αριθμός ερωτηθέντων απόφοιτων που δεν κατανήμαμε προστέθηκαν στο τέλος του πίνακα με την ένδειξη «χωρίς στοιχεία». Αυτό έγινε γιατί στην απομαγνητοφώνηση των συνεντεύξεων δεν ακούγεται καθαρά ο τόπος προέλευσής τους. Ωστόσο θα ισχυριζόμασταν ότι η προέλευσή τους είναι από κάποια ημιαστική ή αγροτική περιοχή της χώρας, μιας και ακούγεται σαν κάποια «άγνωστη» για μας περιοχή που όμως δεν καταγράφηκε καθαρά.

γ) Μορφωτικό επίπεδο γονέων των ερωτηθέντων

Ο Πίνακας 3 παρουσιάζει το μορφωτικό επίπεδο των γονέων των απόφοιτων της ΑΣΤΕΜ στους οποίους απευθύνθηκε η έρευνά μας.

Ο Πίνακας 3 δείχνει ότι η μεγάλη πλειοψηφία των ερωτηθέντων συγκεκριμένα οι 24 στους 45, έχουν και τους δύο γονείς τους με γραμματικές γνώσεις Δημοτικού και κάτω.

Υπάρχει επίσης η σημαντική κατηγορία απόφοιτων των οποίων ένας από τους δύο

γονείς έχει γραμματικές γνώσεις τουλάχιστον εξατάξιου Γυμνασίου και πάνω.

Συγκεκριμένα: Υπάρχουν 12 απόφοιτοι των οποίων η μητέρα τελείωσε το εξατάξιο Γυμνάσιο (είναι αξιοσημείωτο ότι κανένας απόφοιτος δεν είχε μητέρα με πανεπιστημιακή μόρφωση) και 13 απόφοιτοι των οποίων ο πατέρας τελείωσε το εξατάξιο Γυμνάσιο και πάνω.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3: Χαρακτηριστικά εκπαίδευσης των Γονέων των Ερωτηθέντων

Πατέρας Μητέρα	Αγράμ- ματος	Ορισμένες Τάξεις Δημοτικού	Απολυτήριο Δημοτικού	Ορισμένες τάξεις Μ.Ε.	Απόφοιτος Μ. Τεχν. Σχολής	Απολυτήριο 6/τάξιου Γυμν./Λυκ.	Πτυχ/χος Ανωτέρως Σχολής	Φοίτησε σε Α.Ε.Ι.	Πτυχ/χος Α.Ε.Ι.	Χωρίς Πληροφο- ρίες
Αγράμματη	1	1	1							
Ορισμένες τάξεις Δημοτικού		3	4	1						
Απολυτήριο Δημοτικού		1	13			2	1			
Ορισμ. Τάξεις Μ.Ε.		1		1		1				
Απολυτήριο 6/τάξιου Γυμνασίου/Λυκείου			1	1	1	5	1	1	2	
Χωρίς πληροφορίες										1

δ) Στον πίνακα που ακολουθεί (4.) κατατάσσουμε τους ερωτηθέντες απόφοιτους σύμφωνα με το επάγγελμα των γονέων τους.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4: Χαρακτηριστικά επαγγέλματα των Γονέων των Απόφοιτων

Πατέρας Μητέρα	Εργατο- τεχνίτης	Υπαλ./Λος Γραφείου	Υπαλ./Λος Πωλήσεων	Μικρομεσαία στελέχη Γραφ.Οργαν. Επιχ/σεων	Μικρο- εμπόριο	Βιοτέχνης	Αγρότης	Ιδιοκτήτης βιομ/κής ή εμπ/κής επιχ/σης	Επιστήμον. Μισθωτοί ή ασκούντες ελευθ.επαγ.	Χωρίς πληρο- φορίες
Εργατοτεχνίτης	2		1							
Μικροέμπορος Αγρότης					1		7			
Βιοτέχνης			1			1				
Μη ενταγμένοι στον Οικονομικό Ενεργό Πληθυσμό	8	3	2	3	3	3	1	2	4	
Χωρίς Πληροφορίες										3

Η συντριπτική πλειοψηφία των απόφοιτων έχει μητέρα που δεν είναι ενταγμένη στον Οικονομικό Ενεργό Πληθυσμό και ασχολείται με τα οικιακά - εκτός εκείνων που είναι αγρότισες (7) και ελάχιστες άλλες περιπτώσεις.

Όσον αφορά τον πατέρα του απόφοιτου στην συντριπτική πλειοψηφία είναι εργατοτεχνίτες, μικροϋπάλληλοι ή αγρότες.

Συμπερασματικά θα λέγαμε ότι οι ερωτηθέντες απόφοιτοι προέρχονται κυρίως από εργατικές και μικροαστικές οικογένειες με χαμηλό κυρίως και μεσαίο μορφωτικό επίπεδο.

ε) Χρόνος αποφοίτησης ερωτηθέντων

Τελειώνοντας την πρώτη ενότητα των ερωτημάτων μας που αφορά τα Δημογραφικά - Εκπαιδευτικά και Οικογενειακά Στοιχεία των ερωτηθέντων, παραθέτουμε το χρόνο αποφοίτησής τους.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5: Χρόνος Αποφοίτησης Ερωτηθέντων

ΦΥΛΟ \ ΕΤΟΣ	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984
Αντρες	2	2	6	16	3	1	1*	0
Γυναίκες	1	1	0	3	6	2	0	1**

*: Ο απόφοιτος αυτός τελείωσε τα ΚΑΤΕΕ σαν δεύτερη σχολή του κλάδου του, ενώ εργάζονταν στο ίδιο επάγγελμα για αρκετά χρόνια πριν αποφοιτήσει.

**: Η συγκεκριμένη απόφοιτος άρχισε να εργάζεται πριν πάρει το πτυχίο της το 1984.

Η σημασία αυτών των στοιχείων του πίνακα θα φανεί στην εκτίμηση των απαντήσεων σε θέματα που έχουν σχέση με την πρακτική τους εμπειρία. Είναι φανερό ότι οι γνώμες των απόφοιτων του 1977 έχουν μεγαλύτερο βάρος από εκείνες των απόφοιτων του 1982 που καλύπτει το ερευνητικό δείγμα. Οι δυο ερωτηθέντες απόφοιτοι του 1983 και 1984 εκλέχθηκαν ως ενδείξεις για συγκριτικές εκτιμήσεις σχετικά με τις εμπειρικές καταστάσεις. Αυτό έχει γίνει μόνο στην ΑΣΤΕΜ.

4.3. Σπουδαστικές προσδοκίες και επαγγελματική απασχόληση απόφοιτων.

Με τις ερωτήσεις 10 έως 17 στις οποίες αναφέρεται αυτό το κεφάλαιο ενδιαφερόθηκα να μάθουμε από τη μια, τις αρχικές σπουδαστικές προσδοκίες του ερωτώμενου -αν ήθελε δηλαδή να φοιτήσει στα ΚΑΤΕΕ ή τα ΑΕΙ και σε ποια σχολή ή τμήμα

των ΚΑΤΕΕ δεχόμενος την εξαναγκαστική επιλογή των ΚΑΤΕΕ- και από την άλλη θέλαμε να συγκεντρώσουμε στοιχεία για την διαδικασία ένταξης του στην αγορά εργασίας, μετά την αποφοίτησή του.

α) Προσδοκίες σπουδαστικής σταδιοδρομίας

Ο πίνακας που ακολουθεί (6) δείχνει τις αρχικές προσδοκίες των ερωτηθέντων πριν γίνουν δεκτοί να σπουδάσουν στα ΚΑΤΕΕ.

ΠΙΝΑΚΑΣ 6: Αρχικές προσδοκίες ερωτηθέντων για τη σπουδαστική τους σταδιοδρομία*.

Απόφοιτοι με αρχική επιθυμία να σπουδάσουν στα ΚΑΤΕΕ			Απόφοιτοι με αρχική επιθυμία να σπουδάσουν στα ΑΕΙ		
Αποφοίτησαν από το τμήμα που αρχικά επιθυμούσαν	Αποφοίτησαν από τη σχολή αλλά όχι από το τμήμα που αρχικά επιθυμούσαν	Αποφοίτησαν από διαφορετική σχολή απ' αυτή που αρχικά επιθυμούσαν	Αποφοίτησαν από το τμήμα που επιθυμούσαν στα ΑΕΙ	Αποφοίτησαν από τον κλάδο που επιθυμούσαν στα ΑΕΙ	Αποφοίτησαν από εντελώς διαφορετικό τμήμα απ' αυτό που αρχικά επιθυμούσαν
20			6	9	9
Σύνολο: 20			Σύνολο: 24		

*: ένας απόφοιτος δεν έδωσε απάντηση στο παραπάνω ερώτημα

Ο παραπάνω πίνακας δείχνει κατ' αρχήν ότι η πλειοψηφία των απόφοιτων, οι 24 στους 45 που ερωτήθηκαν, είχαν σαν αρχική τους επιθυμία να φοιτήσουν στα ΑΕΙ. Θα πρέπει όμως να υποθέσουμε ότι ο αριθμός αυτός ήταν μεγαλύτερος. Εξετάζοντας το έτος εισόδου κάθε απόφοιτου στα ΚΑΤΕΕ, βλέπουμε ότι οι περισσότεροι μπήκαν 1 με 2 χρόνια μετά από το έτος αποφοίτησης από το Λύκειο. Αυτό επιτρέπει να υποθέσουμε ότι αρκετοί απόφοιτοι έδωσαν μια ή δύο τουλάχιστον φορές εισαγωγικές εξετάσεις για τα ΑΕΙ πριν γίνουν δεκτοί στα ΚΑΤΕΕ. Από τις συζητήσεις που κάναμε με μερικούς από τους απόφοιτους του δείγματος καταλήξαμε στο συμπέρασμα ότι αρκετοί «ντρέπονται» να πουν ότι απέτυχαν στις αρχικές τους προσπάθειες να μπουν σε κάποιο ΑΕΙ πριν «αναγκαστούν» τελικά να επιλέξουν τα ΚΑΤΕΕ.

Αρκετοί είναι εκείνοι που όχι μόνο δεν μπήκαν σε ΑΕΙ όπως ήθελαν αρχικά αλλά δεν μπόρεσαν να πραγματοποιήσουν ούτε την επιθυμία τους, π.χ. κάποιος ήθελε να ακολουθήσει τον κλάδο της Ιατρικής, αλλά δεν κατάφερε να μπει ούτε στη Σχολή των Παραϊατρικών στα ΚΑΤΕΕ Αθηνών και τελικά έγινε Τεχνολόγος Μηχανολόγος.

β) Επάγγελμα απόφοιτων και συνολική επαγγελματική εμπειρία

Οι δύο πίνακες που ακολουθούν μας δείχνουν τον τομέα απασχόλησης των απόφοιτων και τη συνολική τους επαγγελματική εμπειρία.

Αναλύοντας τον πίνακα 7 οδηγούμαστε σε μια σειρά χρήσιμα συμπεράσματα. Κατ' αρχήν ο Πίνακας δείχνει ότι οι απόφοιτοι που απασχολούνται στον ιδιωτικό τομέα σαν μισθωτοί κατά κανόνα έχουν θέση τεχνίτη, υπαλλήλου ή εργοδηγού. Μόνο 4 από αυτούς έχουν αυξημένη υπευθυνότητα σαν στελέχη σε Τεχνικά Γραφεία Δημόσιων Εργων.

Οι απόφοιτοι που δουλεύουν στις μεγάλες ιδιωτικές βιομηχανικές επιχειρήσεις έχουν κατά κανόνα υποβαθμισμένες υπευθυνότητες. Με αυτή την εκτίμηση για όσους δουλεύουν στις ιδιωτικές βιομηχανικές επιχειρήσεις συμφωνεί και η ΠΕΠΥΤΕΜ, δηλαδή ο Σύλλογος των απόφοιτων της ΑΣΤΕΜ. Διαφορετική είναι η κατάσταση με όσους εργάζονται στον Δημόσιο Τομέα. Από αυτούς οι περισσότεροι κάνουν επιτελική δουλειά.

Πίνακας 7: Τομέας Απασχόλησης και θέση στο επάγγελμα.

Τομέας Απασχόλησης Θέση στο επάγγελμα	Δημόσιος Τομέας ΝΠΔΔ & ΝΠΙΔ(?)	Κοινωνικός Τομέας	Ιδιωτικός Τομέας
Τεχνίτης	1		5
Υπάλληλος	3	1	4
Εργοδηγός	2	2	6
Επιτελική ή στελεχική θέση	8	1	4
Ελεύθερος επαγγελματίας ή οικογενειακή επιχείρηση			4
Διάφορα άλλα	3		
Χωρίς πληροφορίες	1		

Πίνακας 8: Συνολική διάρκεια απασχόλησης απόφοιτων σε επαγγέλματα σχετικά με την ειδικότητά τους.

Χρονική διάρκεια	Αριθμός απόφοιτων
Κάτω από 1 χρόνο	1
1 έως 2 χρόνια	17
2 έως 3 χρόνια	13
Πάνω από 3 χρόνια	13
Χωρίς πληροφορίες	1

Αν έτσι έχουν τα πράγματα σε ευρύτερη έκταση τότε μπορούμε να πούμε ότι μπροστά μας παρουσιάζεται ένα φαινόμενο καθοριστικής σημασίας για την πορεία των ΤΕΙ, με επιπτώσεις στον επαγγελματικό προγραμματισμό που αφορά στα ΤΕΙ και στο σχολικό επαγγελματικό προσανατολισμό γενικότερα. Ίσως αυτό που λέμε να είναι μια υπερβολή η οποία ωστόσο επιτρέπει να τεθεί σοβαρά το καθοριστικό για το μέλλον των ΤΕΙ τώρα πια ερώτημα: Ποια είναι η θέση του απόφοιτου των ΤΕΙ ή αλλιώς, του πτυχιούχου του ΤΕΙ στη παραγωγή;

Ο Σύνδεσμος Ελληνικών Βιομηχανιών (ΣΕΒ) απαντά ότι η θέση του Εργοδηγού (βλέπε συνέντευξη με σύμβουλο του ΣΕΒ στο συνολικό πακέτο) πρέπει να καλύπτεται από απόφοιτους των ΚΑΤΕΕ.

Οι απόφοιτοι απορρίπτουν αυτή την άποψη και μιλούν για αναβαθμισμένες υπευθυνότητες στην παραγωγική διαδικασία. Δεν πρόκειται για διαφορά οπτικής αλλά για πραγματική αντίφαση ανάμεσα στις γνώσεις που παρέχουν τα ΤΕΙ και τη δουλειά που ανατίθεται στους απόφοιτους. (Το πρόβλημα εξακολουθεί να υπάρχει και μάλιστα αυξημένο αφού με τα νέα περιγράμματα προγραμμάτων αναβαθμίζονται οι σπουδές).

Να δύο χαρακτηριστικές απαντήσεις απόφοιτων: Η πρώτη αναφέρεται σ' αυτό που θίξαμε παραπάνω, ενώ η δεύτερη, που είναι απάντηση στο ερώτημα για τη στάση των απόφοιτων απέναντι στη δουλειά, δείχνει τη δυσφορία τους για την υποβαθμισμένη απασχόλησή τους:

- «Είμαι Τεχνολόγος Ηλεκτρολόγος συντηρητής. Μπορώ να πω ότι το πτυχίο με κατοχυρώνει μόνο ως τεχνίτη. Τίποτα περισσότερο. Το προβλήμα μου είναι ότι οι γνώσεις που πήρα είναι πολύ περισσότερες από αυτές που ζητούν στην βιομηχανία». «Με ένα πτυχίο Εργοδηγού κατωτέρας -λέει- θα έκανα την ίδια δουλειά που κάνω ως κάτοχος πτυχίου ΚΑΤΕΕ και θα έπαιρνα τα ίδια χρήματα».

Αλλά κι αν ακόμα έκανε δουλειά ανάλογη με τις γνώσεις του δεν θα μπορούσε κανείς να υποχρεώσει την εταιρεία του να τον χρησιμοποιήσει ως Τεχνολόγο Μηχανικό, γιατί απλούστατα δεν υπάρχει τέτοιος νόμος. Είναι επόμενο αυτή η κατάσταση να γεννά τη δυσφορία του απόφοιτου των ΚΑΤΕΕ (ΤΕΙ) απέναντι στη δουλειά του. Να τι μας είπε ένας Μηχανολόγος:

- «Η δουλειά που κάνω δεν μ' αρέσει γιατί είναι άσχετη μ' αυτά που έμαθα και μ' αυτά που θα ήθελα να κάνω. Ουσιαστικά δεν έχω καμιά υπευθυνότητα και καμιά πρωτοβουλία. Για όλα είναι υπεύθυνος τ' αφεντικό μου και ο γιός του. Αυτά που κάνω εγώ είναι καθαρά πρακτικά πράγματα που θα μπορούσε να τα κάνει και ένας απόφοιτος Λυκείου. Για να είμαι ειλικρινής ψάχνω για άλλη δουλειά από καιρό αλλά δεν βρίσκεις τίποτα».

Από τα στοιχεία που συγκεντρώσαμε προκύπτει ότι δεν πρόκειται για μεμονωμένες περιπτώσεις αλλά για χαρακτηριστικές καταστάσεις που επικρατούν στο μεγαλύτερο τμήμα της βιομηχανίας.

Η κατάσταση αυτή επιδρά αρνητικά και στην ένταξη των αποφοίτων στην παραγωγή με αποτέλεσμα τη φθορά των γνώσεών τους και την εναγώνια προσπάθεια από αυτούς να βρουν μια δουλειά που να υπόσχεται κάποια ανοδική πορεία. Αυτή ακριβώς η

πραγματικότητα κρύβεται πίσω από τα στοιχεία του πίνακα 7.

Από τα στοιχεία που συγκεντρώσαμε για τους απόφοιτους της ΑΣΤΕΜ προκύπτει ότι, με εξαίρεση αυτούς που μπήκαν αμέσως στο δημόσιο, οι υπόλοιποι στην συντριπτική τους πλειοψηφία, άλλαξαν πολλές δουλειές, ώπου να βρουν απασχόληση σχετική με την ειδικότητά τους, ενώ στο μεταξύ μεσολάβησαν και διαστήματα ανεργίας και πλήρους ετεροαπασχόλησης.

Αν στα στοιχεία της δικής μας έρευνας προσθέταμε και την εκτίμηση της ΠΕΠΥΤΕΜ ότι στους κλάδους που καλύπτει επικρατεί ανεργία 40-60%, θα είχαμε μια σαφή εικόνα για το πως «υποδέχεται» η αγορά εργασίας τους απόφοιτους της ΑΣΤΕΜ. Πρόκειται για στοιχείο μεθόδου μέτρησης των προγραμμάτων σπουδών των ΤΕΙ στη χώρα μας.

Παρουσιάζει όμως ενδιαφέρον και από αυτή την άποψη το ερώτημα πως βρίσκουν δουλειά οι απόφοιτοι των ΚΑΤΕΕ/ΤΕΙ.

γ) Τρόπος ανεύρεσης τελευταίας εργασίας και βοήθεια πτυχίου.

Οι δύο πίνακες που ακολουθούν δείχνουν πως βρήκαν την τελευταία τους δουλειά οι ερωτώμενοι απόφοιτοι και πόσο τους βοήθησε το πτυχίο τους στην πρόσληψή τους.

ΠΙΝΑΚΑΣ 9. Τρόπος Ανεύρεσης τελευταίας Εργασίας

Αγγελίες	Γνωριμίες	Διαγωνισμός	Πληροφορία από τρίτο	Ελεύθερη επ/τίες ή σε οικ/κή επιχείρηση	Άλλος
10	14	8	3	4	6

Από τα στοιχεία μας προκύπτει ότι υπάρχει μια συνάρτηση ανάμεσα στον τομέα απασχόλησης και στον τρόπο ανεύρεσης της τελευταίας εργασίας των απόφοιτων. Όσοι εργάζονται στο Δημόσιο μας είπαν ότι βρήκαν τις δουλειές τους κυρίως με γνωριμίες ή συμμετέχοντας σε διαγωνισμό, ενώ όσοι δουλεύουν στον ιδιωτικό τομέα μας είπαν ότι βρήκαν τις δουλειές τους κυρίως με τις αγγελίες.

Παρουσιάζει για μας ιδιαίτερο ενδιαφέρον να δούμε πόσο βοήθησε το πτυχίο των ΚΑΤΕΕ στην πρόσληψη και στη δουλειά που κάνει ο απόφοιτος. Από τα στοιχεία που συγκεντρώσαμε προέκυψε η εξής εικόνα:

ΠΙΝΑΚΑΣ 10.: Βοήθεια πτυχίου στην ανεύρεση εργασίας

Το πτυχίο ήταν απαραίτητο ή βοήθησε	Το πτυχίο δεν ήταν απαραίτητο	Άλλος τρόπος ανεύρεσης εργασίας
33	7	5

Ο Πίνακας αυτός παρουσιάζει ανάγλυφα μια ιδιοτυπία που πρέπει να προσεχτεί στις εκτιμήσεις για την αξία και τον ρόλο του πτυχίου των ΤΕΙ. Ενώ αρκετοί απόφοιτοι στον ιδιωτικό τομέα κάνουν δουλειές κάτω από τα προσόντα τους, το πτυχίο για την πρόσληψή τους ήταν απαραίτητο προσόν.

Τι ακριβώς σημαίνει αυτό; Πρόκειται για ερώτημα που αξίζει να διερευνηθεί. Ίσως σημαίνει κυρίως ότι οι εργοδότες για δουλειές που απαιτούν γνώσεις Τεχνικού – Επαγγελματικού Λυκείου προτιμούν τους κατόχους ΚΑΤΕΕ/ΤΕΙ επειδή αυτό ανεβάζει το κύρος της επιχείρησης απέναντι στο κράτος προσφέροντας συγχρόνως ευρύτερη επιφάνεια διαπραγμάτευσης για ενίσχυση. Μια επιχείρηση με ανεπτυγμένο εργατικό προσωπικό έχει μεγαλύτερες δυνατότητες εκσυγχρονισμού και ανάπτυξης. Εξάλλου ένα τέτοιο προσωπικό έχει μεγαλύτερες δυνατότητες προσαρμογής στις νέες καταστάσεις και στις αναλήψεις πρωτοβουλιών. Αυτές όμως είναι υποθέσεις που εμείς δεν είχαμε τη δυνατότητα να επαληθεύσουμε, ούτε ήταν κάτι τέτοιο στους στόχους μας.

Κλείνοντας την ενότητα των ερωτημάτων για τις προσδοκίες και την επαγγελματική σταδιοδρομία των αποφοίτων παρουσιάζουμε τα στοιχεία που αναφέρονται στο βαθμό ικανοποίησής τους από την δουλειά που έκαναν όταν έδωσαν την συνέντευξη (ερωτήσεις 16-17).

Από τους 45 οι 24 δήλωσαν ότι είναι ευχαριστημένοι από την δουλειά τους, οι 12 ότι δεν είναι, και τέλος οι υπόλοιποι 9 «έτσι κι έτσι». Η εικόνα, αν λάβουμε υπόψη τα προηγούμενα δεν είναι τόσο κακή. Αποτελεί λοιπόν κάποια ιδιαίτερη ανάλυση.

Η καταφατική απάντηση στο ερώτημα για το βαθμό ικανοποίησης από τη δουλειά δε σημαίνει σε όλες τις περιπτώσεις ότι η δουλειά που κάνει τώρα ο απόφοιτος του ΚΑΤΕΕ είναι ανάλογη με τις απαιτήσεις και τις γνώσεις του. Πάντως οι περισσότεροι από όσους δήλωσαν ότι είναι ευχαριστημένοι με την δουλειά τους αναφέρθηκαν στην δυνατότητα που έχουν να ασχολούνται με πράγματα που είχαν σπουδάσει ή με παραπλήσια προς αυτά. Υπήρξαν όμως και περιπτώσεις που οι απόφοιτοι δήλωσαν ότι είναι ευχαριστημένοι γιατί έχουν δουλειά, ενώ πολλοί συνάδελφοί τους είναι άνεργοι. Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι είναι ευχαριστημένοι από το είδος και το επίπεδο της δουλειάς που κάνουν.

Όσοι τοποθετήθηκαν αρνητικά ανέφεραν ότι η δουλειά που κάνουν είναι υποβαθμισμένη, ότι ετεροαπασχολούνται, ή ότι οι εργασιακές συνθήκες δεν είναι καλές ή ακόμα ότι οι οικονομικές αποδοχές τους είναι χαμηλές.

Όσοι τοποθετήθηκαν αρνητικά ανέφεραν ότι η δουλειά που κάνουν είναι υποβαθμισμένη, ότι ετεροαπασχολούνται, ή ότι οι εργασιακές συνθήκες δεν είναι καλές ή ακόμα ότι οι οικονομικές αποδοχές τους είναι χαμηλές.

Τους ίδιους λόγους αναφέρουν και οι υπόλοιποι που στην ερώτηση 16 απάντησαν «έτσι και έτσι», με την προϋπόθεση ότι ένα τμήμα των απόφοιτων εργάζονται σε δουλειές της ειδικότητάς τους. Τίθεται το ερώτημα αν οι γνώσεις που πήραν από το ίδρυμα είναι επαρκείς. Παραθέτουμε τα στοιχεία που προέκυψαν από τις απαντήσεις σ' αυτή την ερώτηση προβαίνοντας συγχρόνως και σε ένα σχολιασμό τους. Πρώτα όμως θα δώσουμε τα στοιχεία που αναφέρονται στο βαθμό πρακτικής εφαρ-

μογής στην παραγωγή των γνώσεων που παρέχει το ίδρυμα.

4.4. Βαθμός επάρκειας γνώσεων

Ξεκινώντας από την ερώτηση που αναφέρεται στην άμεση εφαρμογή των γνώσεων που πήρε ο απόφοιτος στα ΚΑΤΕΕ Αθηνών, παρατηρούμε μια ανομοιογένεια στις απαντήσεις τόσο μεγάλη που δεν επιτρέπει την εξαγωγή γενικού συμπεράσματος. Υπάρχουν ωστόσο δύο τμήματα της ΑΣΤΕΜ όπου οι απαντήσεις των απόφοιτων παρουσιάζουν σημαντική ομοιότητα. Συγκεκριμένα στο ερώτημα για την δυνατότητα άμεσης εφαρμογής των γνώσεων οι απαντήσεις των απόφοιτων του Τμήματος Δομικών Έργων (7 άτομα) ήταν όλες καταφατικές. Θα πρέπει όμως να τονίσουμε εδώ ότι από τους επτά ερωτώμενους οι 2 κάνουν δουλειά υποβαθμισμένη, αρκετά κάτω από τις δυνατότητές τους και τις γνώσεις τους. Ακριβώς το αντίθετο συμβαίνει με τους Ηλεκτρολόγους. Από τους 9 ερωτώμενους οι 6 είπαν ότι οι γνώσεις που πήραν από τα ΚΑΤΕΕ δεν έχουν εφαρμογή, οι δύο είπαν ότι μερικώς έχουν, «...πολλά πράγματα που συνάντησα στη δουλειά ούτε καν τα είχαμε μάθει», είπε χαρακτηριστικά ο ένας.

Τέλος ο 9ος ερωτώμενος είπε ότι οι γνώσεις που παρέχει το ΚΑΤΕΕ έχουν αμεσότητα, όχι όμως στη δουλειά του που είναι υποβαθμισμένη και τυποποιημένη.

Στα υπόλοιπα Τμήματα οι απαντήσεις μοιράζονται έτσι που είναι δύσκολο να καθοριστεί η ύπαρξη μιας ορισμένης τάσης.

Εκεί όμως που τα πράγματα ξεκαθαρίζουν είναι στην ερώτηση που αναφέρεται στην επάρκεια των γνώσεων.

Από την επεξεργασία του συνεντευξιακού υλικού πάνω σ' αυτό το ερώτημα που κάναμε κατά τμήμα πήραμε τις εξής απαντήσεις:

Στους Δομικούς από τους 7 οι 6 απάντησαν αρνητικά στο ερώτημα. Αλλά και εκείνος που δήλωσε καταφατικά είπε ότι η δουλειά του είναι υποβαθμισμένη.

Στους Υδραυλικούς και Συγκοινωνιακούς από τους 9 ερωτώμενους οι 7 απάντησαν αρνητικά και οι άλλοι δύο είπαν ότι αν και για τη δουλειά που κάνουν οι γνώσεις του ΚΑΤΕΕ είναι επαρκείς ωστόσο κατανόμασαν πολλές ελλείψεις σ' αυτές.

Στους Τοπογράφους από τους 5 ερωτώμενους οι 4 απάντησαν αρνητικά ενώ ένας αν και απάντησε θετικά, κατανόμασε τόσες ελλείψεις στις σπουδές που την αμφισβητούν.

Στους Μηχανολόγους από τους 9 ερωτώμενους οι 7 είπαν ΟΧΙ στο ερώτημα για την επάρκεια των γνώσεων του ΚΑΤΕΕ ο ένας «ΕΤΣΙ ΚΙ ΕΤΣΙ» επισημαίνοντας πολλές ελλείψεις στις σπουδές και ένας μίλησε για επάρκεια γνώσεων χωρίς να κατονομάσει ελλείψεις στις σπουδές.

Στους Ηλεκτρολόγους από τους 9 ερωτώμενους οι 8 είπαν ΟΧΙ. Υπάρχει μια αμφιλεγόμενη απάντηση στην περίπτωση ενός ερωτώμενου ο οποίος είναι κάτοχος διπλώματος και άλλης σχολής και εργάζεται στην παραγωγή 20 περίπου χρόνια, δηλαδή διαθέτει ένα μοναδικό πλεονέκτημα απέναντι στους άλλους ερωτώμενους

οι περισσότεροι από τους οποίους εργάζονται 1 έως 3 χρόνια, που δεν μπορούμε να σταθμίσουμε.

Τέλος στους Ηλεκτρονικούς σε σύνολο 6 ερωτώμενων, οι 2 είπαν «ΟΧΙ». Ο ένας παρήρτησε ότι δεν υπάρχει επάρκεια γνώσεων στα ηλεκτρονικά, γιατί σωστά είπε, αυτά εξελίσσονται γρήγορα ενώ συγχρόνως έκανε προτάσεις για την βελτίωση των σπουδών. Ο ερωτώμενος είναι εκπαιδευτικός στα ΚΑΤΕΕ. (Διδάσκει 8 χρόνια Φυσική σε φροντιστήριο).

Τέλος ένας ερωτώμενος που εργάζεται στη ΔΕΗ από το 1958 ως ηλεκτρολόγος είπε ότι οι γνώσεις που του παράσχε το ΚΑΤΕΕ ήταν επαρκείς, αλλά σε συνδυασμό με την πρακτική πείρα που διέθετε πρόσθεσε: «Αν δεν είχα αυτή την πείρα δεν θα με οφελούσαν τόσο πολύ». Τέλος, ένας άλλος ερωτώμενος είπε ότι γνώσεις του ΚΑΤΕΕ του ήταν επαρκείς κατά 60-70%.

Στο ερώτημα για την αναλογία και τη σχέση των θεωρητικών γνώσεων και της πρακτικής άσκησης στα προγράμματα σπουδών της Σχολής οι απαντήσεις παρουσιάζουν μεγάλες αποκλίσεις. Ένα μέρος από αυτούς υποστηρίζουν ότι οι θεωρητικές γνώσεις (Μαθηματικά, Φυσικά, Χημεία κ.λπ.), είναι πολλές και θα πρέπει να αντικατασταθούν με πρακτική άσκηση και με γνώσεις εφαρμογής, ενώ ένα άλλο μέρος λέει το αντίθετο. Αυτή την απόκλιση εκτίμησης τη συναντήσαμε στους απόφοιτους όλων των τμημάτων της ΑΣΤΕΜ, με διαφορετικές όμως αναλογίες. Σχεδόν όλοι τους όμως έθεσαν το θέμα της εργαστηριακής υποδομής.

Χαρακτηριστική είναι η διατύπωση ενός ηλεκτρολόγου, που εργάζεται στον Ο.Τ.Ε. από το 1974. «Έχω την εντύπωση, είπε, ότι πρέπει να πέσει μεγαλύτερο βάρος στα εργαστήρια διότι εκεί υποφέρουν όλοι οι απόφοιτοι. Αποφοιτούν από κάποιο τεχνικό τμήμα και δεν μπορούν να πιάνουν το κατσαβίδι που λέμε εμείς οι ηλεκτρολόγοι. Παίρνουν ένα πτυχίο με βαθμό 8 ή 9 και όταν τους λες να σου συνδέσουν μια πρίζα καίγονται. Εκεί πάσχουν αυτές οι σχολές, στην πρακτική άσκηση». Άλλοι επισήμαναν την ύπαρξη μηχανημάτων για την εργαστηριακή άσκηση που «μένουν σφραγισμένα για να μην τα χαλάσουμε».

4.5 Γνώμες για το εκπαιδευτικό προσωπικό και για τα προγράμματα σπουδών

Ένα άλλο ζήτημα που αναφέρεται σαν κύρια έλλειψη σχετικά με τις σπουδές είναι η κατάρτιση του εκπαιδευτικού προσωπικού. Από τους 45 απόφοιτους της ΑΣΤΕΜ που ρωτήθηκαν μόνο 8 δεν έθεσαν πρόβλημα εκπαιδευτικού προσωπικού. Όλοι οι άλλοι υποστηρίζουν ότι το εκπαιδευτικό προσωπικό είναι -με μικροεξαιρέσεις- κάτω από τις απαιτήσεις ενός ιδρύματος της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης με αποτέλεσμα η προσφορά τους να είναι υποαθμισμένη με ανάλογη επίπτωση στην κατάρτιση των απόφοιτων. Εξαίρεση αποτελούν, σύμφωνα με τη γνώμη ενός απόφοιτου, όσοι τελείωσαν από τους πρώτους το ΚΑΤΕΕ Αθηνών. Σ' αυτούς δίδαξαν καθηγητές του

Πολυτεχνείου που χρησιμοποιήθηκαν από το ίδρυμα σε μεγάλη έκταση λόγω έλλειψης δικού του εκπαιδευτικού προσωπικού. Ο ερωτώμενος τελείωσε το Τμήμα Υδραυλικών και Συγκοινωνιακών Έργων. Το επίπεδο των σπουδών των πρώτων χρόνων στο Τμήμα αυτό ήταν σύμφωνα με τη μαρτυρία του απόφοιτου, ανεβασμένο και η διδασκαλία αποδοτική. Τα προβλήματα και οι ελλείψεις εκδηλώνονταν σε άλλους τομείς. Αργότερα όταν αντικαταστάθηκαν οι καθηγητές του Ε.Μ.Π. οι σπουδές υποβαθμίστηκαν.

Μια μικρή μειοψηφία των απόφοιτων ανάγει την χαμηλή αποδοτικότητα των καθηγητών στις αντικειμενικές συνθήκες, κυρίως στις χαμηλές απολαβές και στην έλλειψη της αναγκαίας κτιριακής, εργαστηριακής υποδομής. Οι περισσότεροι από τους ερωτώμενους ανήγαγαν το πρόβλημα στο ότι οι καθηγητές δεν έχουν τις απαραίτητες γνώσεις που απαιτούνται για την αποτελεσματική άσκηση του λειτουργήματος.

Ορισμένοι τόνισαν ότι υπάρχουν καθηγητές με γερές γνώσεις. Είναι καλοί επιστήμονες αλλά δεν είναι καλοί δάσκαλοι, δεν έχουν μεταδοτικότητα, τρόπους προσέγγισης των σπουδαστών κ.λπ.

Σχετικά με τα προγράμματα σπουδών οι γνώμες των απόφοιτων είναι διχασμένες. Οι περισσότεροι υποστηρίζουν ότι τα προγράμματα σπουδών έχουν πολλές ελλείψεις. Όμως είναι αρκετοί και εκείνοι που εντοπίζουν το πρόβλημα των σπουδών όχι στα ελλειπή προγράμματα καθ' αυτά αλλά στο ότι δεν εφαρμόζονται. Τέτοιες απόψεις ειπώθηκαν από τους απόφοιτους όλων των τμημάτων της ΑΣΤΕΜ.

Ανεφέρουμε ενδεικτικά τις γνώμες δύο τοπογράφων.

- «Τα προγράμματα είναι σωστά, από αυτά όμως διδάσκεται μόνο ένας μέρος...» (αποφοίτησε το 1980)

- «Τα μαθήματα σαν τίτλοι είναι καλά. Όμως υπάρχουν προβλήματα με το περιεχόμενό τους» (αποφοίτησε το 1977).

Παρόμοιες τοποθετήσεις υπάρχουν και άλλες. Αναφέρθηκαν και άλλες ελλείψεις που αφορούν την οργάνωση σπουδών και τον τρόπο διδασκαλίας. Πρόκειται για αδυναμίες που καλύπτουν διαφορετικά πράγματα, αφορούν όμως πρώτα και κύρια στις συνθήκες και στο εκπαιδευτικό και παιδαγωγικό κλίμα μέσα στο οποίο γίνεται η διδασκαλία αλλά και στους τρόπους που αυτή γίνεται.

Στις συνεντεύξεις αναφέρθηκαν ακραίες περιπτώσεις αρνητικού κλίματος διδασκαλίας, όπως η περίπτωση που εξιστορεί ένας Τοπογράφος (αποφοίτησε το 1981): Τους χώρισαν -είπε- σε ομάδες ανά 6 άτομα και τους άφησαν μόνους χωρίς άμεση παρακολούθηση με σκοπό στο τέλος του εξαμήνου να παραδώσουν μια άσκηση. Οι δύο (ή τρεις) βοηθοί που ήταν επιφορτισμένοι με την παρακολούθησή τους περνάγανε τότε-τότε να δούνε αν είμαστε εκεί, όχι τι κάνουμε. Από τους 6 της ομάδας κάποιος ήταν «όπως θα λέγαμε σπασίκλας. Αυτός ασχολιόνταν σοβαρά με την άσκηση. Οι άλλοι αντέγραφαν το διαγώνισμα. Κάπως έτσι τελειωνες και πέρναγες με την άσκηση».

Σχετικά με την οργάνωση σπουδών αναφέρθηκε από όλους η έλλειψη συνεχούς ωρολογιακού προγράμματος: Λίγες ώρες το πρωί, λίγες το απόγευμα με κενό με-

σοδιάστημα.

Μια άλλη δέσμη γνωμών αναφέρεται στη μικρή χρονική διάρκεια των σπουδών (τρία αντί τέσσερα χρόνια), στο χαμηλό ύψος των δαπανών για τα ΚΑΤΕΕ/ΤΕΙ και στα πολύ γνωστά ζητήματα για τα οποία δεν υπάρχει λόγος να επεκταθούμε εδώ: Κτιριακό, εργαστήρια και εργαστηριακός εξοπλισμός κ.λπ. Θα μπορούσαμε ίσως να μιλήσουμε για τις επιπτώσεις αυτών των ελλείψεων στα προγράμματα σπουδών, αλλά δεν είναι εδώ αυτό το θέμα μας. Ορισμένες πτυχές όμως θα θιχτούν στις μελέτες για τα μεθοδολογικά και για τη σχέση εκπαίδευσης των επαγγελματιών.

Μια δέσμη κρίσεων αναφέρεται σε ελλείψεις για τις οποίες μιλάμε παρακάτω σε συνάρτηση με τις απαντήσεις που πήραμε σε ανάλογες ερωτήσεις που αφορούν τις εξειδικεύσεις, την αναλογία των γενικών μαθημάτων στα προγράμματα, το βάρος κάθε μαθήματος στο πρόγραμμα και την πρακτική άσκηση.

Πρώτα όμως θα σταθούμε για λίγο πάνω σε ένα ιδιαίτερα σημαντικό θέμα για την ΑΣΤΕΜ, για τη στάση των σπουδαστών απέναντι στη σύγχρονη τεχνολογία ως στοιχείο των προγραμμάτων σπουδών και ως αντικείμενο των ενδιαφερόντων τους. Μολονότι δεν έχουμε εξετάσει ειδικά το θέμα αυτό, ωστόσο κατά την επεξεργασία του συνεντευξιακού υλικού διαπιστώσαμε ότι ενώ η σύγχρονη νέα τεχνολογία είναι το κέντρο των ενδιαφερόντων των σπουδαστών, από τις απαντήσεις των ερωτηθέντων στα σχετικά ερωτήματά μας προκύπτει ότι ελάχιστοι ήταν εκείνοι που σημείωσαν την απουσία της από τα προγράμματα σπουδών ως έλλειψη. Μόνο 4 από τους ερωτηθέντες έθεσαν το ζήτημα της αυξημένης παρουσίας της νέας τεχνολογίας στα προγράμματα σπουδών. Και οι τέσσερις προέρχονται από τον κλάδο των Τεχνολόγων Ηλεκτρολόγων και των Ηλεκτρονικών. Πάντως μείναμε με την εντύπωση ότι όχι μόνο οι ερωτηθέντες αλλά ευρύτερα τμήματα αποφοίτων και σπουδαστών δεν έχουν ακριβή εικόνα για τη νέα (σύγχρονη) τεχνολογία που επαγγελματικά τους αφορά και ότι οι γενικότερες γνώσεις τους για τη σύγχρονη νέα τεχνολογία παρουσιάζουν και σοβαρές ελλείψεις.

4.6. Προτάσεις για την βελτίωση των προγραμμάτων σπουδών

Ακούστηκαν τόσες πολλές προτάσεις στις συνεντεύξεις με τους απόφοιτους της ΑΣΤΕΜ που είναι αδύνατο να αναφερθούν εδώ όλες. Ούτε υπάρχει λόγος εξάλλου να παραθέσουμε ασυστηματοποίητα όλα όσα ειπώθηκαν καιόπως ειπώθηκαν, με πολλές επαναλήψεις. Ενδιαφέρουν οι τάσεις που ανακύπτουν από τις προτάσεις για τη βελτίωση των προγραμμάτων σπουδών.

Σαν γενική παρατήρηση μπορούμε να πούμε ότι σε αρκετά μαθήματα υπήρξε σημαντική σύγκλιση των προτάσεων. Σε ένα δεύτερο επίπεδο καταγράψαμε την τάση αύξησης του αριθμού των μαθημάτων. Υπήρξαν και άλλοι που δέχονται τα προγράμματα σπουδών όπως είναι, ίσως επειδή δεν είναι σε θέση να εκφέρουν γνώμη. Διαπιστώσαμε ωστόσο ότι η σχεδόν αντιπαραθετική σε μερικές περιπτώσεις διαφορά

γνωμών για τα προγράμματα σπουδών οφείλεται κατά κύριο λόγο στις διαφορές που υπάρχουν σχετικά με τις απαιτήσεις του τομέα στον οποίο εργάζονται. Αυτό αφορούσε όμως ένα μικρό τμήμα των ερωτώμενων. Οι απαντήσεις των άλλων δεν παρουσιάζουν αυτή την ριζική απόκλιση.

Εξάλλου όταν οι απόφοιτοι έκαναν υποδείξεις για βελτίωση των σπουδών δεν είχαν στο μυαλό τους πραγματικές αυξήσεις σε ώρες διδασκαλίας αλλά την ποσοτική και την ποιοτική βελτίωση των παρεχόμενων γνώσεων, που όμως, μεταφράζεται υποχρεωτικά σε περισσότερες ώρες, ενώ υποκρύπτει και το αίτημα για καλύτερο τρόπο διδασκαλίας, για καλά καιαρκετά εραστήρια, καλά βιβλία, καλύτερα καταρτισμένο εκπαιδευτικό προσωπικό κ.λπ. Λίγοι ήταν εξάλλου εκείνοι που υπόδειξαν αφαίρεση μαθημάτων από τα προγράμματα σπουδών.

Όσο για τις βελτιώσεις στα προγράμματα σπουδών οι επικρατέστερες προτάσεις ήταν οι εξής:

- Αύξηση των μαθημάτων ειδικότητας
- Περιορισμός των θεωρητικών μαθημάτων
- Να ανέβει το εργαστήριο και η πρακτική εφαρμογή σε όλα τα μαθήματα και να μειωθούν οι ώρες διδασκαλίας.

Αναλυτικότερα οι προτάσεις των αποφοίτων για τα προγράμματα σπουδών έχουν ως εξής:

Στους Δομικούς από τους 7 απόφοιτους που ερωτήθηκαν μόνο ένας είπε ποια μαθήματα να μειωθούν, ενώ ένας άλλος είπε ότι το ζήτημα δεν είναι οι αυξομειώσεις αλλά το περιεχόμενο των μαθημάτων. Πρότεινε επίσης στην κατάρτιση και την εφαρμογή των προγραμμάτων να λαμβάνεται υπόψη ότι οι σπουδαστές έχουν διαφορετική προπαιδεία, που τους παρείχαν τα διάφορα Λύκεια και Φροντιστήρια και ότι ξεκινούν από διαφορετικά πολιτιστικά επίπεδα την σταδιοδρομία τους στο ίδρυμα.

Διαπιστώσαμε και την τάση να προτείνουμε μαθήματα για πρόγραμμα σπουδών που είναι απαραίτητες για τη δουλειά του ερωτώμενου.

Οι απαντήσεις των υπόλοιπων τεσσάρων ερωτώμενων έχουν ως εξής: Όλοι τους ζήτησαν να αυξηθούν οι ώρες μαθημάτων της Μηχανικής, του Σχεδίου, των Στοιχείων κατασκευής Σκυροδέματος. Τρεις από τους τέσσερις πρότειναν να αυξηθούν οι ώρες των Θεμελιώσεων και της Αρχιτεκτονικής Λεπτομέρειες, Υπολογισμοί Κατασκευών και Παραστατικής Γεωμετρίας της κατασκευής κτιρίων και τα Στοιχεία Σιδηρών και Ξύλινων Κατασκευών. Τέλος δύο πρότειναν να αυξηθούν οι ώρες των εξής μαθημάτων:

- Μηχανολογικές Εγκαταστάσεις Κτιρίων.
- Κόστος Κατασκευής και Προϋπολογισμός της Αρχιτεκτονικής, και Διεύθυνση Εργοταξίου, ενώ ένας άλλος πρότεινε να αυξηθούν οι ώρες της Τεχνολογίας Υλικών, της Τοπογραφίας, της Εδαφοτεχνικής και των Ξένων Γλωσσών.

Από τους 9 ερωτώμενους που πήραν το πτυχίο τους στα Υδραυλικά και Συγκοινωνιακά έργα είχαμε τις εξής απαντήσεις:

Ένας πρότεινε να αλλάξει ο τρόπος διδασκαλίας, θεωρώντας το ως κυρίαρχο πρόβλημα των σπουδών στα ΚΑΤΕΕ. Παραπλήσια άποψη διατύπωσε και ένας άλλος α-

πόφοιτος που μίλησε για πιο ουσιαστική εκπαίδευση, προτείνοντας συγχρόνως το τμήμα να γίνει διπλής κατεύθυνσης, δηλαδή να υπάρξει ξεχωριστό τμήμα για τα Συγκοινωνιακά από τα Υδραυλικά Έργα. (Η πρόταση αυτή επανέρχεται αναλυτικά στην ερώτηση για τις εξειδικεύσεις). Τέλος ένας τρίτος απόφοιτος πρότεινε να αυξηθούν τα μαθήματα των Υδραυλικών Έργων (αυτό είναι το επάγγελμά του) ενώ και αυτός στην ερώτηση για τις εξειδικεύσεις μίλησε για χωρισμό του τμήματος σε διπλή κατεύθυνση.

Από τους υπόλοιπους 6 οι 3 υποστήριξαν να ανέβει το βάρος των μαθημάτων της ειδικότητας στο σύνολό τους. Εκεί που διαφωνούν είναι ο τρόπος που θα γίνει αυτό: Ένας είπε ότι αυτό πρέπει να γίνει με την αύξηση της διάρκειας σπουδών αφού όλα τα μαθήματα είναι αναγκαία. Ένας άλλος πρότεινε να μειωθούν οι ώρες των γενικών μαθημάτων προς όφελος των μαθημάτων ειδικότητας, αφού η διάρκεια των σπουδών είναι δεδομένη. Τέλος ένας τρίτος πρότεινε να αυξηθούν οι ώρες και ο αριθμός των μαθημάτων ειδικότητας και να μειωθούν οι ώρες και ο γενικός αριθμός των γενικών μαθημάτων χωρίς να αυξηθεί η διάρκεια των σπουδών.

Από τους τρεις ερωτώμενους των υδραυλικών και συγκοινωνιακών έργων που υπολείπονται οι δύο πρότειναν αύξηση των ωρών του Σχεδίου, της Παραστατικής Γεωμετρίας, των Υπολογιστών των Κατασκευών, των Συστημάτων Κυκλοφορίας, των Στοιχείων Οδοποιίας και των Υποστρωμάτων - Καταστρωμάτων. Ο ένας από τους δύο πρότεινε να αυξηθούν οι ώρες του μαθήματος Δομικές Μηχανές, της Τοπογραφίας και Χρήσης Η/Υ. Προτάθηκε επίσης από τον ίδιο να αυξηθούν οι ώρες της Υδραυλικής, τα Λιμενικά και η Διευθέτηση Ποταμών, η Επεξεργασία Λυμάτων, οι Αερολιμένες, τα Φράγματα και οι Τεχνικές Λήμνες.

Στο Τμήμα Τοπογράφων παρατηρήθηκε μεγαλύτερη ομοιότητα απαντήσεων. Από τους 5 απόφοιτους που ερωτήθηκαν στις συνεντεύξεις μας οι τέσσερις πρότειναν να δοθεί βάρος στα μαθήματα ειδικότητας με έμφαση στη δουλειά του εργαστηρίου.

Δεν προχωρούμε στην αναλυτική παρουσίαση των προτάσεών τους.

Από τους 9 ερωτώμενους **Μηχανολόγους** ο ένας πρότεινε να αρχίζουν τα μαθήματα ειδικότητας από το πρώτο εξάμηνο, εντάσσοντας την πρότασή του σε ένα ευρύτερο πλαίσιο αναμόρφωσης των προγραμμάτων. Οι άλλοι στάθηκαν σε λεπτομέρειες.

Από τις απαντήσεις των Μηχανολόγων προκύπτει ότι, παρόμοια με τους Ηλεκτρολόγους και τους Ηλεκτρονικούς δίνουν -για διαφορετικούς λόγους- έμφαση στην ενίσχυση των προγραμμάτων με μαθήματα που αναφέρονται στη σύγχρονη τεχνολογία, ειδικότερα στους Η/Υ. Οι 3 από τους 9 ερωτώμενους αναφέρθηκαν στις ελλείψεις των απόφοιτων στο μηχανολογικό σχέδιο και πρότειναν την ενίσχυσή του.

Μερικοί πρότειναν να αυξηθούν οι ώρες της Παραστατικής Γεωμετρίας που την θεωρούν συγγενικό μάθημα με το Σχέδιο. Μάλιστα προτάθηκε η Παραστατική Γεωμετρία να συγχωνευτεί με το Σχέδιο και να αποτελέσει τμήμα του.

Παραθέτουμε εδώ την απάντηση ενός Μηχανολόγου την οποία θεωρούμε αντιπροσωπευτική για τις απόψεις των Μηχανολόγων που εκφράστηκαν στις συνεντεύξεις μαζί τους (αποφοίτησε το 1979): «Ο Τεχνολόγος έχει ανάγκη το Μηχανολογικό Σχέ-

διο. Ποιος από μας έκανε, όμως, ουσιαστικό Μηχανολογικό Σχέδιο; Ένα εξάμηνο πρακτικής άσκησης δεν αρκεί γι' αυτό». Μάλιστα όταν στο εξάμηνο αυτό ο σπουδαστής πρέπει να μάθει να λιμάρει, να μάθει τι είναι ο τόρνος και τι κάνει. Αν δεν πας στα μεγάλα μηχανοργαεία, αν δεν δεις τα σύγχρονα μεγάλα μηχανουργία πως δουλεύουν δεν μπορείς να μορφώσεις ιδέα για τις μηχανές που δεσπόζουν σήμερα». «Πολύ περισσότερο αν δεν έχεις προηγούμενη εργαστηριακή πείρα, όπως συνέβηκε με μας». «Είναι σοβαρές αυτές οι ελλείψεις ειδικά για Τεχνολόγους που υποτίθεται ότι κάνουν εφαρμογές. Ένα εξάμηνο Τεχνολογία Μηχανολογικών Υλικών γι' αυτό το μάθημα δεν μπορεί να καλύψει τίποτα, ειδικά όταν αυτό το μάθημα είναι το Α και το Ω των Τεχνολόγων Μηχανολόγων. Αν δεν ξέρεις για πιο υλικό μιλάς, τι ιδιότητες έχει είναι σαν να μη ξέρεις τίποτα για την τέχνη σου». «Τι εννοούμε με τη χρήση Η/Υ I. και II: Μάθαμε μια γλώσσα Η/Υ, την FORTRAN αλλά από κει και πέρα τίποτα. Ότι μάθαμε τα ξεχάσαμε. Ούτε την χρησιμοποιήσαμε αυτή τη γλώσσα, ούτε μας δόθηκαν τα ερεθίσματα για να μπορέσουμε να την χρησιμοποιήσουμε».

Οι απόφοιτοι του **Τμήματος Ηλεκτρολόγων** τόνισαν, τις ελλείψεις των προγραμμάτων σπουδών σχετικά με τη σύγχρονη τεχνολογία, ειδικότερα σχετικά με την ηλεκτρονική και τις τεχνολογικές εξελίξεις στον τομέα που αμεσότερα τους ενδιαφέρει.

Αυτό που ξεχωρίζει τις απόψεις που ακούστηκαν στις συνεντεύξεις με τους απόφοιτους του τμήματος των Ηλεκτρολόγων είναι μια προσπάθεια να στοιχειοθετηθεί κάποια πρόταση για τον τρόπο εφαρμογής των νέων τεχνολογικών αντικειμένων στα προγράμματα σπουδών. Προτάθηκε λοιπόν στις συνεντεύξεις μας με τους Ηλεκτρολόγους Μηχανολόγους η συγκρότηση από τη σχολή και το Ίδρυμα μιας επιτροπής, έργο της οποίας θα είναι να παρακολουθεί τις τεχνολογικές εξελίξεις και τις εμπειρίες εφαρμογής τους στον κόσμο και να επεξεργάζεται προτάσεις για το πώς θα πρέπει να αξιοποιηθούν αυτές οι εμπειρίες στο επίπεδο της θεωρητικής διδασκαλίας και του εργαστηρίου.

Παρόμοια με τους εκπροσώπους των άλλων τμημάτων και οι απόφοιτοι του Τμήματος Ηλεκτρολόγων έδωσαν έμφαση στις απαντήσεις τους στην αύξηση των ωρών του Σχεδίου. Από τους 9 ηλεκτρολόγους με τους οποίους μιλήσαμε ένας μόνο υποστήριξε ότι το σχέδιο που διδάσκεται στην ΑΣΤΕΜ είναι επαρκές. Ήταν ο μόνος εξάλλου από τους 45 ερωτώμενους της ΑΣΤΕΜ που το υποστήριξε αυτό (αποφοίτησε το 1980).

Αναλυτικότερα οι παρατηρήσεις των απόφοιτων του Τμήματος Ηλεκτρολόγων της ΑΣΤΕΜ έχουν ως εξής: Τρεις μίλησαν για μεγάλες ελλείψεις στις Ηλεκτρικές Μηχανές, 2 για τις ελλείψεις στην Ηλεκτροτεχνία και 3 στα Αγγλικά. Οι περισσότεροι μίλησαν όπως έχουμε πει πιο πάνω για αύξηση των γνώσεων στην Ηλεκτρολογία, την εφαρμοσμένη Ηλεκτρολογία και για αύξηση των μαθημάτων των **ηλεκτρονικών** και εφαρμογής τους. Προς αυτή την κατεύθυνση, δηλαδή: Ηλεκτρολογία - Ηλεκτρονικές εφαρμογές σε συνδυασμό με τη νέα τεχνολογία, ρίχνουν το μεγαλύτερο βάρος οι περισσότεροι απόφοιτοι του Τμήματος Ηλεκτρολόγων.

Το Τμήμα των Ηλεκτρονικών το εκπροσωπούν στο δείγμα 6 απόφοιτοι. Στις απα-

ντήσεις τους για τα προγράμματα σπουδών ειπώθηκαν πέρα από τις γενικές παρατηρήσεις που αναφέρθηκαν και από τους άλλους, και τα εξής ειδικότερα:

Μια πρόταση υποστηρίζει ότι πρέπει να ανέβει το επίπεδο δουλειάς των εργαστηρίων, καθιστώντας τους σπουδαστές του Τμήματος Ηλεκτρονικών «Μηχανικούς σχεδιάσεως και εφαρμογής». Μια δεύτερη πρόταση αφορά τη μέριμνα να μάθουν οι σπουδαστές το μηχανισμό της αγοράς. Μια τρίτη πρόταση σημειώνει ότι πρέπει να συμπεριληφθεί η έγχρωμη τηλεόραση στο πρόγραμμα σπουδών του τμήματος ενώ μια τέταρτη αφορά τη σειρά διδασκαλίας. Ο προγραμματισμός Η/Υ να έπεται των λογικών κυκλωμάτων ώστε να γίνεται κατανοητός και μια πέμπτη ζητά να απαγορευτεί η παρακολούθηση των μαθημάτων του επόμενου εξαμήνου εφ' όσον ο σπουδαστής δεν έχει παρακολουθήσει τα μαθηματικά του προηγούμενου. Η πρόταση αυτή εντάσσεται σε ένα ευρύτερο σκεπτικό που αναφέρεται στην αρχή της θεμελίωσης των επόμενων φάσεων διδασκαλίας και μάθησης από τα προηγούμενα και στην αρχή της σωστής μαθηματικής υποδομής του οικοδομήματος των γνώσεων που λαμβάνει ο Ηλεκτρονικός και κάθε απόφοιτος της ΑΣΤΕΜ. Προτάθηκε επίσης η αύξηση των ωρών και του επιπέδου του Ηλεκτρονικού Σχεδίου σε βάρος του μηχανολογικού. Προτάθηκε επίσης να διδάσκεται στους Ηλεκτρονικούς αντί για τη γλώσσα Η/Υ COBOL η FORTRAN σαν γλώσσα περισσότερο απαραίτητη γι' αυτούς. Τα υπόλοιπα μαθήματα που προτάθηκαν διαφέρουν από απόφοιτο σε απόφοιτο. Ωστόσο είναι όλα μαθήματα ειδικότητας.

Είναι φανερό από τα όσα είπαμε παραπάνω, ότι οι απόφοιτοι δίνουν έμφαση στη συνεπή διδασκαλία των μαθημάτων.

Από το σύνολο των 45 απόφοιτων της ΑΣΤΕΜ ήταν ελάχιστοι αυτοί που μίλησαν για αφαίρεση μαθήματος. Συγκεκριμένα:

Στο Τμήμα των Δομικών δύο μίλησαν για αφαίρεση της Χημείας κρίνοντας ότι δεν έχει καμιά σχέση με τον κλάδο τους. Ένας μίλησε για αφαίρεση της «Εφαρμοσμένης Οικονομικής» κρίνοντας ότι δεν παρέχει χρήσιμες γνώσεις.

Στο Τμήμα των Ηλεκτρονικών, ένας πρότεινε την αφαίρεση του μαθήματος «Οργάνωση Εργασίας» και του μαθήματος «Φιλοσοφίας και Ιστορίας του Πολιτισμού» υποστηρίζοντας ότι στη σχολή τους πρέπει να διδάσκονται μόνο τεχνολογικά μαθήματα. Ένας άλλος πρότεινε να αφαιρεθεί το «Μηχανολογικό Εργαστήριο, τα Στοιχεία Δικαίου» και η «Φιλοσοφία και Ιστορία του Πολιτισμού».

Αυτές είναι οι μοναδικές αναφορές για αφαίρεση μαθημάτων. Εκείνο όμως που προτείνουν πολλοί απόφοιτοι αντί της αφαίρεσης, είναι να περιοριστεί το ειδικό βάρος ορισμένων μαθημάτων.

Έτσι από το **Τμήμα Δομικών** ένας πρότεινε την μείωση της Χημείας, τρεις των μαθηματικών, δυό τη μείωση της Φυσικής, ένας της Γεωλογίας και ένας της Υδραυλικής.

Επίσης υπάρχει μια γενική τοποθέτηση για την μείωση όλων των γενικών μαθημάτων.

Στο Τμήμα Συγκοινωνιακών και Υδραυλικών Έργων έγινε μια αναφορά για την μείωση της Χημείας, δύο για αύξηση της διάρκειας των σπουδών ώστε να συνεχί-

σουν να διδάσκονται όλα τα μαθήματα. Έγιναν δύο αναφορές για μείωση των γενικών μαθημάτων, δηλαδή Μαθηματικά, Φυσική και αύξηση των μαθημάτων ειδικότητας, και μία αναφορά για ποιο ουσιαστική διδασκαλία, με παραμονή του προγράμματος όπως έχει. Τέλος ειπώθηκαν δύο προτάσεις για δημιουργία τμημάτων διπλής κατεύθυνσης, ένα για Υδραλικά και ένα άλλο για Συγκοινωνιακά.

Στο Τμήμα των Τοπογράφων 4 από τους 5 πρότειναν μείωση των γενικών μαθημάτων - Μαθηματικών και Φυσικής - και αύξηση των μαθημάτων ειδικότητας.

Στο τμήμα των Μηχανολόγων, ένας πρότεινε συγχώνευση της Παραστατικής Γεωμετρίας στο Σχέδιο και ένας μείωση της Θερμοδυναμικής - Χημείας - Μηχανικής Ρευστών. Όλες οι απαντήσεις είναι αρνητικές, ενώ υπάρχουν τρεις αναφορές που μιλάνε για την μείωση των Γενικών μαθημάτων σε βάρος των μαθημάτων ειδικότητας και διδασκαλία των γενικών μαθημάτων με την εφαρμοσμένη τους μορφή. Δηλαδή εφαρμοσμένα Μαθηματικά, Εφαρμοσμένη Φυσική.

Στο τμήμα Ηλεκτρολόγων είχαμε τη μεγαλύτερη σύγκληση απόψεων. Από τους 9 ερωτώμενους οι 6 πρότειναν άμεσα την μείωση των μαθημάτων. Έγιναν επίσης τρεις προτάσεις για μείωση της Φυσικής, μία για την μείωση της Χημείας και τέλος μία για μείωση των Ηλεκτρονικών με το δικαιολογητικό ότι το μάθημα αυτό αφορά περισσότερο το Ηλεκτρονικούς.

Στο τμήμα των Ηλεκτρονικών εκτός των προτάσεων για αφαίρεση μαθημάτων που αναφέραμε παραπάνω, ένας μίλησε για μείωση της Φυσικής «γιατί αυτά που διδάσκουν είναι ξεπερασμένα» ενώ όλοι άλλοι έδωσαν αρνητικές απαντήσεις, δηλαδή δεν πρότειναν αλλαγές στο πρόγραμμα.

Συμπερασματικά λοιπόν θα λέγαμε ότι οι απόψεις των απόφοιτων σχετικά με τα προγράμματα ήταν να μην γίνουν αφαιρέσεις μαθημάτων, εκτός λίγων περιπτώσεων, αλλά να μειωθούν οι ώρες για τα γενικά μαθήματα, δηλαδή τα Μαθηματικά, τη Φυσική, τη Χημεία κ.λπ.

Από τους απόφοιτους του **Τμήματος Δομικών** τονίστηκε (3) η ανάγκη να αλλάξει ο τρόπος διδασκαλίας των μαθημάτων (Γενικών και Ειδικότητων) με διατήρηση του υφισταμένου προγράμματος (2) και πρόταση για εισαγωγή του μαθήματος των Η/Υ και της εφαρμογής τους στον κλάδο (2).

Από τους απόφοιτους του **τμήματος Συγκοινωνιακών και Υδραυλικών Έργων** δύο ανέφεραν την ανάγκη αύξησης της διάρκειας των σπουδών ώστε να καλυφθούν τα νέα μαθήματα, χωρίς να τα προσδιορίζουν, ένας είπε να γίνει το Τμήμα διπλής κατεύθυνσης και να δίνει περισσότερα μαθήματα για την κάθε κατεύθυνση, ένας πρότεινε την εισαγωγή του μαθήματος Εφαρμογή Υπολογιστών και του μαθήματος Μόλυνσης του Περιβάλλοντος. Οι υπόλοιποι τόνισαν την ανάγκη για ουσιαστική διδασκαλία των υπαρχόντων μαθημάτων, όπως τα πρότειναν (μείωση Γενικών, αύξηση των μαθημάτων ειδικότητας), ενώ ένας πρότεινε πλήρη αλλαγή του προγράμματος και επαναφορά του μαθήματος Τεχνολογία και Κοινωνία.

Τέλος υπήρξε μια τοποθέτηση που συνέδεσε τα νέα μαθήματα με νέες ειδικότητες που απαιτεί η οικονομική ανάπτυξη της χώρας. Δηλαδή οι ανάγκες για τα νέα μεγάλα έργα που προγραμματίζονται ή θα προγραμματισθούν (Φράγματα, εκτροπή Αχελώου,

σιδηροδρομικές γραμμές, αρδευτικά, εγγειοβελτιωτικά έργα).

Οι απόφοιτοι του Τμήματος Τοπογράφων μίλησαν γαι ουσιαστική διδασκαλία των μαθημάτων.

Από τους απόφοιτους του τμήματος Μηχανολόγων ένας πρότεινε την εισαγωγή μαθήματος για Ατμούς-Ατμολέβητες-Αεροστρόβιλους και τα βοηθητικά τους, τρεις του μαθήματος των Ηλεκτρονικών Υπολογιστών και της Νέας Τεχνολογίας, δύο την εισαγωγή του μαθήματος της Κοινωνιολογίας, Ψυχολογίας, των Οικονομικών και ένας του Management και της Οργάνωσης και Διοίκησης Επιχειρήσεων.

Οι υπόλοιποι είπαν να μείνει το πρόγραμμα όπως είναι.

Από τους απόφοιτους **του τμήματος Ηλεκτρολόγων**, τρεις πρότειναν να δοθεί βάρος στα Εργαστήρια, τρεις στους αυτοματισμούς, τη νέα τεχνολογία, τους υπολογιστές, ένας πρότεινε τη διδασκαλία εφαρμοσμένων μαθημάτων. Τέλος έγιναν δύο αναφορές για την παροχή γνώσεων χρησιμότητας: «θα λέμε π.χ. για το πως μπορεί να ανοίξει μαγαζί ένας απόφοιτος, για ζητήματα δικαίου, νομοθεσίας, τρόπων εργολαβιών κ.λπ.».

Από τους απόφοιτους **του τμήματος Ηλεκτρονικών**, υπήρξε μια αναφορά για Μικροϋπολογιστές, δύο για ξένη γλώσσα, μια για τεχνολογία Soft/hard ware και μια για έγχρωμη τηλεόραση και γραμμές μεταφοράς.

Αξιοπροσοχής είναι το γεγονός ότι έγιναν όλο και όλο 3-4 αναφορές για μαθήματα των κοινωνικών επιστημών και μόνο μία για το μάθημα Τεχνολογία και Κοινωνία.

Μ' άλλα λόγια οι απόφοιτοι δεν θεώρησαν τόσο σημαντικό να μιλήσουν γι αυτά τα μαθήματα πριν τους γίνει η σχετική ερώτηση.

Στο ερώτημα **για τα μαθήματα κοινωνικών επιστημών** οι απαντήσεις των απόφοιτων δεν διαφοροποιούνται κατά σχολές και τμήματα, γι' αυτό θα τις δώσουμε μαζί: Τρεις τοποθετήθηκαν θετικά για τη βελτίωση των μαθημάτων των κοινωνικών επιστημών των προγραμμάτων σπουδών του ΤΕΙ, χωρίς να υποδείξουν συγκεκριμένα θέματα.

Συμπερασματικά διαπιστώνουμε ότι από τους 45 ερωτώμενους απόφοιτους της ΑΣΤΕΜ οι 22 πρότειναν την εισαγωγή του μαθήματος της κοινωνιολογίας, 6 πρότειναν να αλλάξει ο τρόπος διδασκαλίας του μαθήματος «Τεχνολογία και Κοινωνία» και να μπει σε νέες βάσεις. Δύο πρότειναν να αντικατασταθεί το μάθημα της Εφαρμοσμένης Οικονομικής, με κάποιο μάθημα σε ζητήματα της Εθνικής μας Οικονομίας, τέσσερις πρότειναν την εισαγωγή Κοινωνικών - Ανθρωπιστικών Μαθημάτων.

Αναλυτικά: Ένας πρότεινε την εισαγωγή του μαθήματος Ιστορία της Τέχνης, ένας του μαθήματος Τοπική Αυτοδιοίκηση (εργάζεται σε Τοπική Αυτοδιοίκηση) τέσσερις του μαθήματος Πολιτικής Οικονομίας, ένας της Ψυχολογίας και ένας των Οικονομικών. Πέντε πρότειναν ένα ή περισσότερα μαθήματα Κοινωνικών Επιστημών, ενώ συγχρόνως επέκριναν το μάθημα «Τεχνολογία και Κοινωνία» εξαιτίας του περιεχομένου του.

Στις συνεντεύξεις ειπώθηκε (5) ότι η εισαγωγή νέων μαθημάτων κοινωνικών επιστημών θα πρέπει να συνδυαστεί με την αύξηση της διάρκειας των σπουδών.

Στο ερώτημα για τις **εξειδικεύσεις** που πρότειναν στα προγράμματα σπουδών

ακούστηκαν οι εξής προτάσεις:

Από τους **απόφοιτους Δομικούς** σε σύνολο 7 ερωτώμενων ένας πρότεινε την παροχή εξειδικευμένων γνώσεων για τις οικονομικές και τις βιομηχανικές εγκαταστάσεις, ένας είπε να δίνεται εξειδίκευση με πτυχιακό, χωρίς να προσδιορίζει το είδος της εξειδίκευσης, ένας πρότεινε την παροχή εξειδικευμένων γνώσεων στη Γεφυροποιία, δύο είπαν ότι δεν χρειάζονται νέες εξειδικεύσεις στον κλάδο, ενώ ένας είπε ότι ακόμα δεν έχει σκεφτεί πάνω στο θέμα.

Στη συζήτηση ένας από τους συνομιλητές μας παρατήρησε ότι όσο δεν λύνεται το πρόβλημα της ανεργίας και το πρόβλημα της επαγγελματικής κατοχύρωσης των απόφοιτων δεν μπορούν να δοθούν εξειδικεύσεις που ωστόσο κρίνει και αυτός ότι είναι απαραίτητες.

Συγκοινωνιακά και Υδραυλικά. Από τους 9 ερωτώμενους οι δύο είπαν ότι δεν χρειάζονται εξειδικεύσεις, δύο ότι χρειάζονται χωρίς όμως να μπορούν να προσδιορίσουν το αντικείμενό τους, τρεις πρότειναν το τμήμα να χωριστεί στα δύο, ένα για τα Συγκοινωνιακά και ένα για τα Υδραυλικά. Ένας πρότεινε οι εξειδικεύσεις να συνδυαστούν με τις αναπτυξιακές κατευθύνσεις της οικονομίας π.χ. Αποχετευτικά έργα, ποτάμια κ.λπ. Ένας πρότεινε την εξειδίκευση στα συστήματα κυκλοφορίας και μεταφορών. Και δύο πρότειναν την παροχή εξειδίκευσης σε ζητήματα Ρύπανσης - μόλυνσης του περιβάλλοντος.

Στους απόφοιτους του τμήματος Τοπογράφων από τους 5 που ερωτήθηκαν, ο ένας δεν έχει σκεφτεί το θέμα των εξειδικεύσεων, ένας απαντά θετικά χωρίς να προσδιορίζει το αντικείμενο, ένας πρότεινε την παροχή εξειδίκευσης στη Φωτομετρία, ένας πρότεινε το συνδυασμό της «μητρικής επιστήμης» (Τοπογραφία) με άλλες κατευθύνσεις, π.χ. Τοπογραφία/Υδραυλικά, Τοπογραφία/Οδοποιία, Τοπογραφία/Αποχετεύσεις. Ένας εξέφρασε τους φόβους του, ότι οι εξειδικεύσεις που θα υποστήριζε και ο ίδιος με τις σημερινές προϋποθέσεις θα ήταν πολύ υποβαθμισμένες.

Στους μηχανολόγους από τους 9 που ρωτήθηκαν οι 4 συμφωνούν να παρέχονται εξειδικεύσεις αλλά δεν ξέρουν ποιες και με πιο τρόπο (ένας προτείνει τα επιμορφωτικά σεμινάρια), ένας δεν το έχει σκεφτεί, ένας πρότεινε το μηχανολογικό σχέδιο (είναι η δουλειά του) και τρεις υποστηρίζουν ότι δεν χρειάζονται, με τα εξής αιτιολογικά: Ο ένας υποστηρίζει ότι το πρόβλημα της ανεργίας και της επαγγελματικής κατοχύρωσης καθιστούν χωρίς νόημα τις εξειδικεύσεις. Ο άλλος (Μηχανολόγος, αποφοίτησε το 1980) υποστήριξε ότι οι εξειδικεύσεις που παρέχονται επαρκούν. Η διεύρυνση του φάσματος των εξειδικεύσεων θα οδηγήσει σε παραπέρα υποβάθμιση. Στο τέλος η Σχολή των Μηχανολόγων θα γίνει μια σχολή που θα βγάζει ειδικούς τεχνίτες και έτσι «αντί να την αναβαθμίσουμε θα την υποβαθμίσουμε».

Από τους απόφοιτους **του τμήματος των Ηλεκτρολόγων**, ένας συμφωνεί με τις εξειδικεύσεις χωρίς να μπορεί να προσδιορίσει το αντικείμενο νέων εξειδικεύσεων, δύο τις εντοπίζουν στους Η/Υ και γενικά στον τομέα της σύγχρονης τεχνολογίας, ένας στα χαμηλά/μεσαία/υψηλά ρεύματα, ένας προτείνει οι εξειδικεύσεις να συνδεθούν με τις ανάγκες συγκεκριμένων μεγάλων επιχειρήσεων. Π.χ. της ΔΕΗ, δύο πρότειναν εξειδικεύσεις σε δύο βασικούς τομείς κατά την γνώμη του.

Τις Περιελήξεις και τις Μεταφορές με υπόγεια καλώδια, ένας συνέδεσε τις εξειδικεύσεις με το πρόβλημα της επαγγελματικής κατοχύρωσης, ένας πρότεινε τον τομέα Παραγωγή Ενέργειας, Διανομή, Αυτοματισμοί και ένας είπε ότι δεν έχει διαμορφωμένη γνώμη για τις εξειδικεύσεις.

Από τους 6 απόφοιτους του **Τμήματος Ηλεκτρονικών**, δύο συμφωνούν χωρίς να μπορούν να προσδιορίσουν ποιες νέες εξειδικεύσεις πρέπει να δίνονται, δύο υποστηρίζουν ότι οι εξειδικεύσεις πρέπει να διαμορφώνονται σε σχέση με τις ανάγκες της οικονομίας, ένας προτείνει τις τηλεπικοινωνίες, τα Ηλεκτρονικά, γενικά: Τα ηλεκτρονικά με ψηφιακά και ένας συνδέει την παροχή εξειδικεύσεων με το μεταπτυχιακό που θα είναι κάτι ανάλογο με το Masters.

Συμπερασματικά για τις απαντήσεις που πήραμε μπορούμε να πούμε ότι οι προτάσεις των απόφοιτων με τους οποίους μιλήσαμε είναι στο μεγαλύτερο μέρος τους ατεκμηρίωτες. Οι ερωτώμενοι δεν έχουν σκεφτεί το πρόβλημα σε σχέση με τα προγράμματα σπουδών και τις πραγματικές ανάγκες και δυνατότητες της οικονομίας. Απεναντίας φαίνονται τεκμηριωμένες με τις δικές τους εμπειρίες οι παρατηρήσεις που συνέδεσαν τις δυνατότητες για παραπέρα εξειδικεύσεις με το πρόβλημα της ανεργίας και της επαγγελματικής κατοχύρωσης των απόφοιτων.

Αξίζουν προσοχής αυτές οι παρατηρήσεις καθώς επίσης και εκείνες που συνδέουν τις εξειδικεύσεις με την δομή και την πορεία ανάπτυξης της Ελληνικής Οικονομίας.

4.7. Πρακτική άσκηση

Το ζήτημα της πρακτικής άσκησης, είναι μια από τις λίγες ερωτήσεις μας, που απαιτούν την λιγότερη «ποσοτική» τεκμηρίωση. Δηλαδή το τελευταίο που μας απασχολεί είναι πόσοι απόφοιτοι δέχονται έναν τρόπο εφαρμογής της άσκησης από ένα άλλο. Μας ενδιαφέρει κύρια μια συνολική πρόταση μέτρων. Εξάλλου οι σπουδαστές στις απαντήσεις τους δεν διαφοροποιούνται.

Στο μόνο ζήτημα που υπάρχει διαφοροποίηση είναι η διάρκεια της άσκησης και κατά δεύτερο λόγο το χρονικό σημείο των σπουδών που πρέπει να γίνεται.

Όλοι συμφωνούν στην αναγκαιότητα της πρακτικής άσκησης.

Υπάρχουν μερικές τοποθετήσεις (5-6) που προτείνουν την άμεση σύνδεση της πρακτικής άσκησης στη βιομηχανία με τη εργαστηριακή υποδομή των σχολών, τους καθηγητές, τους τρόπους διδασκαλίας, τις εκπαιδευτικές εκδρομές, τις επισκέψεις σε χώρους δουλειάς. Λέει, σωστά, γι' αυτό ένας εκπρόσωπος των Συγκοινωνιακών και Υδραυλικών: «δεν μπορούμε να μαθαίνουμε να φτιάχνουμε φράγματα όταν δεν τα έχουμε δει».

Κάπως έτσι, στενά συνδεδεμένα με τα παραπάνω, πρέπει και εμείς να τονίζουμε περισσότερο τα ζητήματα για την πρακτική άσκηση.

Είναι γενική η εκτίμηση ότι η πρακτική άσκηση πολλές φορές είναι ανύπαρκτη. Από τους 45 της ΑΣΤΕΜ οι 19 είπαν ότι οι σπουδαστές δεν κάνουν πρακτική άσκηση.

Μερικοί μάλιστα για να «γίνουν πιο πειστικοί» αναφέρουν τον εαυτό τους σαν παράδειγμα. Υποστηρίζουν ότι με μια σειρά τρόπους (υπογραφές κ.λπ.) οι σπουδαστές αποφεύγουν την άσκηση.

Ένα δεύτερο ζήτημα, εκτός δηλαδή του ότι δεν γίνεται η πρακτική άσκηση από πολλούς, είναι το κατά πόσο είναι ουσιαστική η υποτυπώδης. Δεκαπέντε από τους ερωτώμενους από όλα τα τμήματα υποστηρίζουν ότι κατά τη διάρκεια της άσκησης οι σπουδαστές ασχολούνται με εντελώς άσχετα ζητήματα προς το αντικείμενό τους (π.χ. εργάζονται στις φωτοτυπίες, χρησιμοποιούνται στην διεκπαιρέωση υποθέσεων ως υπάλληλοι γραφείου κ.λπ.).

Στη συζήτηση με τους απόφοιτους της ΑΣΤΕΜ έγιναν οι εξής προτάσεις.

1. Η πρακτική άσκηση να εξασφαλίζεται κεντρικά και συνολικά για όλους με τους εξής τρόπους:

- Επαφή-συνεργασία των σχολών με τους εργοδότες, τις ιδιωτικές βιομηχανίες ή το Δημόσιο.

- Το κράτος να εξασφαλίζει κεντρικά τη δυνατότητα για πρακτική άσκηση στο Δημόσιο ή σε επιχειρήσεις που ελέγχονται από αυτό ή ακόμα να συμφωνεί με ιδιωτικές βιομηχανίες για την πρακτική άσκηση σπουδαστών παρέχοντας σ' αυτές κάποια επιδότηση.

2. Οι σχολές να ελέγχουν σε μόνιμη βάση τη συμμετοχή των σπουδαστών στην πρακτική άσκηση.

3. Να γίνεται έλεγχος αν ο σπουδαστής κάνει ουσιαστική πρακτική άσκηση και δεν ετεροαπασχολείται. Ακόμα πρότεινε κάποιος, να καθοριστεί με κριτήρια τι θεωρείται και τι δεν θεωρείται πρακτική άσκηση.

4. Ουσιαστική πρακτική άσκηση σημαίνει π.χ. στους Δομικούς - Υδραυλικούς - Τοπογράφους να παρακολουθούν ολοκληρωμένα έργα. Να εργάζονται οι εκπαιδευόμενοι στον τομέα του επαγγέλματός τους με την επίβλεψη κάποιου υπεύθυνου. Να αναλαμβάνουν να φέρουν προγράμματα σε πέρας ομάδες σπουδαστών με την παρακολούθηση καθηγητών. Ένας Ηλεκτρονικός προτείνει: «Το πρωί να είσαι στην βιομηχανία - το απόγευμα να κάνεις μάθημα. Να υπάρχει μια αντιστοιχία αυτών που μαθαίνεις στη θεωρία με την άσκηση». «Να πας σε βιομηχανίες με προηγμένη τεχνολογία».

5. Ένα άλλο ζήτημα που τέθηκε στις συνεντεύξεις είναι το ζήτημα της πληρωμής των σπουδαστών κατά τη διάρκεια της άσκησης.

6. Σχετικά με το ερώτημα πότε να γίνεται η πρακτική άσκηση, σε ποιο χρονικό σημείο των σπουδών, η μεγάλη πλειοψηφία των απόφοιτων που ρωτήθηκαν συμφωνεί να γίνεται πριν από την έναρξη της περιόδου των ειδικοτήτων. Όσον αφορά τη διάρκεια της άσκησης, οι περισσότεροι υποστήριξαν ότι αυτή πρέπει να διαρκεί 6 μήνες, ενώ μερικοί μίλησαν για ένα χρόνο με παράλληλη αύξηση των χρόνων σπουδών. Ακόμα μερικοί υποστήριξαν ότι η διάρκεια της πρακτικής άσκησης δεν είναι το κύριο. Το κύριο είναι η πρακτική άσκηση να έχει ουσιαστικό περιεχόμενο. Οι περισσότεροι από αυτούς που ρωτήθηκαν υποστήριξαν ότι τα καλοκαίρια είναι κατάλληλος χρόνος για πρακτική άσκηση. Είναι όμως αυτό κάτι που θέλει παραπέρα σκέψη - υποστήριξαν άλλοι.

Συμπερασματικά μπορούμε να πούμε ότι το πρόβλημα της πρακτικής άσκησης προτείνεται από τους αποφοίτους της ΑΣΤΕΜ να αντιμετωπιστεί σαν δέσμη μέτρων όχι αποσπασματικά και απρογραμμάτιστα.

Παρακάτω παραθέτουμε μερικές τοποθετήσεις αποφοίτων για την πρακτική άσκηση, για την αναγκαιότητά της, για τον τρόπο που γίνεται ή δεν γίνεται και για την αντιμετώπιση του προβλήματος της πρακτικής άσκησης.

- «Η πρακτική άσκηση δεν γινόταν σ' εμάς στην πραγματικότητα. Προτείνω να παραμείνει η εξάμηνη διάρκεια, είναι καλή, και να γίνεται κάπου πριν τις ειδικότητες. Σκέφτομαι καμία φορά πόσα περισσότερα θα ήξερα αν είχα κάνει πρακτική άσκηση σε μια τεχνική εταιρία και αν έκανα μια δουλειά παρόμοια μ' αυτή που κάνω τώρα. Πόσα περισσότερα θα καταλάβαινα και στα μαθήματα στα ΚΑΤΕΕ. Πόσο γρηγορότερα θα έμπαινα στη σημερινή μου δουλειά και θα την καταλάβαινα. Είναι μεγάλο πράγμα η εξάσκηση αν γίνει σωστά. Τότε ο σπουδαστής μπορεί να ρωτά και να μαθαίνει. Μετά όταν πιάσεις δουλειά και δεν ξέρεις κάτι, φοβάσαι να ρωτήσεις γιατί θα πουν «που τον βρήκατε αυτόν - αυτός δεν ξέρει τίποτα». (Τμήμα Υδραυλικών και Συγκοινωνιακών έργων, αποφοίτησε το 1980).

- «Για μένα το λιγότερο που μετράει στην εξάσκηση είναι πόσο διαρκεί. Γιατί μπορεί να διαρκεί πολύ αλλά να μη μαθαίνεις τίποτα. Η πρακτική για μένα πρέπει να σε υποχρεώνει να συμμετέχεις σ' ένα έργο. Να παρακολουθείς ένα δρόμο για παράδειγμα από την πρώτη στιγμή μέχρι το τελευταίο στάδιο. Γιατί μπορεί να παρακολουθείς εξάσκηση, αλλά να κάνεις τα θελήματα του εργοδότη ή εργοδηγού, να είσαι δηλαδή κλητήρας. Η πρακτική άσκηση πρέπει να είναι προς το τέλος των σπουδών αλλά για μένα εκείνο που μετράει είναι να παρακολουθείς ένα ολοκληρωμένο έργο και μετά να παίρνεις την ειδικότητά σου». (Υδραυλικά και Συγκοινωνιακά έργα).

- «Η πρακτική εξάσκηση είναι απαραίτητη. Όμως από ότι ξέρω σχεδόν κανένας από μας τότε δεν την έκανε στην πραγματικότητα. Το ζήτημα είναι να ξέρεις κάποιον να σου βάλει μια υπογραφή. Για μένα η εξάσκηση πρέπει να έχει διάρκεια ένα χρόνο, που θα είναι συνεχόμενος και να γίνεται προς το τέλος των σπουδών. Να βρεθεί ένας τρόπος δεν ξέρω πως, αυτός που σε παίρνει στο εργοστάσιο να σε τοποθετεί σε θέσεις που να μαθαίνεις και όχι να σε χρησιμοποιούν για δουλειές του ποδαριού που λέμε. Να πάει ο σπουδαστής σε μεγάλες μονάδες με προχωρημένη κάπως τεχνολογία και όχι σε κάτι εργαστήρια. Τέτοιες μπορεί να είναι οι Δημόσιες Επιχειρήσεις, ΠΥΡΚΑΛ, η Βιομηχανία όπλων, τα Εργοτάξια της ΔΕΗ και άλλες. (Μηχανολόγος, 1980).

4.8. Η κοινωνική διάσταση του εκπαιδευτικού έργου

Στο ερώτημα για την κοινωνική διάσταση του εκπαιδευτικού έργου, δηλαδή αν πρέπει η εκπαίδευση να αναπτύσσει μαζί με το ενδιαφέρον του σπουδαστή για το επάγγελμα και το ενδιαφέρον του για τα κοινωνικά προβλήματα, είχαμε ζωντανή

ανταπόκριση μολονότι δεν πειδιώξαμε στο σημείο αυτό να πάμε σε βάθος.

Από την επεξεργασία των απαντήσεων που πήραμε θα μπορούσαμε να πούμε ότι οι περισσότεροι από τους αποφοίτους που απάντησαν θετικά (12 από τους 26) έχουν κάνει πεποίθησή τους ότι ο Τεχνολόγος πρέπει να ενδιαφέρεται για τα κοινωνικά προβλήματα, να συμπεριφέρεται όχι μόνο ως φορέας τεχνικών γνώσεων αλλά και ως άνθρωπος που ζει σε ένα κοινωνικό περιβάλλον που ζητά από αυτόν μια υπεύθυνη στάση. Πολλοί είπαν ότι η παροχή γνώσεων στον τομέα της αυτοδιαχείρισης και του κοινωνικού προβληματισμού γενικότερα ήταν απαίτηση του σπουδαστικού κινήματος. Ταυτόχρονα είπαν ότι το ίδρυμα ως τώρα δεν νοιάστηκε να αναπτύξει μέσα από την εκπαίδευση τα κοινωνικά ενδιαφέροντα των σπουδαστών. Αυτά αναπτύχθηκαν ανεξάρτητα από τις προθέσεις του εκπαιδευτικού έργου.

Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι για πολλούς η παροχή γνώσεων σε θέματα αυτοδιαχείρισης, κοινωνικοποίησης, συμμετοχικότητας κ.λπ. δεν είναι απλώς κάτι που προκύπτει από την ανάγκη προσαρμογής των προγραμμάτων σπουδών στις απαιτήσεις της αναπτυξιακής στρατηγικής, αλλά κάτι που συνδέεται οργανικά με την αντίληψή τους για την κοινωνική πρόοδο και τον ενεργό ρόλο των εργαζόμενων στη διαδικασία αυτή.

Από σύνολο 45 ερωτώμενων αποφοίτων της ΑΣΤΕΜ, οι 30-31 είπαν ότι το ενδιαφέρον τους για τα κοινωνικά αναπτύχθηκε εξαιτίας των προβλημάτων που αντιμετώπιζαν κατά τη διάρκεια των σπουδών τους στα ΚΑΤΕΕ και των προβλημάτων του κλάδου (ανεργία, ετεροαπασχόληση, επαγγελματική κατοχύρωση κ.λπ.), ή γενικότερα εξαιτίας άλλων κοινωνικών προβλημάτων που προκαλούσαν το ενδιαφέρον τους. Τέσσερις είπαν ότι η μαζικότητα του χώρου επιτρέπει την οργάνωση σε συνδικαλιστικούς και πολιτιστικούς φορείς. Πέντε από τους ερωτώμενους δεν θέλησαν να απαντήσουν στο ερώτημα χωρίς να πουν γιατί, μόνο ένας είπε: «δεν ασχολούμαι με πολιτικά».

4.9. Γνώμες για τα Τ.Ε.Ι.

Κατ' αρχήν υπάρχουν αρκετοί αποφοίτοι που δεν γνώριζαν τον νόμο για τα ΤΕΙ, δεν είχαν διαβάσει το νέο νόμο. Από τους 45 αποφοίτους οι 11 είπαν ότι δεν ξέρουν πολλά πράγματα για το νόμο. Πάντως μόνο ένας προσπάθησε να υπερασπιστεί το θεσμό των ΚΑΤΕΕ με έναν έμμεσο τρόπο λέγοντας πως «ό,τι έκανε μια κυβέρνηση το χαλάει η άλλη».

Τέσσερις υποστήριξαν ότι ο νέος νόμος θα καλυτερεύσει την κατάσταση. Αυτοί πήραν την πιο θετική στάση απέναντι στο νόμο για τα ΤΕΙ. Όλοι οι υπόλοιποι, περίπου 30, είχαν ενδιασμούς, ενώ μερικοί δεν περίμεναν καμιά ουσιαστική βελτίωση. Πρόβαλαν όμως διαφορετικούς λόγους και χρησιμοποίησαν διαφορετικούς τόνους κριτικής.

Μια ομάδα απαντήσεων αναφέρεται στον ανασταλτικό ρόλο της αρνητικής στάσης του ΤΕΕ στην ολοκλήρωση της μεταρρύθμισης που αντιλαμβάνεται τα ΤΕΙ ως θεσμό

διάρκειας τεσσάρων χρόνων.

Μια άλλη ομάδα θεωρεί βασικό μειονέκτημα του νέου νόμου ότι δεν καθορίζει τα επαγγελματικά δικαιώματα των απόφοιτων. Αυτό τονίζεται είτε σε συνδυασμό με την δραστηριότητα του ΤΕΕ, ή γιατί το νομοσχέδιο αφήνει σε προεδρικά διατάγματα το θέμα αυτό.

Ακόμα ακούστηκαν διατυπώσεις όπως: «ο νέος θεσμός θα αποτύχει» ή ότι «μόνο το όνομα άλλαξε».

Τέλος υπήρξε μια ομάδα ερωτώμενων που εξαρτά την επιτυχία των ΤΕΙ από το κατά πόσο θα αλλάξουν στην πράξη ορισμένοι από τους εξής παράγοντες:

Προγράμματα σπουδών, νέοι καθηγητές, πιστώσεις, καλά συγγράμματα, πρακτική άσκηση, εξειδικεύσεις, μέτρα για την απασχόληση και την απορρόφηση των απόφοιτων, εργαστηριακή υποδομή.

Παραθέτουμε μια συνολική εκτίμηση ενός από τους συνομιλητές μας που εκφράζει μεγάλο ποσοστό εκτιμήσεων των απόφοιτων:

- «Το ζήτημα δεν είναι να συγκρίνεις το σημερινό νόμο για τα ΤΕΙ με το τι ίσχυε για τα ΚΑΤΕΕ. Είναι γνωστό σε όλους, νομίζω και σε σας, ποιος έφτιαξε τα ΚΑΤΕΕ και γιατί. Είναι γνωστός ο ρόλος της Διεθνούς Τράπεζας κ.λπ. Αν κρίνει κανείς το νόμο για τα ΤΕΙ σαν μια βελτίωση της προηγούμενης νομοθεσίας για τα ΚΑΤΕΕ, τότε υπάρχουν βελτιώσεις. Όμως είναι αυτό το ζήτημα: Είναι αυτό που θέλουμε; αυτή είναι η Αλλαγή; Αν λοιπόν κρίνουμε το νόμο για τα ΤΕΙ με το κατά πόσο δημιουργεί αναβαθμισμένα Τεχνολογικά Ιδρύματα που θα βοηθήσουν στην ζωή της χώρας, τότε αλλάζουν τα πράγματα. Κρίνοντας λοιπόν με αυτά τα κριτήρια, πιστεύω ότι υπάρχουν ορισμένες αλλαγές προς το καλύτερο. Όμως από ότι ακούω τα προγράμματα μένουν σχεδόν τα ίδια, οι καθηγητές οι ίδιοι, το διοικητικό προσωπικό το ίδιο, τα εργαστήρια τα ίδια, τα βιβλία τα ίδια κ.λπ. Άρα λοιπόν εγώ δεν θα σου πω ότι ναι τα ΤΕΙ αλλάζουν την κατάσταση, και να πεις και εσύ ότι έγινε η Αλλαγή στα ΚΑΤΕΕ. Από ότι ξέρω μέχρι τώρα αναβάθμιση σπουδών δεν έγινε ουσιαστικά. Τα χρήματα που δίνει το Υπουργείο δίνονται κύρια για να δημιουργήσει ΤΕΙ σε άλλες πόλεις και όχι για να αναβαθμίσει τα ήδη υπάρχοντα. Και αυτό το κάνει γιατί όλος ο κόσμος θέλει να περάσει στο Πανεπιστήμιο ή στα ΤΕΙ. Έτσι το πρόβλημα να δημιουργήσουμε απόφοιτους γιατί μας πιέζει η κοινή γνώμη, ανεξάρτητα τι απόφοιτοι θα είναι αυτοί και με ποιοτικά ή ποσοτικά κριτήρια, μετατίθεται για το μέλλον. Αυτό γίνεται σήμερα και δεν γίνονται προσπάθειες για ουσιαστική αναβάθμιση των σπουδών, όπως ακριβώς παλεύουμε εμείς και όπως πάλευαν και οι ίδιοι οι σπουδαστές του κυβερνώντος κόμματος».

Αυτά λένε απόφοιτοι της ΑΣΤΕΜ. Εμείς θεωρούμε αναγκαίο να πούμε εδώ ότι η άποψή μας για τις αλλαγές που έγιναν από την ίδρυση των ΤΕΙ ως τώρα περιέχονται στα «Κύρια συμπεράσματα και προτάσεις».

Σημειώσεις

1. Θ. Βακαλιός, εκδόθηκε μαζί με άλλα υλικά-εκθέσεις των σχολών του ΚΑΤΕΕ Αθηνών με τον τίτλο «Η αποτελεσματικότητα των προγραμμάτων σπουδών στο ΚΑΤΕΕ Αθήνας. Στοιχεία προμελέτης - πρώτα συμπεράσματα», Λύχνος, 1983. Στο εξής: Καθοδηγητική μελέτη.
2. Δες απόφαση της Διεύθυνσης του ΤΕΙ Αθηνών υπ. αριθ. 37/2.9.1983 και 39/16.9.1983.
3. Δες, «Καθοδηγητική μελέτη»...
4. Τα κείμενα των εισηγήσεων του σεμιναρίου περιέχονται στην έκδοση του ΤΕΙ Αθηνών με τον ίδιο τίτλο, ΟΕΔΒ, 1984. Επιμέλεια Θαν. Βακαλιός.
5. Αναλυτικότερα γι' αυτές τις απόψεις δες «Καθοδηγητική Μελέτη».
6. Δες, Τεχνολογικά Εκπαιδευτικά Ιδρύματα «Ένας χρόνος μετά...», Έκδοση ΕΥΤΕΙ, ΥΠΕΠΘ, 1984.5. πέντε χρόνια μετά...
7. Δες, «Ένας χρόνος μετά...», σελ. 310-317 και 323-374.
8. ό.π.π., σελ. 370.
9. Δες «Καθοδηγητική μελέτη».
10. Για τις νεότερες διευθετήσεις και προοπτικές στα θέματα αυτά δες «Απολογισμός του Προέδρου του ΤΕΙ Αθηνών Κ. Τσόχα...». Εκδόσεις Λύχνος, 1984, σελ. 37-44 και την έκδοση του Υπουργείου Παιδείας «Ένας χρόνος μετά...», σελ. 590-591 κι αλλού.
11. «Ένας χρόνος μετά...», σελ. 407.
12. Εδώ έχουμε υπόψη τις επιστημονικές μελέτες που εκπονήθηκαν από το ΚΕΠΕ στα πλαίσια κατάρτισης του πενταετούς προγράμματος οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης 1983-1987 (Δες σχετικές εκδόσεις του ΚΕΠΕ με το γενικό τίτλο «Θέματα προγραμματισμού», Αθήνα, 1984.
13. «Ένας χρόνος μετά...», σελ. 183.
14. Πρόκειται για την έρευνα με θέμα: «Τριτοβάθμια Επαγγελματική Εκπαίδευση. Επαγγελματική Εκπαιδευτική και Κοινωνική Προσαρμογή των Σπουδαστών», με υπεύθυνο τον Δρ. Κ. Κάρμα. Η έρευνα αυτή που άρχισε το Σεπτέμβριο του '83 και ολοκληρώθηκε το Φλεβάρη του '85 απευθύνθηκε στους σπουδαστές του ΤΕΙ Αθηνών και όχι στους απόφοιτους. Στην έρευνα αυτή εφαρμόστηκε η μέθοδος του ερωτηματολογίου και όχι οι συνεντεύξεις.

5. ΠΕΝΤΕ ΧΡΟΝΙΑ ΜΕΤΑ...

Στις χώρες που υπάρχει σταθερή ερευνητική υποδομή για τα θέματα της εκπαίδευσης (ερευνητικά κέντρα) έρευνες όπως η δική μας έχουν το χαρακτηριστικό της διάρκειας στο χρόνο. Αποτελούν σταθερό μέλημα.

Στη χώρα μας δεν συμβαίνει αυτό. Αυτό το κενό έχει επισημανθεί από την ερευνητική ομάδα στο κεφάλαιο «Κύρια συμπεράσματα και προτάσεις». Χωρίς να έχει αλλάξει τίποτα. Με μεγαλύτερη έμφαση η επισήμανση αυτή υπάρχει στο άρθρο μου. «Η αποτελεσματικότητα των προγραμμάτων σπουδών»¹.

Ετσι ουσιαστικά τα πράγματα παραμένουν εκεί που τ' αφήσαμε, παρά τα ορισμένα βήματα που έχουν γίνει στον τομέα της έρευνας τα οποία δεν πρέπει ν' αγνοούνται.

5.1. Προσπάθεια γενικής αποτίμησης

Ετοιμάζοντας για αυτή την έκδοση ένα μέρος από το πακέτο των υλικών της έρευνάς μας αισθάνθηκα έντονα αυτή την έλλειψη και μαζί την ανάγκη για μια γενική αποτίμηση των αλλαγών που έχουν σχέση με τα προγράμματα σπουδών και με το καίριο θέμα της αποτελεσματικότητάς τους, δηλ. της ανταπόκρισής τους στις ανάγκες της πραγματικότητας και της ανάπτυξης.

Αυτή η ανάγκη προέκυψε και σε εντελώς προσωπική βάση. Ήμουν περίεργος να δω σε ποιο βαθμό τα συμπεράσματά μας από την έρευνα, ειδικότερα: οι πρώτες εκτιμήσεις μας για τα ΤΕΙ και οι πρώτες επισημάνσεις μας για την τύχη του νόμου 1404/83 και για τους στόχους που τα ΤΕΙ κλήθηκαν να εξυπηρετήσουν εξακολουθούν να ισχύουν και σήμερα ολικά ή μερικά.

Πρόκειται για ερώτημα το οποίο για ν' απαντηθεί με πληρότητα θα έπρεπε να επαναληφθεί η έρευνα με καλύτερους όρους για τα δεδομένα των ΤΕΙ και τις συναφείς με την ανάπτυξή τους εξελίξεις πράγμα που στην «τελική έκθεση» το είχαμε προτείνει.

Οτι θα πω λοιπόν δεν είναι αποτέλεσμα επισταμένης έρευνας των εξελίξεων της πενταετούς περιόδου και της σημερινής κατάστασης. Είναι δικές μου προσωπικές εκτιμήσεις και σκέψεις που έχουν ωριμάσει κατά τη θητεία μου ως επιστημονικού συμβούλου του ΙΤΕ, οι οποίες επιδέχονται την κριτική και το διάλογο. Κάτι το απόλυτα επιθυμητό. Αφού αν υπάρξει κριτική και διάλογος θα πει ότι υπάρχει ευαισθησία απέναντι στο θέμα.

Στο κείμενο που ακολουθεί επιχειρείται ο εντοπισμός και η **επισήμανση των ποιοτικών στοιχείων** που επηρεάζουν αποφασιστικά τους συντελεστές της αποτελεσμα-

τικότητας των προγραμμάτων σπουδών των ΤΕΙ, της τριτοβάθμιας Τεχνολογικής εκπαίδευσης γενικότερα.

Πρώτα θα αναφερθώ πολύ σύντομα στους ποιοτικούς συντελεστές που έχουν άμεση σχέση με την αποτελεσματικότητα των προγραμμάτων σπουδών, για να χωρήσω μετά στην παρουσίαση των εκτιμήσεών μου για το συντελεστή έρευνα που είναι καθοριστικός για τη διαμόρφωση αντικειμενικής άποψης στο θέμα της αποτελεσματικότητας των προγραμμάτων σπουδών - κατά προσέγγιση πάντα, όταν πρόκειται για ποιοτικά θέματα, όπως είναι τα προγράμματα σπουδών και η αποτελεσματικότητά τους. Στο θέμα αυτό, που δεσπόζει σε τούτο εδώ το κείμενο, θα επιχειρήσω κάποιες εκτιμήσεις σχετικά με το βαθμό συνειδητοποίησης από τους ενδιαφερόμενους της σημασίας που έχει η έρευνα για τον εκσυγχρονισμό και την ανάπτυξη της εκπαίδευσης, ειδικότερα της τριτοβάθμιας μη πανεπιστημιακής, αλλά και πανεπιστημιακής τεχνικής - τεχνολογικής εκπαίδευσης.

Στην ανάπτυξη αυτής της θεματικής έχω κατά νου ότι λέγεται στα «Κύρια συμπεράσματα...» για τα εσωτερικά και τα εξωτερικά κριτήρια αξιολόγησης των σπουδών.

Το ερώτημα είναι: υπήρξε εξέλιξη στους ποιοτικούς συντελεστές των ΤΕΙ: καθηγητές - εκπαιδευτικό προσωπικό, συγγράμματα, βιβλιοθήκες, έρευνα, πρακτική άσκηση;

Οι εκτιμήσεις που θα επιχειρηθούν έχουν ως αφετηρία και συγχρόνως ως πλαίσιο αναφοράς τις εκτιμήσεις της «Τελικής έκθεσης», συσχετιζόμενες με κάποιες πρόσθετες κρίσεις για το κτιριακό - εργαστήρια και για το θέμα της διοίκησης και οργάνωσης της εσωτερικής ζωής και των σπουδών.

1. Σ' ότι αφορά το **εκπαιδευτικό προσωπικό**, την ποιοτική του στάθμη και απόδοση συνολικά, θα μπορούσα να πω ότι η κατάσταση παραμένει η ίδια με εκείνη που περιγράψαμε πριν από πέντε χρόνια στην «Τελική έκθεση», παρά τις κάποιες αλλαγές που έχουν σημειωθεί οι οποίες θα πρέπει να εκτιμηθούν ανάλογα.

Τρία είναι τα κύρια ζητήματα: 1) Το θέμα των εκτάκτων που συχνά καλύπτουν το μεγαλύτερο μέρος των αναγκών με όλες τις αρνητικές συνέπειες που έχουν σχέση με τη δημιουργία κλίματος συνεργασίας καθηγητών - σπουδαστών και στενής παρακολούθησης του έργου των σπουδαστών. Πρόκειται για ένα κρίσιμο πρόβλημα το οποίο αφορά περισσότερο τα περιφερειακά ΤΕΙ και λιγότερο τα κεντρικά. 2) Το «ποσοτικό» πρόβλημα έλλειψης του αναγκαίου αριθμού εκπαιδευτικών για την αποτελεσματική ή έστω, την ανεκτή κάλυψη των εκπαιδευτικών αναγκών, έστω και με μεγάλη αναλογία των εκτάκτων. Το πρόβλημα αυτό είναι περισσότερο οξυμένο και από το γεγονός της έλλειψης του αναγκαίου βοηθητικού και διοικητικού προσωπικού που στηρίζει το εκπαιδευτικό και το ερευνητικό έργο των καθηγητών, του εκπαιδευτικού προσωπικού, γενικότερα. Το πρόβλημα αυτό υπάρχει και για τα ΑΕΙ. 3) Η ύπαρξη σημαντικού τμήματος εκπαιδευτικών που η απόδοσή τους (οι γνώσεις και οι εκπαιδευτικές - παιδαγωγικές τους ικανότητες) είναι κάτω από το μέσο όρο, ενώ δεν είναι λίγοι εκείνοι που θεωρούνται ακατάλληλοι. Αυτή η διαπίστωση προέκυψε όχι μόνο από τη δική μας έρευνα, αλλά και από την έρευνα της ομάδας Κάρμα. Και είναι γεγονός ότι από τότε δεν έχουν αλλάξει ουσιαστικά τα

πράγματα.

Ωστόσο, έχουν σημειωθεί κάποιες αλλαγές προς την κατεύθυνση της αναβάθμισης του εκπαιδευτικού προσωπικού οι οποίες δεν πρέπει να αγνοούνται. Θέλοντας να δώσω μια γενική εκτίμηση αυτών των αλλαγών θα μπορούσα να πω ότι οι καλοί έγιναν καλύτεροι και οι κακοί χειρότεροι - και επειδή σε μια εποχή που όλα εξελίσσονται και μαζί τους αυξάνουν οι απαιτήσεις απέναντι στους εκπαιδευτικούς, η στασιμότητα λειτουργεί ως καθυστέρηση. Με αυτή την έννοια υπάρχει εξέλιξη. Θα ήταν λάθος να κρίνουμε τη σημερινή κατάσταση σε μια αντίληψη του μέσου όρου. Θα πρέπει δηλαδή να ληφθεί υπόψη αυτό το γεγονός στην απαίτηση για την αναβάθμιση των σπουδών.

Πιστεύω, χωρίς αυτό να μπορώ να το στηρίζω σε ερευνητικά δεδομένα, ότι το ειδικό βάρος των ικανών εκπαιδευτικών στην αναβάθμιση των σπουδών στα ΤΕΙ σήμερα είναι μεγαλύτερο από εκείνο πριν από πέντε χρόνια. Αν αυτό είναι έτσι τότε θα μπορούσαμε για περιορισμένο ποσοστό εκπαιδευτικών αυτής της κατηγορίας να μιλήσουμε για ποιοτική αλλαγή. Αυτό θα σήμαινε ότι σε μια προσπάθεια ποιοτικής αναβάθμισης του εκπαιδευτικού προσωπικού γενικότερα και των σπουδών θα μπορούσε κανείς συνειδητά και με πρόγραμμα να στηριχθεί σ' αυτόν τον ποιοτικό συντελεστή, εξασφαλίζοντας και την ανάλογη στήριξη στο έργο τους. Αν τώρα η συνολική εικόνα, δεν έχει αλλάξει αυτό οφείλεται κυρίως στο μέγα λάθος της καθηγητοποίησης σε μαζική έκταση ανθρώπων οι οποίοι δεν είχαν αυτά τα προσόντα.

Πάντως είναι γεγονός ότι σήμερα υπάρχουν ορισμένες ευνοϊκές προϋποθέσεις που υποβοηθούν την εξέλιξη όσων έχουν τα προσόντα και τη διάθεση να εξελιχθούν. Αναφέρω επιγραμματικά: α) τις αυξημένες δυνατότητες για έρευνα, β) τις αυξημένες δυνατότητες για επιμόρφωση και για μεταπτυχιακές σπουδές στο εξωτερικό και στο εσωτερικό και γ) τις αυξημένες δυνατότητες για συμμετοχή σε επιστημονικά συνέδρια (ημερίδες, συμπόσια και κάθε είδους επιστημονικές συναντήσεις) και για δημοσιεύσεις. Από αυτή την άποψη θα πρέπει να εκτιμηθεί θετικά η τακτική έκδοση του περιοδικού «Επιστημονικό Δελτίο» της Ένωσης Διδασκόντων Καθηγητών Τεχνολογικών Ιδρυμάτων (ΕΔΙΚΤΙ) από το 1985.

Θα μπορούσαμε να μιλάμε για μια νέα σημαντική δυνατότητα ποιοτικής αναβάθμισης του εκπαιδευτικού έργου και των εκπαιδευτικών αν τα ΤΕΙ αξιοποιούσαν τη δυνατότητα διοργάνωσης και λειτουργίας προγραμμάτων εξειδίκευσης που απευθύνονται αποκλειστικά σε πτυχιούχους ΤΕΙ ή ισότιμου πτυχίου, έχουν διάρκεια μέχρι 10 μήνες και περιλαμβάνουν παράλληλη πρακτική άσκηση σε εργασιακούς χώρους ή άλλες εγκαταστάσεις. Καθώς επίσης και προγράμματα επιμόρφωσης και μετεκπαίδευσης διάρκειας μέχρι 20 εβδομάδες που απευθύνονται σε απόφοιτους δευτεροβάθμιας και τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και στοχεύουν στην ενημέρωση και επιμόρφωση πάνω στα θέματα που προκύπτουν από την εξέλιξη της επιστήμης, της τεχνολογίας και της κοινωνίας ²

2) Και η **κατάσταση στο θέμα του διδακτικού βιβλίου**, των συγγραμμάτων δεν έχει αλλάξει ουσιαστικά. Ισχύουν κατά βάση όσα λέμε για τα συγγράμματα στα «Κύρια συμπεράσματα...». Ωστόσο έχουν γίνει κάποιες αλλαγές, κάποιες ενέργειες και βή-

ματα που εδώ θα πρέπει να αναφερθούν.

Γεγονός είναι ότι δεν έχουν εκδοθεί νέα διδακτικά βιβλία από τον ΟΕΔΒ. Στο επίπεδο αυτό δεν υπάρχει τίποτα το νέο. Νέο στοιχείο στο θέμα των συγγραμμάτων είναι ότι ένα μεγάλο ποσοστό των βιβλίων τα ΤΕΙ τα προμηθεύονται τώρα από το εμπόριο. Πρόκειται για ρύθμιση η οποία έχει πλέον καθιερωθεί. Έτσι από πλευράς βιβλίων που τα ΤΕΙ χρησιμοποιούν στο έργο τους υπάρχει μάλλον μια βελτίωση. Παρά το γεγονός ότι ορισμένοι καθηγητές γράφουν για το εμπόριο με τη σαφή πρόθεση τα βιβλία τους να χρησιμοποιηθούν ως διδακτικά βιβλία τα οποία όμως δεν εκδίδονται από τον ΟΕΔΒ. Αυτό είναι και καλό. Υποχρεώνει τους συγγραφείς να παράγουν πιο προσεγμένο έργο, το οποίο υπόκειται στην κριτική ενός ευρύτερου κοινού και όχι μόνο του σπουδαστικού στο οποίο απευθύνεται.

Γεγονός είναι επίσης ότι διατηρείται το καθεστώς των σημειώσεων, με πολύ κακές, όχι σπάνια, «επιδόσεις» – προχειρογραμμένα, ατελή, αναχρονιστικά κείμενα κ.λπ. Η διατήρηση αυτής της κατάστασης οφείλεται σε δύο κύριους λόγους: α) Στο γεγονός ότι εξακολουθούν να υπάρχουν ισχυρά οικονομικά κίνητρα για τη συγγραφή σημειώσεων τα οποία λειτουργούν στο διηνεκές. Αυτό λειτουργεί ως αντικίνητρο για τη συγγραφή διδακτικών βιβλίων. Έτσι που δεν είναι σπάνιες οι περιπτώσεις που διδακτικά βιβλία εκδίδονται με τη μορφή σημειώσεων με σκοπό την εξασφάλιση της προνομιακής οικονομικής μεταχείρισης και β) το ότι δεν έχει αντιμετωπιστεί το θέμα των κριτηρίων για την ανάθεση της συγγραφής διδακτικών βιβλίων ή σημειώσεων ή τέλος πάντων ενός συστήματος επιστημονικού και παιδαγωγικού ελέγχου, με κριτές, αρθρογραφία και βιβλιοκρισία σε περιοδικά (που δεν υπάρχουν) κ.λπ.

Γεγονός είναι επίσης ότι η νομοθεσία για το διδακτικό βιβλίο στα ΤΕΙ παραμένει η ίδια. Δεν έχει προχωρήσει η πολιτεία στην αναγκαία τροποποίησή της ή την ριζική ίσως αλλαγή της. Ωστόσο, και σ' αυτό το κρίσιμο θέμα θα πρέπει να καταγραφούν κάποιες ενέργειες οι οποίες σε μια άλλη φάση ασφαλώς θα είναι χρήσιμες για τη νομοθετική και την πρακτική αντιμετώπισή του.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να εξαρθεί το έργο του ΙΤΕ που ύστερα από ουσιαστική συζήτηση πάνω σε γραπτά κείμενα των συμβούλων του ΙΤΕ, σε τρεις συνεδριάσεις του, κατέληξε σε μια ολοκληρωμένη πρόταση σ' αυτή τη φάση, για τους όρους και τη διαδικασία συγγραφής έκδοσης, διάθεσης κ.λπ. των διδακτικών βιβλίων και βοηθημάτων», αναπαπύσσοντας ταυτοχρόνως έναν σύγχρονο προβληματισμό³.

Θα πρέπει να πω ότι με το θέμα του διδακτικού βιβλίου ασχολήθηκε το ΕΣ του ΙΤΕ στα πλαίσια της γνωμοδοτικής του αρμοδιότητας προς τον υπουργό Παιδείας, στην προοπτική έκδοσης της σχετικής υπουργικής απόφασης. Θα πρέπει επίσης να μνημονευτεί στο σημείο αυτό και η προσάθεια του ΙΤΕ να αξιολογήσει, βασιζόμενο στις κρίσεις των Ομάδων Μαθημάτων των ΤΕΙ, τα συγγράμματα από τα οποία μαθαίνουν οι σπουδαστές γενικότερα: να μνημονευτεί η προσπάθειά του να καταγράψει τις ελλείψεις των ΤΕΙ από την άποψη του διδακτικού βιβλίου.

Αυτές οι ενέργειες του ΙΤΕ θα πρέπει να περιμένουν την «πλήρωση του χρόνου» σε επίπεδο υπουργείου για ν' αποκτήσουν μια χειροπιαστή λειτουργικότητα και να ολοκληρωθούν.

Έτσι, σήμερα δεν υπάρχει σαφής εικόνα για την κατάσταση στο θέμα του διδακτικού βιβλίου, ούτε από την άποψη της ποιότητας, ούτε από την άποψη της ποσότητας, δηλ. για το πόσο και ποια μαθήματα είναι ακάλυπτα από την άποψη του διδακτικού βιβλίου και σε ποιο βαθμό. Πρόκειται για αδικαιολόγητη εκκρεμότητα.

3) Η κατάσταση με τις βιβλιοθήκες κατά βάση παραμένει η ίδια με εκείνη πριν από πέντε χρόνια.

Τι σημαίνει η διαπίστωση «κατά βάση»; Σημαίνει ότι κάτι έχει αρχίσει να γίνεται σχετικά με τις βιβλιοθήκες χωρίς αυτό να σημαίνει ότι υπάρχει στο κρίσιμο αυτό θέμα ποιοτική αλλαγή. Ωστόσο είναι χρήσιμο να καταγραφούν έστω οι ενέργειες και τα βήματα που εμπεριέχουν στοιχεία τα οποία υπόσχονται την αναγκαία αλλαγή.

Πρώτ' απ' όλα θα πρέπει ν' αναφερθώ στην πρωτοβουλία του ΙΤΕ σε μια από τις καθιερωμένες συναντήσεις του Επιστημονικού Συμβουλίου με τους αντιπροέδρους των ΤΕΙ ν' ασχοληθεί με το πρόβλημα των βιβλιοθηκών ύστερα από μια καλή προετοιμασία. Η συνάντηση αυτή χάρη στην ενεργό συμμετοχή των εκπροσώπων των ΤΕΙ, που με τις γραπτές εκθέσεις τους και τις ζωντανές παρεμβάσεις τους στη συζήτηση συνέβαλαν αποφασιστικά στην επιτυχία της, κατέγραψε την κατάσταση στα ΤΕΙ στο θέμα των βιβλιοθηκών και τον προβληματισμό που αναπτύχθηκαν για το θέμα και την αντιμετώπισή του⁴.

Θα πρέπει επίσης να πω στο σημείο αυτό ότι στο ΙΤΕ έχει συσταθεί ερευνητική ομάδα η οποία από τον Μάιο αυτού του έτους (1990) διερευνά το θέμα «Βιβλιοθήκες στα ΤΕΙ. Ανάπτυξη και αποδοτική αξιοποίησή τους», με επιστημονικό υπεύθυνο τον υποφαινόμενο.

Βήματα έχουν σημειωθεί (και σημειώνονται) και στην πράξη. Ως μια προωθημένη ενέργεια θα πρέπει να μνημονευτεί η δημιουργία δεύτερης βιβλιοθήκης στο ΤΕΙ Θεσσαλονίκης η οποία καλύπτει ειδικές εκπαιδευτικές και ερευνητικές ανάγκες και αναπτύσσει μια αξιοζήλευτη για τις άλλες βιβλιοθήκες πολιτιστική δραστηριότητα (εκθέσεις ζωγραφικής, διάθεση του λογοτεχνικού βιβλίου στους σπουδαστές κ.λπ.) καθώς και ορισμένες θετικές διευθετήσεις στο ΤΕΙ Ηρακλείου (δανειστικό τμήμα, λειτουργία από 8.00 το πρωί μέχρι τις 8.00 το απόγευμα, κ.λπ.) ενώ για όλες τις βιβλιοθήκες εξακολουθεί να μένει अपараδεκτα άλυτο το πρόβλημα του προσωπικού των βιβλιοθηκών⁵.

Ενθαρρυντικό είναι επίσης το γεγονός ότι διευρύνεται ο χώρος της βιβλιοθήκης και του αναγνωστηρίου του ΤΕΙ Αθήνας και ότι η διεύθυνση, σύμφωνα με όσα μου είπε η Προϊσταμένη της βιβλιοθήκης δείχνει έντονο ενδιαφέρον για την ανάπτυξη της βιβλιοθήκης.

Θα μπορούσε να ελπίζει κανείς ότι οι ασύγκριτα ευνοϊκότεροι οικονομικοί πόροι για τα ΤΕΙ εξ αιτίας των αυξημένων επιδοτήσεων από την Ευρωπαϊκή Κοινότητα στο προσεχές μέλλον θα επιτρέψουν να διατεθούν ικανά οικονομικά ποσά για την έναρξη μιας διαδικασίας ποιοτικής αλλαγής στο θέμα των βιβλιοθηκών.

Ωστόσο, θα πρέπει να πω ότι οι αλλαγές σε τομείς όπως η βιβλιοθήκη με πολλά ποιοτικά στοιχεία, δεν είναι μόνο θέμα χρημάτων (χωρίς αυτά βέβαια δεν μπορεί να γίνει τίποτα το αξιόλογο), αλλά και θέμα παιδείας και στάσης της διοίκησης και των

εκπαιδευτικών πρώτα από όλα απέναντι στη βιβλιοθήκη, αλλά και των σπουδαστών.

4. Δεν γνωρίζω να υπάρχει έρευνα σχετικά με την εφαρμογή του προεδρικού διατάγματος και των σχετικών υπουργικών αποφάσεων για την **πρακτική άσκηση**. Από τις ευκαιριακές αναφορές στο θέμα σε άρθρα, μελέτες και σε συνέδρια ή σε συναντήσεις με εκπαιδευτικούς, αλλά και από την περιορισμένη σχετική άμεση εμπειρία μου μπορώ να πω ότι α) από τη μεριά της Πολιτείας έχουν εξασφαλιστεί οι απαραίτητες νομοθετικές ρυθμίσεις για την αντιμετώπιση του προβλήματος ανεύρεσης του αναγκαίου αριθμού θέσεων και ουσιαστικής πρακτικής άσκησης των σπουδαστών, ενταγμένης οργανικά και αποτελεσματικά στα προγράμματα σπουδών και σε όλο το εκπαιδευτικό έργο των ΤΕΙ. β) Κατ' αρχήν θα πρέπει να εκτιμηθεί ως ποιοτική αναβάθμιση της πρακτικής άσκησης η υποχρέωση των τμημάτων ν' ασκούν εποπτεία. Είναι όμως αμφίβολο αν όλα τα τμήματα εκπληρώνουν αυτή την υποχρέωσή τους στην έκταση που χρειάζεται και με ουσιαστικό τρόπο. γ) Στην ευκολότερη ανεύρεση θέσεων πρακτικής άσκησης συνέβαλε η καθιέρωση της αμοιβής, ειδικότερα για τον ιδιωτικό τομέα όπου υπήρχαν και τα προβλήματα. Ωστόσο, δεν πρέπει να μας διαφεύγει ότι το ποσό των 60.000 δραχμών που παίρνει ο ιδιώτης από το κράτος μοιράζεται μισά-μισά στον ίδιο και στον ασκούμενο.

Δεν είναι σημαντικό το ποσό των 30.000 για να μπορεί ν' απαιτήσει κανείς μεγαλύτερη συνέπεια στην εκπλήρωση των προδιαγραφών της πρακτικής άσκησης από τους σπουδαστές. Ενώ δεν είναι βέβαιο ότι οι ιδιώτες εξασφαλίζουν σε κάθε περίπτωση τους αναγκαίους όρους για ουσιαστική πρακτική άσκηση.

Πολύ μικρότερο είναι το ποσό που παίρνει ο ασκούμενος στο δημόσιο (16.000 δραχμές). Επομένως πολύ μικρότερες μπορούν να είναι και οι απαιτήσεις απέναντι στους ασκούμενους ενώ δεν είναι βέβαιο ότι οι ουσιαστικές προϋποθέσεις εξάσκησης είναι χειρότερες από εκείνες στον ιδιωτικό τομέα.

Στην έλλειψη έρευνας στο θέμα αυτό οφείλονται οι επιφυλάξεις στη διατύπωση κατηγορηματικών εκτιμήσεων. Πάντως είναι βέβαιο ότι η κατάσταση στο θέμα της πρακτικής άσκησης από την άποψη της ανεύρεσης των αναγκαίων θέσεων και ουσιαστικής εξάσκησης, είναι διαφοροποιημένη ανάλογα με τα τμήματα, την ειδικότητα και την κατάρτιση των σπουδαστών. Οι πληροφορίες λένε ότι οι καλύτερες προϋποθέσεις υπάρχουν για τις ειδικότητες της πληροφορικής - Ηλεκτρονικών Υπολογιστών. Ότι καλές είναι οι προϋποθέσεις για τους σπουδαστές της Σχολής Τεχνολογικών Τροφίμων, της Βιβλιοθηκονομίας και της Σχολής Επαγγελματιών Υγείας και Πρόνοιας - σε μικρότερο βαθμό.

Ωστόσο, επιχειρώντας μια γενικότερη εκτίμηση στο κρίσιμο αυτό θέμα για τις σπουδές στα ΤΕΙ και για την αποτελεσματικότητα των προγραμμάτων σπουδών θα μπορούσα να πω ότι εξακολουθεί σε μεγάλο βαθμό να ισχύει η διαπίστωση ότι η «πρακτική άσκηση, για την συντριπτική πλειοψηφία των ασκούμενων δεν είναι ουσιαστική, είναι εικονική ή υποτυπώδης»⁶.

Σ' ότι αφορά το **κτιριακό**, τους χώρους διδασκαλίας και γενικότερα το πρόβλημα της ποιοτικής αναβάθμισης του περιβάλλοντος των ΤΕΙ και των σχέσεών τους με τον ευρύτερο χώρο, μαζί και τη συμβολή τους στην αναβάθμιση της περιοχής στην οποία

λειτουργούν, παραπέμπω στο σχετικό κεφάλαιο του κειμένου του Ε.Σ. του ΙΤΕ που αναφέρεται στην «Ποιοτική αναβάθμιση των σπουδών»⁷.

Θα μπορούσα μόνο να προσθέσω στις εκτιμήσεις αυτού του κειμένου ότι υπάρχουν μεγάλες διαφορές μεταξύ των ΤΕΙ στο θέμα αυτό. Υπάρχουν «προνομιούχα» ΤΕΙ και άλλα (τα περισσότερα) με προβλήματα που αγγίζουν τα όρια δυσλειτουργικότητας. Αναφέρομαι στο πρόβλημα των χώρων διδασκαλίας που σύμφωνα με το παραπάνω κείμενο του Ε.Σ. του ΙΤΕ «δεν ανταποκρίνεται ούτε σε αριθμό ούτε σε μέγεθος στους αριθμούς των σπουδαστών» (σελ. 38).

Σ' ότι αφορά τα θέματα εσωτερικής οργάνωσης και λειτουργίας των ΤΕΙ δεν είμαι σε θέση να κρίνω αν και σε ποιο βαθμό επηρεάστηκε η αποτελεσματικότητα των σπουδών από τις νέες τροποποιήσεις στον κανονισμό για την οργάνωση των σπουδών και άλλες συναφείς με το σύστημα εξετάσεων ρυθμίσεις. Πρόκειται για θέματα που ούτε καν ως σκέψη έχει ως τώρα τεθεί η διερεύνησή τους⁸.

Για τις αλλαγές στο κρίσιμο θέμα των εργαστηρίων που είναι σημαντικές δεν έχω την ευχέρεια εδώ να προβώ σε εκτιμήσεις.

5.2. Αλλαγές στα προγράμματα σπουδών - η έρευνα για την αποτελεσματικότητά τους.

Στην «Εισαγωγή» του πακέτου των υλικών που μετά το πέρας της έρευνας είχαμε καταθέσει στη Διοίκηση του ΤΕΙ Αθηνών μαζί με την τελική έκθεση, επιχειρείται μια πρώτη εκτίμηση της αλλαγής που έφεραν τα νέα προγράμματα που καθιέρωναν την ίδρυση των ΤΕΙ. Από τότε επήλθαν και άλλες ρυθμίσεις οι οποίες επιτρέπουν να μιλά κανείς για ουσιαστικές αλλαγές σε σχέση με τη προηγούμενη κατάσταση.

Η σημαντικότερη αλλαγή στα προγράμματα αφορά την εισαγωγή σε όλες τις σχολές του μαθήματος της ηλεκτρονικής ως γενικό μάθημα ή και με τις συγκεκριμένες εκφράσεις εφαρμογής του. Μάλιστα προχωρώντας σε μία γενικότερη θεώρηση της εξέλιξης από την ίδρυση των ΤΕΙ μέχρι σήμερα θα μπορούσε να πει κανείς ότι στο διάστημα των 6 ετών από την ίδρυσή τους έχει αλλάξει ριζικά η στάση όλων των συντελεστών (υπουργείο, σύλλογοι καθηγητών, σύλλογοι σπουδαστών) απέναντι στην επιταγή για την μάθηση και χρησιμοποίηση των Η/Υ. Ετσι που **δεν θα ήταν υπερβολή νομίζω να λέγαμε ότι σήμερα τα ΤΕΙ αποτελούν, μαζί με τα πολυτεχνικά ΑΕΙ, τη σίγουρη θεμελιακή εκπαιδευτική υποδομή πάνω στην οποία μπορεί να στηριχθεί ένα εκσυγχρονιστικό πρόγραμμα της διοίκησης και της οικονομίας στη χώρα μας.**

Αυτή η αλλαγή και εξέλιξη θα πρέπει να εκτιμηθεί ανάλογα στην περίπτωση ουσιαστικής ενοποίησης της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης με τη «ανωτατοποίηση» των ΤΕΙ ή ενός μέρος των ΤΕΙ που θα ήταν και το ζητούμενο.

Όμως, το κρίσιμο ερώτημα είναι η οποιαδήποτε τέτοια αλλαγή ποιες εκπαιδευτικές ανάγκες καλείται να καλύψει. Και πάλι προβάλλει η έλλειψη της έρευνας των

εκπαιδευτικών αναγκών καθώς και η έλλειψη σταθερής ερευνητικής υποδομής, δηλαδή η έλλειψη ερευνητικών κέντρων τα οποία παρακολουθώντας τη διαδικασία μετάβασης στη νέα κατάσταση θα μπορούσαν να παρέμβουν με θεμελιωμένες προτάσεις για την τροποποίηση των παραμέτρων που αποκλείουν ή και αντίκεινται στις ανάγκες της πραγματικότητας. Επηρεάζοντας έτσι θετικά τις ενέργειες των αποφασιστικών κέντρων.

Η πληροφορία π.χ. ότι σε σημαντικούς κλάδους της βιομηχανίας υπάρχουν πολλές ακάλυπτες εκπαιδευτικές ειδικότητες που προσιδιάζουν στην τριτοβάμια τεχνολογική εκπαίδευση είναι τόσο σημαντική που θα έπρεπε να παρακινήσει το ενδιαφέρον της Πολιτείας, ειδικότερα του υπουργείου Παιδείας, για την επισταμένη τεκμηρίωσή της σε όλη την έκταση του φαινομένου στο οποίο αναφέρεται.⁹

Αναζητώντας τις βαθύτερες αιτίες οδηγούμαστε στο συμπέρασμα ότι η εκκρεμότητα στο θέμα της ανάπτυξης, που ακυρώνει το ενδιαφέρον για τις σχέσεις εκπαίδευσης και ανάπτυξης είναι η αιτία της ανυπαρξίας ερευνητικού ενδιαφέροντος από την Πολιτεία για την αποτελεσματικότητα των προγραμμάτων σπουδών της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στην παραγωγή και στη ζωή.

Ετσι κι όταν εκδηλωνόταν κάποιο ενδιαφέρον για την ερευνητική προσέγγιση της αποτελεσματικότητας των προγραμμάτων σπουδών αυτό εξανεμιζονταν γρήγορα μπροστά στην ανυπαρξία των αναγκών κονδυλίων. Αυτή ήταν η κατάσταση με την διοίκηση του ΤΕΙ Αθηνών. Υπήρχε το ενδιαφέρον για τη συνέχιση της έρευνας στο θέμα της αποτελεσματικότητας των προγραμμάτων σπουδών αλλά δεν υπήρχαν λεφτά. Η έλλειψη χρημάτων εξουδετέρωνε το ενδιαφέρον. Αυτό συνέβαινε και με την ερευνητική δραστηριότητα των ΤΕΙ γενικότερα.

Από το 1985-86 που για τα ΤΕΙ διατίθενται αξιολογικά ποσά για την έρευνα η εικόνα αρχίζει από χρόνο σε χρόνο ν' αλλάζει θετικά. Είναι περισσότεροι οι ερευνητές και τα ερευνητικά προγράμματα από χρόνο σε χρόνο. Ετσι ενώ το 1985-1986 υποβλήθηκαν και τελικά εγκρίθηκαν 14 ερευνητικά προγράμματα, το 1986-1987 υποβλήθηκαν σχεδόν συνολικά 52 ερευνητικά προγράμματα και εγκρίθηκαν σχεδόν όλα¹⁰. Στα επόμενα χρόνια η εικόνα βελτιώνεται ακόμα περισσότερο. Σ' αυτό συνετέλεσε η επέκταση και στα ΤΕΙ του Ειδικού Λογαριασμού για την έρευνα.

Μ' όλα ταύτα, το ερευνητικό ενδιαφέρον για την αποτελεσματικότητα της παρεχόμενης εκπαίδευσης, της παρεχόμενης γνώσης εξακολουθεί να είναι ελάχιστο έως μηδαμινό.

Μια αιτία γι αυτό είναι το γεγονός ότι στα ΤΕΙ, γενικότερα στο χώρο της τεχνικής - επαγγελματικής εκπαίδευσης, η κοινωνιολογική προσέγγιση των φαινομένων είναι υποβαθμισμένη. Το γενικό κλίμα στους εκπαιδευτικούς δεν ευνοεί την αναγνώριση της αλήθειας ότι η προσωπική εμπειρία δεν είναι αρκετή ενώ συχνά δεν είναι κατάλληλη, εφ' όσον είναι ανεπεξέργαστη, για την στήριξη του οποιουδήποτε εκσυγχρονισμού των προγραμμάτων σπουδών.

Έτσι είναι μάλλον μηδαμινός ο αριθμός εκείνων που στα διάφορα φόρουμ που γνωμοδοτούν ή αποφασίζουν για τον εκσυγχρονισμό ή την τροποποίηση ή συμπλήρωση των προγραμμάτων σπουδών αισθάνονται την έλλειψη αυτής της έρευνας,

αισθάνονται την έλλειψη μιας τεκμηρίωσης που να βασίζεται σε ερευνητικά δεδομένα.

Το γενικότερο κλίμα μέσα στο οποίο εργάζονται τα ΤΕΙ δεν ευνοεί την προώθηση και την αξιοποίηση των κοινωνιολογικών ερευνών όπως η δική μας, με αποτέλεσμα η ανάπτυξη των ΤΕΙ να σχεδιάζεται και να πραγματοποιείται -στο βαθμό που αυτό γίνεται- με έντονο ή ακόμα και αποφασιστικό τον υποκειμενικό παράγοντα, τις προσωπικές εμπειρίες, γνώσεις και προτιμήσεις για τις εκπαιδευτικές ανάγκες των ατόμων που κατέχουν αρμόδιες θέσεις.

Μέσα σε ένα τέτοιο κλίμα ήταν μάλλον κανονικός ο τρόπος κατάρτισης των νέων προγραμμάτων αμέσως μετά την ψήφιση από τη Βουλή του νόμου πλαίσιο 1404/83 για την ίδρυση των ΤΕΙ.

Με σκοπό το ακαδημαϊκό έτος 1984-1985 να αρχίσει με νέα προγράμματα τα οποία θα έπρεπε να εκφράζουν τους στόχους και το πνεύμα του νόμου για τα ΤΕΙ η Ειδική Υπηρεσία του Υπ. Παιδείας για τα ΤΕΙ (ΕΥΤΕΙ) προχώρησε εν τάχει στην κατάρτισή τους, χωρίς να μπορεί για λόγους αντικειμενικούς, υπό την ασφυκτική πίεση της στενότητας χρόνου, να ερευνήσει σε βάθος το θέμα των αναγκών που τα νέα προγράμματα καλούνται να καλύψουν. Ως βάση τους είχαν εκείνοι που κατάρτισαν τα νέα προγράμματα, τις αναπτυξιακές εξαγγελίες και τις στρατηγικές επιλογές της κυβέρνησης και τις δικές τους εκτιμήσεις.

Οστόσο θα πρέπει να κριθεί θετικά το ότι η ΕΥΤΕΙ δεν άφησε ακάλυπτα από άποψη προγραμμάτων σπουδών τα νέα ιδρύματα.

Το ενδιαφέρον ήταν ότι κάτω από αυτές τις συνθήκες υπερτονίστηκε το στοιχείο της ασυνέχειας των νέων προγραμμάτων έναντι των «παλαιών» και των ΤΕΙ έναντι των ΚΑΤΕΕ.

5.2.1. Ασυνέχεια και συνέχεια

Η έρευνά μας για την αποτελεσματικότητα των προγραμμάτων σπουδών των ΚΑΤΕΕ (με βάση την περίπτωση του ΚΑΤΕΕ Αθηνών) επέτρεψε να προβούμε στη «Εισαγωγή» της «Τελικής Εκθεσης» σε μια πρώτη εκτίμηση για τα νέα προγράμματα, σε μια αντίληψη της ασυνέχειας και της συνέχειας στη σχέση των ΤΕΙ προς τα ΚΑΤΕΕ - διαφοροποιούμενοι από την επίσημη άποψη που εμφάνιζε τα ΤΕΙ ως εντελώς νέα εκπαιδευτικά ιδρύματα.

Πρόσφατα με την κυβερνητική απόφαση για την ισοτίμηση των πτυχίων των ΚΑΤΕΕ με τα πτυχία των ΤΕΙ για τις τριετείς σχολές, αμβλύνεται αυτή η υπερβολή.

Ήταν λοιπόν σωστή η στάση μας στις πρώτες εκτιμήσεις μας να εκλάβουμε τα νέα προγράμματα σπουδών ως μια ενέργεια ριζικής αναβάθμισης των ΚΑΤΕΕ, με βάση ένα νόμο πλαίσιο (το νόμο 1404/83) που αυτή την εξέλιξη επιθυμούσε να την εδραιώσει με την ανακήρυξή τους σε νέο εκπαιδευτικό θεσμό με το όνομα Τεχνολογικά Εκπαιδευτικά Ιδρύματα - ΤΕΙ. Από την «τελική έκθεση» προέκυπτε ότι η σχέση

των ΤΕΙ προς τα ΚΑΤΕΕ ήταν μια σχέση η οποία περιέκλεινε τα δύο σκέλη, τις δύο παραμέτρους της εξέλιξης: την ασυνέχεια και τη συνέχεια.

Εξάλλου, μια απλή σύγκριση των νέων προγραμμάτων με τα παλαιά θα αρκούσε για να δει κανείς ότι τα νέα προγράμματα δεν ήταν ξεκομμένα από τα παλιά. Μια απόδειξη της συνέχειας είναι και ότι για μεγάλο διάστημα για τα περισσότερα μαθήματα οι σπουδαστές μάθαιναν από τα βιβλία των ΚΑΤΕΕ. Ο αριθμός τους τώρα έχει περιοριστεί σημαντικά.

Ωστόσο, αυτό δεν αλλάζει το γεγονός ότι τα νέα προγράμματα σπουδών ενταγμένα στο νέο θεσμικό πλαίσιο που καθιέρωνε ο νόμος 1404/83 συνιστούσαν μια νέα κατάσταση.

Κάτι που θα έπρεπε να κάνει ακόμα περισσότερο απαραίτητη την έρευνα για την ανταπόκριση των προγραμμάτων στις ανάγκες της πραγματικότητας. Πράγμα που δεν έγινε.

Ετσι, σήμερα, εξ αιτίας αυτής της έλλειψης κανείς δεν ξέρει με βεβαιότητα αν και σε πιο βαθμό τα νέα προγράμματα στο σύνολό τους και κατά εκπαιδευτικό αντικείμενο εξυπηρετούν τις πραγματικές ανάγκες της χώρας ή όχι. Γι αυτό θα πρέπει να εκτιμηθεί ανάλογα το γεγονός ότι το ΙΤΕ, μετά τη σύσταση του Ειδικού Λογαριασμού (Ιανουάριος 1989) έχει προσανατολίσει το έργο του προς αυτή την κατεύθυνση, με σκοπό να εξελιχθεί σε ίδρυμα ικανό να στηρίζει ερευνητικά τις όποιες προσπάθειες για την αναβάθμιση της τριτοβάθμιας τεχνολογικής εκπαίδευσης σε επίπεδο ΤΕΙ, με γνώμονα τις αναπτυξιακές ανάγκες της χώρας.

Αυτό προϋποθέτει ανάλογη «μεταχείριση» του ΙΤΕ από την Πολιτεία, όχι μόνο στο κρίσιμο οικονομικό θέμα αλλά και σ' ότι αφορά τη συμβολή του στη διαμόρφωση των αναπτυξιακών προοπτικών της χώρας, σχετικά με το σκέλος της μη πανεπιστημιακής τεχνολογικής εκπαίδευσης, για την οποία έχει συσταθεί. Ή στην περίπτωση μιας άλλης εξέλιξης, όσον αφορά το θεσμό των ΤΕΙ, τη συμβολή του σε ένα ευρύτερο ερευνητικό πλαίσιο της ενιαίας τριτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Ομως οποιαδήποτε εξέλιξη προς την κατεύθυνση δημιουργίας σταθερής εκπαιδευτικής ερευνητικής υποδομής θα πρέπει να εξασφαλίζει το στοιχείο της αυτονομίας ή τουλάχιστον της αποφυγής της ρυθμιστικής παρέμβασης της ηγεσίας του υπουργείου στο ερευνητικό του έργο. Στο τί, τότε και σε ποιο βαθμό θα πρέπει να ερευνηθεί ή αν θα πρέπει και τότε ν' ασχοληθεί ερευνητικά ακόμα και για κρίσιμα θέματα της εκπαίδευσης. Προβαίνω σ' αυτή την παρατήρηση χωρίς να προβώ συγχρόνως σε συγκεκριμένες αναφορές. Αυτό που έχει σημασία είναι η επισήμανση μιας νοοτροπίας η οποία θα πρέπει να ξεπεραστεί. Εξάλλου, πρόκειται για παρατήρηση η οποία δύσκολα μπορεί να τεκμηριωθεί αλλά και ν' αναιρεθεί. Αναφέρεται στο διευθυντικό κλίμα, στη διευθυντική κυβερνητική νοοτροπία και παιδεία που διαμορφώθηκε σε όλη τη διαδρομή του νεοελληνικού κράτους.

Από αυτή την άποψη θα ήταν χρήσιμο να εξέταζε κανείς το μέγεθος του ανασταλτικού παράγοντα στο έργο του ΙΤΕ που έχει σχέση με την ερμηνεία που δίνεται στον γνωμοδοτικό ρόλο του. Η ερμηνεία που δίνεται στον γνωμοδοτικό ρόλο του ΙΤΕ και κυρίως η πρακτική που έχει σχέση με αυτό το ρόλο διέπεται από την άρρητη «αρχή»

ότι το ΙΤΕ ασχολείται επιστημονικά - ερευνητικά μόνο με τα θέματα για τα οποία η πολιτική ηγεσία του υπουργείου του ζητά. Κι είναι αυτή η ερμηνεία και η πρακτική, ή καλύτερα αυτή η νοοτροπία που εξηγεί την αδράνεια ή ίσως την αδρανοποίηση του ΙΤΕ στα θέματα που έθιξα πιο πάνω. Στα συρτάρια των Συμβούλων του ΙΤΕ υπάρχουν σωρεία προτάσεων των σχολών και των τμημάτων των ΤΕΙ για αναμόρφωση των προγραμμάτων σπουδών με τα οποία το ΙΤΕ δεν μπόρεσε να ασχοληθεί. Ασχολήθηκε μόνο με τις περιπτώσεις που κρίθηκαν ότι είχαν εξαιρετικά επίγοντα χρακτήρα. Πρόκειται κυρίως για την αναμόρφωση των προγραμμάτων τα οποία αναφέρονται στα νέα τμήματα¹¹.

Η νοοτροπία αυτή ενισχύθηκε από το γεγονός ότι έλειπαν οι αναγκαίοι πόροι για τη συστηματική διερεύνηση των τεκμηρίων που στηρίζουν τις προτάσεις ή τις αμφισβητούν - περισσότερο ή λιγότερο. Η έλλειψη της έρευνας κι εδώ λειτούργησε ανασταλτικά. Τώρα που υπάρχει ο ειδικός λογαριασμός κάποια πράγματα θα μπορούσαν να διορθωθούν, να προωθηθούν -στο μέτρο που θα υπάρξει αναγκαία χρηματοδότηση.

Η δυνατότητα του ΙΤΕ να κάνει αυτόνομη έρευνα που του παρέχει από πέρυσι η σύσταση ειδικού λογαριασμού για την έρευνα θα μπορούσε να οδηγήσει σε ριζική αλλαγή στο κρίσιμο αυτό θέμα. Το ΙΤΕ θα μπορούσε με δική του πρωτοβουλία να προχωρήσει σε συνεργασία με τα ΤΕΙ, με τους καθηγητές των ΤΕΙ και με άλλους φορείς στην μελέτη των προγραμμάτων σπουδών και στην επεξεργασία προτάσεων τροποποίησης ή αναμορφώσής τους καθώς επίσης και στην επεξεργασία προτάσεων για τα προγράμματα που αφορούν νέες ειδικότητες. Από εκεί και πέρα το υπουργείο ή οποιοσδήποτε άλλος αρμόδιος φορέας θα μπορούσε να αξιοποιήσει το έργο αυτό του ΙΤΕ.

Όμως πέρα από αυτό το ΙΤΕ θα μπορούσε να συμβάλλει με το ερευνητικό του έργο στο θέμα των προγραμμάτων σπουδών και της σχέσης τους με τις ανάγκες τις πραγματικότητας προβαίνοντας σε δημοσιεύσεις, οργανώνοντας ημερίδες με αυτό το θέμα, πραγματοποιώντας διάφορες συναντήσεις και συνεργασίες, βοηθώντας έτσι τα αποφασιστικά κέντρα να οδηγηθούν σε επιλογές με λιγότερα λάθη και με περισσότερες πιθανότητες αποτελεσματικής εφαρμογής των αναμορφωμένων προγραμμάτων σπουδών, με γνώμονα την παραδοχή ότι η σύγχρονη τριτοβάθμια τεχνολογική εκπαίδευση αποτελεί βασικό και αποφασιστικό συντελεστή της οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης και ως ένα βαθμό και της πολιτιστικής ανάπτυξης της χώρας μας.

Λείπει αυτή τη στιγμή η κρίσιμη εμπειρία που αφορά τα λειτουργικά ποιοτικά στοιχεία των προγραμμάτων σπουδών των ΤΕΙ, που θεωρείται αναγκαία για την τεκμηρίωση της άποψης για την οργανική ένταξη των ΤΕΙ ή ενός μέρους των ΤΕΙ στην ενιαία τριτοβάθμια εκπαίδευση, δηλαδή για την ανωτατοποίησή τους. Γενικότερα, λείπει η επιστημονική - ερευνητικά ελεγμένη και τεκμηριωμένη εμπειρία για το βαθμό υλοποίησης της γενικής διάταξης του νόμου που ορίζει τα ΤΕΙ ως εκπαιδευτικά ιδρύματα τα οποία ανήκουν, μαζί με τα Πανεπιστήμια και τα Πολυτεχνεία, στην τριτοβάθμια εκπαίδευση¹².

Χωρίς αυτή την εμπειρία η «ανωτατοποίηση» των ΤΕΙ είναι δυνατό να περιέχει το στοιχείο της αυτοαναιρέσής της, με αρνητικές επιπτώσεις για όλη την τριτοβάθμια τεχνολογική εκπαίδευση, δηλαδή και για τα θιγόμενα ΤΕΙ.

Σημειώσεις

1« Ενημερωτικό Δελτίο», τεύχ. 2 1985. Περιοδικό της Ένωσης Διδακτόρων Καθηγητών Τεχνολογικών Ιδρυμάτων — ΕΔΙΚΤΙ.

2.Περισσότερα για το θέμα αυτό δεσ στα υλικά σχετικής ημερίδας στην Ιερά Μονή Πεντέλης, τα υλικά της οποίας έχουν δημοσιευτεί με τον τίτλο «ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΗΜΕΡΙΔΑΣ», θέμα: «Προγράμματα εξειδίκευσης στα ΤΕΙ» ΥΠΕΠΘ, ΕΥΤΕΙ, Συμβούλιο Τεχνολογικής Εκπαίδευσης, Γραμματεία, Αθήνα Οκτώβριος 1988.

3. Αναλυτικά για το θέμα αυτό δεσ «ΙΤΕ: Έκθεση δράσης και προοπτικές», ΟΕΑΔ, 1988, σελ. 40-69.

4. Τα υλικά της συνάντησης εκδόθηκαν από το ΙΤΕ με τον τίτλο «Οι βιβλιοθήκες στα ΤΕΙ», ΟΕΔΒ, 1989.

5. Μια σχεδόν πλήρη εικόνα για τις βιβλιοθήκες των ΤΕΙ μπορεί να σχηματίσει κανείς διαβάζοντας τη σχετική έκδοση του ΙΤΕ.

6. Θ. Βακαλιός, «Η αποτελεσματικότητα των προγραμμάτων σπουδών», Επιστημονικό Δελτίο, Έκδοση ΕΔΙΚΤΙ, τεύχος 2, 1985, σελ. 27.

7« ΙΤΕ Έκθεση δράσης και προοπτικές», ΟΕΔΒ, 1989, σελ. 38-39.

8. Για τις ρυθμίσεις αυτές δεσ διεργασίες στο ΙΤΕ και προτάσεις του, στα πλαίσια του γνωμοδοτικού έργου του. Βλέπε: «ΙΤΕ: Έκθεση δράσης και προοπτικές», σελ. 74-90.

9. Στην πληροφορία αυτή δίνει έμφαση ο Μιχ. Γλαμπεδάκης στο βιβλίο του «Οικονομία και εκπαίδευση. Συμβολή της τριτοβάθμιας τεχνολογικής εκπαίδευσης στη βιομηχανική ανάπτυξη και στην ένταξη των πτυχιούχων στο βιομηχανικό χώρο», Εκδόσεις «Ίων», 1990. Ο Γλαμπεδάκης, βασισμένος στη μελέτη επίσημων εγγράφων για το φαινόμενο αυτό λέει, μεταξύ άλλων: «...υπάρχουν σημαντικοί κλάδοι της βιομηχανίας για τους οποίους δεν δημιουργήθηκαν αντίστοιχες ειδικότητες στην Τριτοβάθμια Τεχνολογική Εκπαίδευση (ΤΤΕ), όπως είναι π.χ. ο κλάδος των ειδών υποδήσεως, που είναι ο πρώτος σε αριθμό βιομηχανικών καταστημάτων και ο δεύτερος σε πλήθος εργαζομένων... Επίσης σημαντικός είναι ο κλάδος της βιομηχανίας ξύλου και φελλού, που είναι πέμπτος σε αριθμό καταστημάτων και έβδομος σε πλήθος εργαζομένων, η βιομηχανία επίπλων και ειδών επιπλώσεως και άλλοι για τους οποίους δεν υπήρξαν ειδικότητες στα ΚΑΤΕΕ...» (σελ. 277). Ο Γλαμπεδάκης στο βιβλίο του δίνει και άλλες χρήσιμες πληροφορίες, που άπτονται του θέματός μας. Κυρίως στα σημεία που αναφέρεται στους λόγους απασχόλησης (πρόσληψης) η μη απασχόληση (μη πρόσληψης) πτυχιούχων ΚΑΤΕΕ/ΤΕΙ. Σε ποσοστά 64,6% προσλαμβάνονται λόγω καταλληλότητας των γνώσεών τους, ενώ σε ποσοστό 53% δεν προσλαμβάνονται λόγω ακαταλληλότητας των γνώσεων (σελ. 282). Ενδιαφέρον παρουσιάζουν και τα στοιχεία που αναφέρονται στην υπερπροσφορά των πτυχιούχων ΤΤΕ, που στην περίπτωση της Σχολής Διοίκησης και Οικονομίας φτάνει το ποσοστό των 90,9% (σελ. 284). Αξίζει όμως να δει κανείς τα αναλυτικά στοιχεία της μελέτης. Ειδικότερα το κεφάλαιο 6 και το κεφάλαιο 9, με τις τελικές εκτιμήσεις - συμπεράσματα - προτάσεις. Με την επιφύλαξη όμως που ανάγεται στο ότι, όπως λέει ο ίδιος ο συγγραφέας του βιβλίου, «Τα στοιχεία που συγκεντρώσαμε για τις βιομηχανικές μονάδες προέρχονται όλα από τα ερωτηματολόγια που συμπλήρωσαν και μας έστειλαν οι ίδιες και όπως είναι φυσικό, είναι αδύνατο να ελέγξουμε την ακρίβειά τους» (σελ. 277).

10. Βλέπε έκδοση ΥΠΕΠΘ «Τα Τεχνολογικά Εκπαιδευτικά Ιδρύματα στην πορεία της ανάπτυξης. Απολογισμός 1986-1987. Προοπτική», ΟΕΔΒ, Νοέμβριος 1987.

11. Στην έκδοση «ΙΤΕ: Έκθεση δράσης και προοπτικές» υπάρχει η λίστα των τμημάτων με τα περιγράμματα σπουδών και τα περιγράμματα πρακτικής άσκησης με τα οποία το ΙΓΕ έχει ασχοληθεί (σελ. 14-15).

12. «Ένας χρόνος μετά...», σελ. 19.

